

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Přijatelnost obecné češtiny u žáků 2. stupně na dvou základních školách na Frýdecko-Místecku

Acceptability of Common Czech among Second-Grade Pupils at Two Primary
Schools in the Frýdek-Místek District

Bc. Petra Bočková

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Sojka, Ph.D.

Studijní program: Učitelství českého jazyka pro 2. stupeň základní školy a střední školy
se sdruženým studiem Speciální pedagogika pro učitele 2. stupně
základních škol a střední školy (ODNACJSP21)

Studijní obor: N ČJ-SPG 20 (0114TA300089, 0113TA300002)

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Přijatelnost obecné češtiny u žáků 2. stupně na dvou základních školách na Frýdecko-Místecku* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. 4. 2024

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce, PhDr. Pavlu Sojkovi, Ph.D., za jeho odbornou pomoc, podnětné připomínky a cenné rady při vedení mé diplomové práce.

Dále bych ráda poděkovala žákům základních škol, kteří se ochotně účastnili dotazníkového šetření a rozhovorů, díky kterým jsem získala cenné podklady pro výzkumnou část diplomové práce. Poděkování patří také vedení a zaměstnancům základních škol za jejich vstřícnost při realizaci výzkumu.

ABSTRAKT

Tématem diplomové práce s názvem *Přijatelnost obecné češtiny u žáků 2. stupně na dvou základních školách na Frýdecko-Místecku* je zkoumání postojů k obecné češtině u žáků druhého stupně základních škol. Cílem práce je zjistit, jak žáci základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v komunikačních situacích s vyšší dorozumívací funkcí, u osob s vyšším společenským statutem. Práce je členěna na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části je popsána současná česká jazyková situace, jsou vysvětleny vybrané útvary národního jazyka (obecná čeština, spisovná čeština, tradiční teritoriální dialekty) a základní termíny (běžně mluvená čeština, postoje k jazyku) a jsou představeny dosavadní průzkumy postojů k jazyku a k jazykovým varietám. Praktická část přináší výsledky vlastního výzkumu. Kvantitativní výzkum byl proveden formou dotazníkového šetření (za využití techniky spojitých masek) a kvalitativní výzkum formou individuálních rozhovorů s vybranými žáky. Hodnocení výsledků výzkumu je provedeno ve třech perspektivách – hodnocení obecné češtiny v mluvené řeči (oblast sluchové percepce), hodnocení obecné češtiny v psaném projevu (oblast zrakové percepce) a výskyt obecněčeských prvků ve vlastních promluvách žáků (oblast vlastní produkce). Výsledky výzkumného šetření přinášejí zjištění, že obecněčeské prvky jsou u žáků na Frýdecko-Místecku vnímány víceméně negativně a do jejich vlastních promluv pronikají pouze výjimečně a nesystematicky.

KLÍČOVÁ SLOVA

současná česká jazyková situace, obecná čeština, spisovná čeština, slezská nářečí, běžně mluvená čeština, postoje k jazyku, přijatelnost jazykových variet

ABSTRACT

The topic of the thesis entitled *Acceptability of Common Czech among Second-Grade Pupils at Two Primary Schools in the Frýdek-Místek District* is the examination of attitudes towards common Czech among second-grade primary school pupils. The aim of the thesis is to find out how pupils of primary schools in the Frýdek-Místek district perceive common Czech in communication situations with a higher communication function, with persons of a higher social status. The thesis is divided into a theoretical part and a practical part.

In the theoretical part, the current Czech language situation is described, selected forms of the national language (common Czech, standard Czech, traditional territorial dialects) and basic terms (commonly spoken Czech, language attitudes) are explained, and current surveys of attitudes towards the language and language varieties are presented. The practical part brings the results of own research. Quantitative research was carried out in the form of a questionnaire survey (using the matched-guise technique) and qualitative research in the form of individual interviews with selected pupils. The evaluation of research results is carried out in three perspectives – the evaluation of common Czech in spoken speech (area of auditory perception), the evaluation of common Czech in written form (area of visual perception) and the occurrence of common Czech elements in the pupils' own speeches (area of own production). The results of the research investigation reveal that common Czech elements are perceived more or less negatively by the pupils in Frýdek-Místek district and permeate into their own speeches only exceptionally and unsystematically.

KEY WORDS

the current Czech language situation, Common Czech, Standard Czech, Silesian dialect, commonly spoken Czech, language attitudes, acceptability of language varieties

Obsah

Úvod.....	8
1 Současná česká jazyková situace	10
1.1 Jazyk a jazykové variety	10
1.1.1 Český národní jazyk	10
1.1.2 Diferenciace a stratifikace českého jazyka.....	11
1.2 Vybrané útvary národního jazyka.....	15
1.2.1 Spisovná čeština	15
1.2.2 Obecná čeština.....	18
1.2.3 Tradiční teritoriální dialekty.....	21
1.3 Charakteristika české jazykové situace	24
1.3.1 Odlišný stav češtiny v Čechách a na Moravě a ve Slezsku.....	25
1.3.2 Vývoj české jazykové situace	27
1.4 Běžně mluvená čeština	29
1.4.1 Perspektivy běžně mluvené češtiny.....	30
1.4.2 Běžně mluvená čeština západního a východního typu.....	31
1.5 Postavení variet češtiny ve školství	32
2 Postoje k jazyku a přijatelnost jazykových variet	35
2.1 Vztah k jazyku	35
2.1.1 Postoje k jazyku	35
2.2 Průzkumy postojů k jazyku a k jazykovým varietám.....	36
2.2.1 Postoje veřejnosti a odborníků ke spisovné češtině	36
2.2.2 Názory na spisovnost od moravských vysokoškolských studentů učitelství	39
2.2.3 Pohled na jazykovou situaci u žáků ZŠ v ostravském regionu	40
2.2.4 Názory na spisovnou a obecnou češtinu od studentů lingvistiky.....	40
2.2.5 Názory normových autorit na spisovnou a nespisovnou mluvu	41
2.2.6 Jazykový úzus versus postoj k jazyku v Čechách	42

2.2.7	Adaptace moravských studentů na jazykové prostředí Prahy	43
2.2.8	Adaptace Moravanek na jazykové prostředí Prahy	44
2.2.9	Postoje k varietám jazyka u pražských a ostravských žáků	45
3	Příprava výzkumu	46
3.1	Předvýzkum	46
3.2	Přípravná fáze výzkumu	49
4	Metodologie výzkumu.....	51
4.1	Téma a cíl výzkumného šetření	51
4.2	Volba metodologie	52
4.2.1	Metody získání dat	53
4.2.2	Matched-guise technique.....	54
5	Popis a realizace výzkumu	56
5.1	Výzkumný vzorek.....	56
5.2	Dotazníkové šetření	57
5.3	Individuální rozhovory	59
5.3.1	Specifikace dotazovaných žáků	60
6	Analýza výzkumu.....	62
6.1	Analýza postojů k obecné češtině v mluveném projevu.....	62
6.2	Analýza postojů k obecné češtině v psaném projevu	66
6.3	Analýza mluveného projevu respondentů	80
7	Výsledky výzkumu.....	83
7.1	Vyhodnocení výsledků výzkumu a diskuse.....	83
	Závěr.....	92
	Seznam použitých informačních zdrojů	95
	Seznam příloh.....	102

Úvod

Tématem diplomové práce je zkoumání postojů k obecné češtině u žáků druhého stupně základních škol v okrese Frýdek-Místek. Hlavními cíli práce je zjistit: 1) jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích, a to mluvčích s vyšším společenským statutem; 2) jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v psaném projevu; a 3) jestli užívají sami žáci z Frýdecko-Místecka prvky obecné češtiny ve svých promluvách (v případě, že ano, tak zda si jejich užití uvědomují).

Motivací pro zvolení daného tématu bylo autorčino vnímání odlišné jazykové situace na Moravě a ve Slezsku na jedné straně a v Čechách na straně druhé. Odlišnosti v jazykové situaci byly patrné již z rozrůzněných promluv studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, tedy z promluv budoucích učitelů, mluvních vzorů. Různí lidé, studenti, učitelé mluví různými varietami jazyka. Jiná bude situace v Čechách a jiná na Moravě a ve Slezsku. Proto je pozornost zaměřena na zkoumání postojů k obecné češtině u žáků druhého stupně z moravkoslezského jazykového prostředí.

Práce je členěna na část teoretickou a na část praktickou. Teoretické části je věnována první a druhá kapitola (pod názvy *Současná česká jazyková situace* a *Postoje k jazyku a přijatelnost jazykových variet*). V teoretické části diplomové práce se vycházelo z dostupné literatury k tématu.

V první kapitole je specifikována současná česká jazyková situace se zřením k obecné češtině a běžně mluvené češtině na Frýdecko-Místecku. V kapitole je definován jazyk a jazykové variety, se zaměřením na český národní jazyk a na diferenciaci a stratifikaci českého jazyka. V kapitole jsou specifikovány vybrané útvary národního jazyka, konkrétně spisovná čeština, obecná čeština a tradiční teritoriální dialekty (především slezská nářečí). Je předložena charakteristika české jazykové situace, se zaměřením na odlišný stav češtiny v Čechách na jedné straně a na Moravě a ve Slezsku na straně druhé, a pojednává se o vývoji české jazykové situace. Následně je popsána běžně mluvená čeština, její perspektivy a dělení na běžně mluvenou češtinu západního typu a na běžně mluvenou češtinu východního typu. První kapitolu zakončuje část zabývající se postavením variet češtiny ve školství, ve školní komunikaci.

Ve druhé kapitole následuje představení dosavadních průzkumů, které se zabývají postoji k jazyku a k jazykovým varietám. Nejprve jsou definovány vztahy a postoje k jazyku a

k jazykovým varietám v teoretické rovině. Následuje stručná charakteristika jednotlivých výzkumů, které jsou zaměřeny na zkoumání postojů ke spisovné češtině, k obecné češtině i k běžně mluvené češtině na Ostravsku a které by mohly do značné míry pomoci objasnit výsledky vlastního výzkumu.

Třetí kapitola popisuje přípravnou fázi výzkumného šetření. Nejprve je charakterizován předvýzkum, je uvedeno, jak předvýzkum probíhal, jsou prezentovány jeho výsledky. Následně je specifikována přípravná fáze výzkumu, a to konkrétně formulace textů, nahrávání promluv a příprava dotazníků a struktury rozhovorů.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na metodologii výzkumu. Nejprve je specifikováno téma a jsou stanoveny hlavní cíle výzkumu a také výzkumné otázky, které slouží k naplnění daných cílů, a taktéž je stanovena hypotéza na základě rozebrané literatury. V kapitole jsou dále definovány metody získání dat, které byly použity při výzkumném šetření, a to metody kvantitativní (dotazníkové šetření založené na škálování za využití techniky spojitých masek) a též metody kvalitativní (individuální rozhovory).

Následující tři kapitoly, kapitola pátá, šestá a sedmá, jsou věnovány samotnému výzkumnému šetření. Pátá kapitola je zaměřena na popis a realizaci výzkumu. Nejprve je popsán výzkumný vzorek, způsob jeho získání a zpracování. Následuje popis realizace výzkumu, je specifikováno, jak probíhalo dotazníkové šetření a jak probíhaly individuální rozhovory (součástí je taktéž specifikace dotazovaných žáků). V šesté kapitole je předložena analýza výzkumu. V kapitole jsou prezentována data, která vycházejí z dotazníkového šetření a z rozhovorů s žáky. Data jsou prezentována ve třech okruzích podle stanovených výzkumných otázek (analýza postojů k obecné češtině v mluveném projevu, analýza postojů k obecné češtině v psaném projevu a analýza mluveného projevu respondentů). V sedmé kapitole jsou předloženy výsledky výzkumného šetření. Kapitola je věnována vyhodnocení a shrnutí výsledků a obsahuje také diskusi (porovnání výsledků výzkumu s poznatky z odborné literatury), nakonec je uvedeno doporučení pro školní praxi.

1 Současná česká jazyková situace

Následující kapitola je zaměřena na popis současné české jazykové situace, a to se zřením k obecné češtině, spisovné češtině a běžně mluvené češtině na Frýdecko-Místecku a okolí. V kapitole je charakterizován náš národní jazyk a jeho variety, je přiblíženo rozvrstvení národního jazyka, blíže je specifikována spisovná a obecná čeština, jsou popsána též tradiční teritoriální nářečí, konkrétně na území Moravy a Slezska. Dále je uvedena charakteristika české jazykové situace a běžně mluvené češtiny. Nakonec je prezentováno, jaké je postavení variet češtiny ve školství, ve školní komunikaci.

1.1 Jazyk a jazykové variety

Jazyk charakterizují Čechová a kol. (2003, s. 15) jako množinu komunikátů a projevů, systém znaků, který slouží k myšlení a dorozumívání, přičemž dorozumíváním se myslí interakce většinou v přirozeném jazyce. Podobně k jazyku přistupuje i Bláha (2020, s. 11), podle něhož je jazyk podstatným nástrojem dorozumění mezi lidmi a slouží také jako prostředek k utváření a konstruování mezilidských vztahů; je tedy nejen termínem lingvistickým, ale též sociálním, kulturním, politickým a historickým, a spojí-li se hledisko lingvistické a sociální, tak je jazyk vnímán jako soubor jazykových variet. Jazykovou varietu Bláha (ibid., s. 13) charakterizuje jako: „soubor jazykových prostředků s podobnou sociální a geografickou distribucí“.

1.1.1 Český národní jazyk

Národní jazyk představuje náš mateřský jazyk, tedy jazyk český. Davidová (1992, s. 41) definuje národní jazyk jako: „[S]ouhrn jazykových útvarů, kterých užívají při přirozeném vzájemném dorozumívání příslušníci jednoho národa. Jde o soubor integrovaných výrazových prostředků územně vymezených, uvnitř funkčně a teritoriálně diferencovaných a sociálně stratifikovaných.“ Podle této definice lze češtinu považovat za národní jazyk, jelikož češtinu používají k dorozumívání příslušníci jednoho národa, je územně vymezená na území historických zemí Čechy, Morava a české Slezsko, teritoriálně je diferencována na dialekty a interdialekty a sociálně se stratifikuje na slang, profesní mluvu a argot.

Bogoczová a kol. (2000, s. 10) uvádějí, že se český národní jazyk realizuje ve formě jednotlivých útvarů a poloútvárů jazyka, které se liší ve výrazových prostředcích, jež se nejvíce odlišují ve zvukové a mluvnické stavbě a též ve slovní zásobě, a jednotlivé variety se odlišují taktéž ve své funkci.

Český národní jazyk podle Běliče (1972, s. 9) a podle Sgalla a Hronka (1992, s. 10) tvoří spisovná čeština (jako společný, základní útvar národního jazyka) a soubor nářečí českého jazyka (nespisovné útvary jako tradiční teritoriální dialekty a interdialekty). Jazykové variety se podle Svobodové a kol. (2011, s. 7) dělí na útvary spisovné (spisovná čeština v psané i mluvené podobě) a útvary nespisovné – vymezené teritoriálně (tradiční teritoriální dialekty a interdialekty) a vymezené sociálně (slang a argot). Bogoczová (2012, s. 18) přináší podrobnější dělení českého národního jazyka na knižní spisovnou češtinu, neutrální spisovnou češtinu, hovorovou spisovnou češtinu, interdialekty a městskou mluvu, teritoriální dialekty a sociolekty a na biolekty, familiolekty a idiolekty.

Bláha (2009, s. 7) pojednává o národním jazyce a uvádí, že lexikální a gramatické jednotky národního jazyka mají jednu funkci či více funkcí, ustálených v úzu, které se mohou modifikovat s ohledem na faktory sociální, geografické a časové, přičemž v konkrétním textu se tyto jazykové prostředky kombinují tak, aby jejich funkce odpovídaly celkové funkci daného textu. O volbě komunikačního kódu pojednávají Davidová a kol. (1997, s. 97–98), kteří uvádějí, že mluvčí volí tu varietu jazyka, která je optimální pro danou komunikační událost jisté komunikační situace, s tím cílem, aby byl co nejlépe splněn komunikační záměr a aby tedy byla komunikace úspěšná. Bláha (2020, s. 19) definuje střídání kódů jako: „užívání dvou různých jazyků nebo dvou variet jednoho jazyka v rámci jednoho dialogu, který spolu vedou konkrétní lidé v konkrétním prostoru a čase“.

1.1.2 Diferenciace a stratifikace českého jazyka

Pro pochopení české jazykové situace je nezbytné charakterizovat jednotlivé variety českého jazyka. Jazykové útvary neboli variety jazyka lze dělit podle různých kritérií. V práci je zohledněno dělení, které uvádí Davidová (1992, s. 42), se zaměřením na hledisko strukturní, sociolingvistické a promluvové. Dále je odkazováno na mladší texty, které reflektují proměny, jež se odehrály po roce 2000 – je zde pojednáno o lingvální a lingvistické situaci češtiny neboli o dělení, které předkládá Uličný (2018), je představena také funkční stratifikace jazyka, o které pojednává Bláha (2009), a nakonec je uvedeno dělení jazyka dle stylové úrovně jazykových a řečových prostředků, které prezentují Štícha a kol. (2018).

Jazykové útvary z hlediska strukturního

Variety jazyka lze dělit ze strukturního hlediska na útvary strukturní a nestrukturní. Davidová (1992, s. 42) rozlišuje jazykové útvary komplexní neboli strukturní, které disponují vlastní slovní zásobou i gramatickou stavbou, a útvary nekomplexní neboli nestrukturní (poloútvary),

kteří mají pouze specifickou slovní zásobu. K tomuto členění odkazuje i Bláha (2020, s. 15), jenž uvádí, že strukturní variety jazyka mají svá specifika lexikální, fonologická a gramatická, kdežto nestrukturní variety jazyka mají pouze specifika lexikální. Bláha (ibid., s. 15) mezi strukturní variety jazyka řadí spisovný jazyk, hovorový jazyk, interdialekt, dialekt a mezi nestrukturní variety jazyka řadí profesní mluvu, slang a argot.

Davidová (1992, s. 42) pojednává o strukturních útvarech¹, jež dělí na spisovné a nespisovné; za spisovné považuje spisovný jazyk (v psané podobě) a hovorovou češtinu a za nespisovné ostatní útvary národního jazyka s vlastní gramatickou normou, tedy interdialekty a dialekty. Spisovný jazyk je podle Davidové (ibid., s. 42–43) užíván zejména v psaném vyjadřování a jeho normy jsou kodifikované v příručkách, mluvnicích či slovnících; pro hovorovou češtinu je typické to, že se jedná o mluvenou podobu spisovného jazyka, jejíž prvky jsou v normě spisovného jazyka, avšak nejsou povoleny kodifikačními příručkami. Tradiční teritoriální dialekty a interdialekty podle Davidové (ibid., s. 46) slouží k živelnému, nemodelovému vyjadřování se základem v teritoriální mluvě, která se liší podle jednotlivých regionů.

Na společenské rozdíly v mluvě se zaměřují nestrukturní variety jazyka, o kterých okrajově pojednává například Bělič (1972, s. 9) jako o neucelených nestrukturních útvarech neboli poloútvarech národního jazyka, které se nazývají nářečí sociální, společenská či vrstevná, a mezi něž řadí profesní mluvu, (zájmový) slang a také argot.

Jazykové útvary z hlediska sociolingvistického

Pro definování jazykových útvarů ze sociolingvistického hlediska bude nejpřínosnější zabývat se vztahy mezi společností a jazykem, tedy přesněji postoji mluvčích k různým varietám jazyka. Davidová (1992, s. 62) ze sociolingvistického hlediska rozeznává variety jazyka prestižní (mezi něž patří spisovný jazyk) a neprestižní (k nimž patří nářečí); upozorňuje ale na jejich proměnlivý charakter u jednotlivých mluvčích – například obecná čeština může být u jednoho mluvčího vnímána jako prestižní úvar (ve vztahu k dialektu), u druhého mluvčího naopak jako úvar neprestižní (v opozici ke spisovnému jazyku). Za prestižní úvar národního jazyka může být podle Davidové (ibid., s. 62–63) považována mluva měst neboli městská mluva, která je chápána jako interdialekt nebo soubor interdialektů uvnitř jazyka běžně mluveného a nalézá uplatnění v běžně dorozumívací oblasti, v komunikační situaci neveřejné, neoficiální, spontánní.

¹ O vybraných strukturních varietách národního jazyka více v kapitole 1.2 *Vybrané útvary národního jazyka*.

O sociolingvistice pojednává Bláha (2020, s. 8) a charakterizuje ji jako jazykovědnou disciplínu širokého zaměření, která se dělí do několika podoborů (mezi něž patří mimo jiné taktéž dialektologie) a zaměřuje se na zkoumání vztahů mezi společností a jazykem, dále na jazykové interakce mezi jednotlivými lidmi a na popis jazyka a jeho fungování.

Jazykové útvary z hlediska promluvového

Variety jazyka z hlediska promluvového Davidová (1992, s. 60–61) rozděluje na projevy psané (které by měly být veskrze spisovné) a na projevy běžně mluvené (pro které je typická spisovná čeština v hovorové podobě, interdialekt, dialekt či obecná čeština); přičemž běžně mluvené projevy bývají realizovány běžně mluveným jazykem, který se dá specifikovat jako stylová vrstva charakteristická pro oblast běžně dorozumivací, s funkcí komunikativní.

Lingvální a lingvistická situace češtiny

Vývojové tendence v češtině charakterizuje Uličný (2018, s. 327–328), jenž pojednává o tom, že výrazové rozdíly spisovné češtiny a nespisovných češtin mají funkční platnost, která souvisí s historickou, věkovou, územní a také sociální strukturou mluvčích českého jazyka, přičemž spisovná čeština se od nespisovných češtin neliší pouze funkcí kulturně či národně sjednocující, a to zejména proto, že v dnešní jazykové situaci do mluvených i psaných projevů pronikají též prostředky nespisovné.

Uličný (2018, s. 329–333) uvádí, že spisovnou češtinu ovlivňuje zvnějšku její mluvená podoba i jiné jazyky (slovenština a angličtina) a dále zevnitř její vnitřní struktura – pravopis, lexikální zásoba (odráží rozvoj doby velmi rychle), gramatika (vývoj probíhá v širokém záběru a rovněž velmi rychle, s příklonem k aglutinačnímu jazykovému typu).

Podle Uličného (2018, s. 335) by se mohl v příručkách, které jsou věnovány spisovné češtině, zohledňovat taktéž kvalifikátor expresivity v opozici s kvalifikátory stylové neutrality a pojmovosti (ovšem ne s kvalifikátorem nespisovnosti či spisovnosti), a to zejména k odlišení přijatelnějších tvarů od tvarů nespisovných.

Současná situace spisovné češtiny se podle Uličného (2018, s. 336) liší od doby uplynulé především úbytkem komunikačních situací, ve kterých se předpokládá užití spisovné češtiny, zároveň se spisovný systém vyznačuje vyšší mírou analytizačních a deflektivizačních tendencí. Podle Uličného (ibid., s. 329) se spisovná čeština (jako prestižní útvar) užívá v komunikačních situacích oficiálních, veřejných, a to v projevech psaných i mluvených, na druhé straně v komunikačních situacích neveřejných, neoficiálních se mohou objevovat také prostředky

něspisovné (typické pro útvary neprestížní). Uličný (ibid., s. 328) však vyvrací laické názory o úpadku spisovné češtiny, jež jsou založeny na nekorektnostech a na zaměňování kvantity za kvalitu, a zároveň konstatuje, že spisovná čeština je stále jazyk vyspělý, schopný vyjádřit vše potřebné.

Funkční stratifikace češtiny

Sgall a Hronek (1992, s. 10) uvádějí, že s funkčním rozvrstvením jazyka u nás začali v 30. letech 20. století Bohuslav Havránek a další členové Pražského lingvistického kroužku (Vilém Mathesius, Roman Jakobson) a funkční stratifikací se rozumí stylistické rozvrstvení češtiny, stratifikace z hlediska stylů a jazykových útvarů, se zaměřením na různou stylistickou platnost vyjadřovacích prostředků, na různou povahu řečového projevu; pro běžně mluvenou řeč tedy mohou být typické jak prvky spisovné, tak i prvky nespisovné.

O jazykové situaci současné češtiny pojednává Bláha (2009, s. 8), který uvádí, že utvářenost textů vyplývá ze sociologických parametrů a komunikačních potřeb uživatelů češtiny a též z dnešních vyjadřovacích možností češtiny (funkční stratifikace jazykových prostředků s ohledem na geografické, stylové a generační faktory). Bláha (ibid., s. 10–11) komentuje geografickou situaci, pro kterou je charakteristický nepoměr v distribuci obyvatelstva (v oblastech českých nářečí v užším smyslu žije více obyvatel než v oblastech nářečí slezských, východomoravských a středomoravských, z čehož pramení patrnější působení českých nářečí v užším smyslu na jazykový úzus). Podle Bláhy (ibid., s. 11) dochází k zániku tradičních teritoriálních dialektů, a naopak ke konstituování interdialektů, a to zejména vlivem urbanizace, tedy vlivem většího počtu obyvatel ve městech než na venkově. O větší snaze po kultivovaném vyjadřování a také o „konzervaci“ norem češtiny se Bláha (ibid., s. 11) zmiňuje v souvislosti se stoupající úrovní vzdělání obyvatel a též se zvyšováním průměrného věku populace.

Členění národního jazyka na jednotlivé variety (se zřením ke kritériu funkce) představuje Bláha (2009, s. 12), který jazyk dělí na komunikativní verze, přičemž každá komunikativní verze obsahuje funkčně jednotné jazykové prostředky se shodnou či podobnou teritoriální a sociální distribucí. Bláha uvádí ve shodě s G. P. Neščimenkovou (1999, cit. podle Bláhy, 2009, s. 12–13) dělení jazyka na dvě sféry – sféru oficiální, veřejné komunikace s vyššími dorozumívacími a sociálními nároky a s regulovaným výběrem jazykových prostředků (tendence k užívání spisovného jazyka) a sféru běžné denní či neoficiální (i polooficiální) komunikace s nižšími dorozumívacími a sociálními nároky a bez regulovaného výběru jazykových prostředků,

podléhající úzu a pohodlí komunikačních partnerů. Bláha (ibid., s. 18) dodává, že mluvená forma spisovné češtiny není celonárodně využitelná, dostatečně ustálená.

Neregulovaná komunikace (komunikace neoficiální či polooficiální) probíhá dle Bláhy (2009, s. 19–20) běžně mluveným jazykem, který je s ohledem na stav současné češtiny regionálně vymezen na běžně mluvenou češtinu západního typu (s uplatňováním morfologických a fonologických prostředků obecné češtiny) a na běžně mluvenou češtinu východního typu (která se po výrazové stránce podstatně kryje se spisovnou češtinou).

Jazykové útvary dle stylové úrovně jazykových a řečových prostředků

Dělení jazyka podle stylové úrovně jazykových a řečových prostředků prezentují Štícha a kol. (2018, s. 20–21), kteří z hlediska rozvrstvení sociálních postojů rozlišují tři stylové polohy, a to stylové polohy vysoké či vyšší (pro které je charakteristická knižnost, odbornost), dále střední (které se vyznačují hovorovostí, neutrálností) a nakonec nízké či nižší (pro které je typická vulgárnost, hrubost). Štícha a kol. (ibid., s. 21) dodávají, že různé tvary jediného slova mívají též rozdílnou stylovou hodnotu; stylová hodnota je buďto neutrální, či příznaková.

Štícha a kol. (2018, s. 21–24) dle stylové úrovně jazykových a řečových prostředků rozlišují následující jazykové útvary – spisovnou češtinu, obecnou češtinu, hovorovou češtinu a taktéž standardní jazyk (chápaný jako psaný jazyk bez vulgarismů a jazykových výstředností, s občasnými nespisovnými prvky, které se vyznačují nízkou mírou nespisovnosti a nízkou mírou koncentrace).

1.2 Vybrané útvary národního jazyka

Následuje bližší specifikace vybraných útvarů českého národního jazyka. Konkrétně jsou charakterizovány tyto útvary – spisovná čeština, obecná čeština a tradiční teritoriální nářečí, zejména na území Moravy a české části Slezska.

1.2.1 Spisovná čeština

Spisovný jazyk Davidová (1992, s. 42–43) charakterizuje jako: „útvár národního jazyka řídící se kodifikací, užívaný záměrně v záležitostech národní kultury hmotné a duchovní, stylisticky rozrůzněný, národně reprezentační [...] jazyk těch uživatelů, kteří se vědomě snaží o kultivovaný a po všech stránkách vytříbený spisovný projev“. Pro spisovnou češtinu, která je vnímána jako prestižní útvár jazyka, jsou tedy charakteristické následující vlastnosti – kodifikovanost, celonárodní platnost, funkční stylová diferenciacie a formálnost. Štícha a kol.

(2018, s. 21) specifikují spisovnou češtinu jako soustavu jazykových prostředků, které jsou užívány primárně v psané komunikaci vyšších a středních stylových poloh. Davidová (1992, s. 43) specifikuje povahu spisovného jazyka a uvádí, že spisovný jazyk usměrňuje vývoj ostatních strukturních variet národního jazyka a že vlivem přenášení některých prvků z teritoriálních dialektů do spisovných projevů vznikají určité oblastní variety spisovné češtiny (v mluvené řeči neexistuje jedna jediná podoba či ideální norma spisovné češtiny).

Čechová a kol. (2003, s. 48) uvádějí, že se pro spisovnou češtinu prosadil termín *standard* jako celospolečenský útvar jazyka s vyšší komunikační funkcí. Nerlich (2009, s. 136–137) uvádí, že tradiční termín *spisovný jazyk* je nadále běžně používán (z etymologického hlediska je tento termín příznačný pouze pro psanou formu jazyka, jako jazyk spisů, jazyk psaný), a to ve své psané i mluvené podobě, bývá již však též v české lingvistice nahrazován termíny *jazykový standard* nebo *standardní jazyk*. Podle Bogoczové (2021, s. 51–52) je pro standardní jazyk typické, že je přijímán ve všech regionech, je obecně dostupný a stylově diverzifikovaný, zaujímá velký územní rozsah a má mluvenou i psanou podobu.

Spisovná čeština má zastoupení v obou formách jazyka, má tedy podobu psanou i mluvenou. Bogoczová a kol. (2000, s. 10) uvádějí, že spisovná čeština se užívá především v psaných projevech. Podle Chloupka (1996, s. 34) by se spisovný jazyk v psané řeči měl řídit kodifikací, kdežto spisovný jazyk v mluvené řeči by se měl opírat o povědomí normy a případně o jazykový cit.

Nebeská (2003, s. 124–127) specifikuje rysy komunikace psané a mluvené, přičemž pro psanou komunikaci je typické užívání spisovného jazyka (norma spisovného jazyka v psané podobě je relativně ustálená a závazná), naopak pro komunikaci mluvenou je charakteristická spontánnost, široká škála užívaných jazykových prostředků a také míšení prvků z různých útvarů jazyka. Palková (1995, s. 77) ale pojednává o tom, že dodržování spisovné češtiny v mluveném projevu (zejména v oblasti výslovnosti a morfologie) usnadňuje jeho percepci.

Podle Bogoczové (2021, s. 47) bývá spisovná čeština užívána zejména v následujících oblastech sociální interakce – v oblasti vědy, vzdělávání, veřejné správy, soudního systému, náboženství, médií a literatury (kdežto pro nestandardní jazyk bývají typické oblasti soukromých rozhovorů a neformálních rozhovorů v oblasti zdravotnictví, obchodu a služeb či zábavy). Čechová a kol. (2003, s. 51) specifikují komunikační cíl spisovného jazyka, jímž je mimo jiné také dorozumívání v záležitostech celonárodní vzdělanosti. Uličný (2018, s. 334) vyjmenovává komunikační situace, které představují doménu současné spisovné češtiny; jsou

jimi především mluvené projevy ve školství a vědě (s rozdíly mezi situací moravskoslezskou a českou). Uličný (ibid., s. 337) dále upřesňuje, že: „Spisovná čeština je jazykem veřejných mluvených a psaných textů vědy, techniky, vzdělávání, práva, informačních prostředků, náboženství, členství v Evropské unii a dalších civilizačních aspektů života společnosti. Je to výdobytek i prostředek civilizačního vývoje a ve své socializační funkci i ve funkci kognitivní a vzdělávací je jinými varietami češtiny nezastupitelná.“

Hovorová vrstva spisovné češtiny

Hovorová čeština neboli hovorová vrstva spisovné češtiny nemá jednotnou definici, ale specifikuje ji více lingvistů (Bohuslav Havránek, Vilém Mathesius, Jaromír Bělič), jak referují Sgall a Hronek (1992, s. 22–23), kteří charakterizují hovorovou češtinu ve shodě s Mathesiem (cit. podle Sgalla a Hronka, 1992) jako soubor spisovných i nespisovných jazykových prostředků, které jsou užívány v běžné komunikaci. Hovorovou vrstvu spisovné češtiny specifikuje Davidová ve shodě s Běličem (1972, cit. podle Davidové, 1992, s. 43) jako: „mluvenou formu češtiny spisovné, zbavenou na jedné straně výlučných znaků knižního jazyka, zachovávaných v oficiálních promluvách veřejných, na druhé straně však neobsahující ani jevy úzce nářeční, které jsou i v této volnější, neoficiální podobě spisovné češtiny pocíťovány jako prvky nenoremní“. O hovorové češtině pojednává také Bogoczová (2021, s. 28), která uvádí podobnou charakteristiku, že hovorová čeština je chápána jako spisovná čeština zbavená knižních prvků, vyskytující se v mluvené komunikaci. Hovorovou češtinu lze tedy chápat jako mluvenou češtinu, běžně mluvený jazyk, s jistou tolerancí k prvkům nespisovným.

Štícha a kol. (2018, s. 23) předkládají, že výraz *hovorová čeština* není jasně vymežitelný, může zahrnovat soustavu běžně užívaných jazykových prostředků, bez výrazů formálních či knižních a vulgárních, užívaných v běžných komunikačních situacích (v tomto pojetí by byla zahrnuta též čeština obecná); termín *hovorová čeština* lze chápat synonymně s výrazem *běžně mluvená čeština*, který může být považován za termín zahrnující spisovnou hovorovou češtinu i obecnou češtinu. Štícha a kol. (ibid., s. 23) uvádějí výrazy, které jsou označovány za hovorové, bývají užívány v řeči běžně mluvené a zároveň v psaném spisovném textu nejsou brány jako nepřijatelné, jsou tedy chápány jako spisovné mluvené (jsou jimi například adverbium *pořád* a zkrácené tvary *zas* a *míň*).

Základní znaky hovorové češtiny podle Davidové (1992, s. 44–45):

- a) odlišnosti ve fonologii – úžení $é > í$ (ve dvojicích typu *okénko* a *okínko*)

- b) odlišnosti v morfologii – zakončení instrumentálu plurálu na *-ama* a *-ema* ve všech rodech (*se všema dívkama*); tvrdé zakončení lokálu plurálu na *-ách* (*o klukách*); v nominativu plurálu životných maskulin zakončení na *-i* (*sousedí*); typ *ty děvčata byly hodné* (místo spisovného *ta děvčata byla hodná*); tvary zájmena *on* po předložce v genitivu (*bez něj a bez něho*); infinitivní koncovka *-t* pro všechna slovesa (*utéct*)
- c) odlišnosti v lexiku – hovorové lexikální prvky a rčení (*prima, mít máslo na hlavě*)
- d) odlišnosti v syntaxi – volnější větná stavba, zřídka přechodníky a opisné pasivum.

1.2.2 Obecná čeština

Bogoczová (2021, s. 23) předkládá, že v případě češtiny funguje jako substandard český interdialekt, který je znám pod pojmem *obecná čeština*. Chloupek (1986, s. 11) definuje interdialekt jako: „nestabilizovaný útvar národního jazyka představující nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů – zbavených už výlučných lokálních znaků a naopak obsahujících inovace už podle nových vývojových zákonitostí národního jazyka“. Podobně definuje interdialekt neboli nadnářečí Bogoczová (2012, s. 21), která uvádí, že interdialektem se myslí nespisovný a teritoriálně ohraničený útvar jazyka, jenž je tvořen těmi jevy, které jsou společné všem dialektům, ze kterých se utvořil. Čechová a kol. (2003, s. 50) doplňují, že interdialekt je chápán jako nižší člen ve vztahu ke spisovnému jazyku a jako vyšší člen ve vztahu k nářečí.

Obecnou češtinu chápou lingvisté různě, proto existuje velké množství definic, jsou zde uvedeny alespoň některé z nich. Chloupek (1986, s. 11) chápe obecnou češtinu jako: „útvar národního jazyka jednak ryze interdialektového typu (v Čechách a na západní Moravě), jednak typu standardu s vyšší komunikační funkcí“. Obdobně obecnou češtinu definují také Čechová a kol. (2003, s. 51), kteří uvádějí, že obecná čeština funguje jako „třetí standard“ na území Čech a západní Moravy, lze ji tedy chápat jako útvar národního jazyka interdialektového typu nebo jako standard s vyšší komunikační funkcí (zejména díky přítomnosti obecné češtiny v krásné literatuře a v dramatickém umění). Podle Běliče (1972, s. 325) je obecná čeština chápána jako interdialekt, který vznikl na středočeském základě nivelizací českého nářečí v užším smyslu, přičemž disponuje většinou hlavních znaků této nářeční skupiny, avšak některé oblastní jevy ustoupily ve prospěch spisovného jazyka, díky mezinářečnímu vyrovnávání; obecná čeština se užívá na území Čech, avšak pohybem obyvatelstva může částečně pronikat také na území Moravy a Slezska (ovšem pronikají ty prvky, které jsou shodné se spisovnou češtinou, prvky odlišné od spisovného jazyka a od nářečního základu nepronikají téměř vůbec). Bogoczová

a kol. (2000, s. 11) uvádějí, že obecná čeština vznikla jako interdialekt, avšak je více stabilizovaná, značně územně rozšířená (na celém území Čech a na západní Moravě), užívaná i v komunikačních situacích, které předpokládají užití spisovné češtiny (užití obecné češtiny však napomáhá oprostit komunikát od oficiálnosti, vznešenosti a neobvyklosti). Podobně Bláha a kol. (2018, s. 61) specifikují obecnou češtinu jako varietu jazyka se stabilizovaným standardem mimo kodifikaci, která se uplatňuje též v psané a nespontánní komunikaci, jež může být soukromá i veřejnější. Uličný (1995b, s. 66) uvádí, že obecná čeština je obecně vnímána jako prestižnější útvar než moravské interdialekty nebo dialekty, zároveň však kategoricky popírá, že se obecná čeština šíří i mimo své hranice.

Podle Sgalla a Hronka (1992, s. 20–21) má i obecná čeština své varianty, a tedy též specifické tvary typické pro daná území – pro východní a severovýchodní Čechy, západní a jižní Čechy, střední Čechy a pro Prahu. Sgall a Hronek (ibid., s. 22) dále uvádějí, že rozšíření obecné češtiny za hranice Čech, na území Moravy a Slezska, se dotýká zejména západní Moravy, kde se určité jevy obecněčeské objevují.

Bláha (2009, s. 13) specifikuje obecnou češtinu jako mluvenou varietu jazyka v neoficiálních komunikačních situacích (na teritoriu Čech v užším smyslu mohou být expandovány směrem ke komunikačním situacím polooficiálním), která má typické společné znaky fonologické a morfologické (diftongizace $y > ej$, protetické $v-$, zjednodušená flexe) a zčásti i lexikální (sklon k univerbizovaným výrazům).

Typické znaky obecné češtiny²

Typické, nejfrekventovanější znaky obecné češtiny zejména v nižší jazykové rovině, v oblasti hláskosloví, specifikují Sgall a Hronek (1992, s. 19) a předkládají nejnápadnější hláskové změny, jimiž jsou diftongizace $y > ej$ (používání nespisovné dvojhlásky ej místo spisovného y , v kořeni slova a především v absolutním konci slova, jev frekventovaný, pravidelný), protetické $v-$ (používá se před $o-$ na začátku slova či na švu složeniny, jev méně frekventovaný, na ústupu) a úžení $é > í$ (používání $í$ místo $é$ v kořeni slov či v koncovkách adjektiv, zúžené podoby v kořeni slov postupně pronikají i do spisovné češtiny, v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace jsou zúžené podoby nespisovné).

² Znaky obecné češtiny byly vybírány s přihlédnutím k praktické, výzkumné části diplomové práce (zaměření na oblast hláskosloví a tvarosloví). Jsou uvedeny především nejrozšířenější znaky obecné češtiny, zcela okrajové, málo frekventované znaky zde uváděny nejsou.

Chromý (2017, s. 38) charakterizuje vývoj protetického *v-* v diachronní perspektivě, popisuje jeho východiska pro užívání protetického *v-* v současné české jazykové situaci a uvádí, že v současné češtině se protetické *v-* používá především u předložek a zájmen, méně často u předponových plnovýznamových slov a sporadicky u bezpředponových plnovýznamových slov, přičemž naráží na to, že podle předpokladů z diachronních dat (analýza protetického *v-* ve starších spisech) by byla tendence užívání protetického *v-* opačná. Podle Chromého (ibid., s. 206) je však obecně užívání protetického *v-* na ústupu, což vychází z analýzy výsledků jeho výzkumu (porovnání užívání protetického *v-* u starší a mladší generace) v porovnání s výzkumy dřívějšími. Chromý (ibid., s. 214–215) uvádí možné důvody ústupu protetického *v-*, mezi které řadí jeho stigmatizovanost, nepříslušnost ke spisovné češtině, a tedy signalizaci nižšího statusu, uvědomělé užívání či vysokou mobilitu obyvatelstva a jazykový kontakt.

Hlavní a nejrozšířenější znaky obecné češtiny podle Štíchy a kol. (2018, s. 22–23), Sgalla a Hronka (1992, s. 30–60) a Bogoczové (2012, s. 65–66):

- a) zjednodušování skupin souhlásek – vynechávání souhlásek *t, d, k* na začátku slova před souhláskou závěrovou i mezi dvěma souhláskami (*dyž, prázdniny*); zánik *v* na začátku slova (*spomenout si*); zánik *h* před *ř* na začátku slova (*řmít*)
- b) hláskové změny – úženi *é > í* (*mlíko*); diftongizace *y (i) > ej* (*dobřej, rejže*); protetické *v-* (*von, voči*)
- c) podstatná jména – instrumentál plurálu zakončen na *-ma* u všech vzorů (*děvčatama, lidma, kostma*); koncovka *-ách* v lokálu plurálu u substantiv mužského rodu životného i neživotného s kmenem zakončeným na *h, ch, k* (*klukách, rohách*) a u substantiv rodu středního s kmenem zakončeným na *k* (*na střediskách, v sedátkách*)
- d) přídavná jména – koncovka *-ma* ve skloňování měkkého vzoru *jarní* (*jarníma*); užívání hlásek *y* a *ej* ve skloňování podle tvrdého vzoru *mladý* v singuláru pro mužský a střední rod (*mladej muž, bez mladýho muže, drahý auto, bez drahýho auta*) a v plurálu pro všechny rody, přičemž nedochází k měkčení tvrdých hlásek (*dva mladý muži, dvě krásný ženský, dvě drahý auta*); užívání hlásky *y* ve skloňování podle tvrdého vzoru *mladý* pro rod ženský v singuláru genitivu, dativu a lokálu (*bez krásný slečny, ke krásný slečně, o krásný slečně*); přivlastňovací adjektiva se skloňují jako tvrdý vzor *mladý*, tedy *mladej* (*bez bratrovýho klobouku*)
- e) zájmena – v plurálu pouze tvar *voni* ve všech rodech (nerozlišuje se na spisovné *oni/ony/ona*); zakončení na *-ma* v instrumentálu plurálu (*náma, váma, těma*); u ukazovacích zájmen zakončení na *-ý* místo spisovného *-é* u ženského rodu (*o tý válce*);

u přivlastňovacích zájmen *můj, tvůj, svůj* užívání adjektivních tvarů s *y* a *ej* (*mýho, tvejch*) a tvarů s *oj* (*mojeho, tvojích*)

- f) slovesa – u přičestí minulého a přičestí trpného se v plurálu nerozlišují rozdíly rodu (*auta se rozbily*); slovesa zakončená v 1. osobě singuláru na *-u/-i* mají v 1. osobě plurálu kratší koncovku *-m* (*kupujem, tisknem*); pomocné sloveso *být* v kondicionálu má v 1. osobě plurálu tvar *bysme* (*šli bysme, kdybysme*); slovesa první třídy slovesné mají v přičestí minulém pro singulár rodu mužského pouze tvary bez slabičného *-l* po souhlásce (*nes, moh*); slovesa druhé třídy slovesné mají l-ové přičestí většinou s kmenem *nu* (*připomenul, rozříznete*); u sloves třetí třídy slovesné jsou tvary s *ej* (*krejt, meješ*); ve čtvrté třídě slovesné jsou ve 3. osobě plurálu tvary s *ej* (*prosejí, trpějí*).

1.2.3 Tradiční teritoriální dialekty

Tradiční teritoriální dialekty patří rovněž k strukturním útvarům nespisovným a podle Davidové (1992, s. 46) slouží k živelnému, nemodelovému vyjadřování se základem v mluvě teritoriální, která se liší podle jednotlivých regionů.

Bělič (1972, s. 10) uvádí, že i tradiční teritoriální dialekty jsou různorodé, vnitřně se mohou lišit především podle věku nebo podle úrovně vzdělání jednotlivých mluvčích.

Tradiční teritoriální nářečí specifikuje Bělič (1972, s. 9), jenž uvádí, že: „územním variantám běžné mluvy se říká nářečí (dialekty), a protože jde právě o rozdíly územní, označují se někdy tato nářečí názvem nářečí zeměpisná (geografická, teritoriální) nebo též místní (lokální)“. Podle Cuřína (1977, s. 157) je nářečí chápáno jako místní obměna národního jazyka, jako soubor jazykových prostředků, který je zeměpisně vymezený pouze pro část národa a je užívaný v oblasti běžné komunikace. Podobně chápe nářečí Chloupek (1986, s. 11), jenž tradiční teritoriální dialekt definuje jako: „útvár národního jazyka vymezený teritoriálně, přísně normovaný, stylisticky plochý, užívaný živelně pro běžné mluvené dorozumívání“. Davidová (1992, s. 47) upřesňuje, že dialekt není prestižní varietou národního jazyka, a proto není kodifikován.

Vývoj tradičních teritoriálních dialektů

Davidová (1992, s. 46) specifikuje vývoj tradičních teritoriálních dialektů, který se na území českého jazyka v jednotlivých oblastech uskutečňoval různě – v Čechách došlo k nivelizaci nářečí, na Moravě a v české části Slezska vznikaly ostré nářeční hranice. Jazyková situace je však velmi dynamická, neustále dochází k nivelizaci rozdílů, k vyrovnávání nářečí, které

popisuje Bělič (1972, s. 10) jako stále častější vzájemné stýkání se příslušníků jednotlivých nářečí a výraznější vliv spisovného jazyka na jazyk nespisovný, čímž dochází k úbytku typických jazykových znaků pro dané nářečí. Holub (1996, s. 9) zastává podobný názor, že dochází k míšení nářečí vlivem neutralizace rozdílů mezi jednotlivými dialekty (týká se to zejména znaků menších nářečních jednotek) a tímto míšením nářečí a stíráním nářečních znaků vznikají útvary nadnářeční, interdialekty. Dle Krčmové (1997b, s. 164) se nářeční diferenciaci na Moravě a v české části Slezska počala stírat mnohem později než v Čechách, pravděpodobně až vlivem industrializace regionů a migrace obyvatelstva ve 20. století.

Podle Bogoczové a kol. (2000, s. 11) dochází k vyrovnávání tradičních teritoriálních dialektů zejména vlivem migrace obyvatelstva a vlivem mediálních komunikačních prostředků, proto jsou tradiční teritoriální dialekty užívány především u starší generace, dále od velkých měst. Čechová a kol. (2003, s. 49) upřesňují, že stírání nářečí se projevuje primárně v odstraňování jazykových prostředků vědomých, naopak jazykové prostředky užívané nevědomě se v idiolektu jedince zachovávají. Šaur (2001, s. 343) však konstatuje, že dialekty jako takové neodumírají, mizí pouze dialektismy, jevy neprestížní, omezené na malé areály. Bláha a kol. (2018, s. 54) navíc dodávají, že: „dialekty a interdialekty mají a budou mít dlouho své místo v komunikaci“.

Obecně platí, že vývoj jazyka je závislý na vývoji společnosti, tedy na území, kde se společnost vyvíjí rychleji (zpravidla ve velkých městech, v průmyslových oblastech), se bude také jazyk vyvíjet rychleji, bude tam docházet k rychlejšímu nadnářečnímu vyrovnávání, k rozvoji interdialektů.

Základní nářeční skupiny

Bogoczová (2021, s. 27) uvádí, že dialektologové na českém území tradičně vymezují čtyři základní nářeční skupiny – v západní části České republiky nářeční skupinu českou v užším smyslu a ve východní části České republiky nářeční skupinu středomoravskou, nářeční skupinu východomoravskou a nářeční skupinu slezskou.

Základní nářeční skupiny v českém jazyce dle Běliče (1972, s. 11–12):

- a) nářeční skupina česká v užším smyslu – obecná čeština
- b) nářeční skupina středomoravská (hanácká)
- c) nářeční skupina východomoravská (moravskoslovenská)
- d) nářeční skupina slezská (lašská)
- e) nářečí polsko-českého smíšeného pruhu.

Pro potřeby práce je blíže specifikována nářeční skupina česká v užším smyslu a především pak nářeční skupina slezská (lašská). Frýdecko-Místecko spadá pod slezskou (lašskou) nářeční skupinu, konkrétně pod východní (ostravskou) podskupinu slezských nářečí.

Nářečí česká v užším smyslu

Nářeční skupinu českou v užším smyslu specifikuje Bogoczová (2012, s. 63) a předkládá její dělení na nářeční podskupinu středočeskou (která zahrnuje hlavní město České republiky), jihozápadočeskou (s částí západní a východní), severovýchodočeskou a jihovýchodočeskou neboli českomoravskou (územně se nachází již na Moravě).

Slezská (lašská) nářečí

Šrámek (1997, s. 231–232) předkládá jazykové územní rozvrstvení slezských nářečí; slezské nářečí je typické pro severovýchodní okraj České republiky (Frýdecko-Místecko, Ostravsko, Hlučínsko, Opavsko, Českotěšínsko, Karvinsko, Bohumínsko, Jablunkovsko, Frenštátsko pod Radhoštěm a Novojičínsko). Davidová a kol. (1997, s. 75–94) člení úseky slezskomoravské oblasti – úsek západní neboli opavský, úsek východní neboli ostravský³ a úsek jižní neboli frenštátský. Bogoczová (2012, s. 93) k těmto úsekům přiřazuje ještě nářečí slezskopolská.

Šrámek (1997, s. 232) a Bláha a kol. (2018, s. 18) poukazují na to, že Morava a česká část Slezska, a tedy i slezská nářečí byly v kontaktu s dialekty tří cizích jazyků, s dialekty jazyka německého, polského a slovenského, které slezská nářečí do značné míry ovlivňovaly. Na tuto skutečnost upozorňují taktéž Davidová a kol. (1997, s. 75), kteří uvádějí, že slezskomoravská oblast se územně stýká se dvěma záposlovanskými jazyky, konkrétně se slovenštinou na jihovýchodě a s polštinou na severovýchodě.

Podle Šrámka (1997, s. 231–232) stále přetrvávají dva výrazné znaky, které jsou typické pro slezská nářečí, a to přízvuk na předposlední slabice a existence pouze krátkých samohlásek, zároveň však ubývají výrazné nářeční rysy jednotlivých dialektů a bývají nahrazovány jevy, které jsou společné pro všechna slezská nářečí, nebo jevy, které se shodují se spisovnou češtinou, konkrétně s její mluvenou podobou. V oblasti hláskosloví se tedy stále drží krátké vokály a výslovnostní rozdíly mezi *i* a *y*, nicméně Šrámek (ibid., s. 235) dodává, že: „[h]láskoslovná struktura obecně lašského nářečí se jednoznačně proměňuje směrem k fonologickému systému spisovné češtiny“. Hubáček a Valíková (1974, s. 112–113) uvádějí, že: „mluvčí udržují souhrn artikulačních zvyklostí svého mateřského dialektu pevněji a často

³ Do východní neboli ostravské podskupiny spadá zkoumaná oblast, tedy Frýdecko-Místecko.

neuvědoměle, kdežto jazykové prvky jiné, hlavně tvaroslovné, u nichž je nespisovná podoba příliš nápadná, snadno opouštějí“, z čehož vyplývá, že hláskové jevy, jež jsou typické pro slezská nářečí, se vyskytují nejčastěji, jelikož si uživatelé daného nářečí jejich užití plně neuvědomují.

Typické znaky běžně mluvené češtiny (slezského nářečí)⁴ na Frýdecko-Místecku podle Běliče (1972, s. 285–294), Šrámka (1997, s. 235), Bogoczové (2012, s. 45–55) a Bláhy a kol. (2018, s. 10–15):

- a) rozdíly v kvantitě – zánik fonologické délky samohlásek (pouze krátké samohlásky), krácení zejména u samohlásek *i* a *ú* (*mlady, ptak, trava*)
- b) výslovnost dvojího *i/y* – dřívější *y* existuje jako zvláštní foném, vedle *i* existuje také *y* (*ryba, stary byk*)
- c) přízvuk u víceslabičných slov převážně na předposlední slabice (jako v polštině)
- d) rozdíly ve změnách znělosti – progresivní asimilace ve spojení neznělá hláska + *v*, změna *v > f* (výslovnost *kf, sf, tf* typu *kfočna, sfúj, tfúj*)
- e) spisovná zvuková realizace skupiny *sh* jako *zh* (*zhoda, zhořet*); výslovnost *byzme*
- f) neprovedení nebo neúplné provedení přehlásek *'a > e* a *'u > i* (*čepica, do koša, na televizu*)
- g) převaha spisovné koncovky *-ami* v instrumentálu plurálu (*se ženami*)
- h) poměr mezi tvrdými a měkkými skloňovacími typy – vyrovnávání měkkých a tvrdých skloňovacích typů ve tvarosloví (sekundární podoby lokálu singuláru typu *na koňu, na biču, na srcu*)
- i) podoby přídavného jména přivlastňovacího (typ *bratrův*); zachován původní repertoár přivlastňovacích adjektiv (*Jitčina maminka, bez Jitčiny maminky*)
- j) nepřiklonné *mi* na začátku věty (*Mi se to nelíbí.*)

1.3 Charakteristika české jazykové situace

Čeština se jako každý vyspělý kulturní jazyk vyvíjí, stejně tak jazyková situace není neměnná, je dynamická, dochází v ní k vývojovým změnám. Jazykovou situaci chápe Chromý (2014, s. 14) jako: „distribuci variet na určitém území“. Bogoczová (2021, s. 39) charakterizuje českou jazykovou situaci, pro kterou je typické, že jednotlivé variety jazyka jsou vymezeny teritoriálně

⁴ Vypsány jsou ty znaky, které jsou pro běžně mluvenou češtinu na Frýdecko-Místecku typické i v dnešní jazykové situaci. Znaky byly vybírány s přihlédnutím k výzkumné části diplomové práce (zaměření zejména na hláskosloví a tvarosloví). Jsou uvedeny nejrozšířenější znaky, zcela okrajové znaky zde uváděny nejsou.

(kde se používají), sociálně (kdo je používá) a též s ohledem na funkční stylistiku (v jaké komunikační situaci se používají, v jakých stylových oblastech). Pro charakterizování současného stavu jazyka je dle Daneše (1997, s. 19) zapotřebí sledovat odlišnosti nynějšího stavu od stavu dřívějšího a zároveň určitý vývoj a charakter těchto odlišností. Důležité je myslet také na to, co se chápe pod pojmem současná jazyková situace, jak lze současný jazyk vymezit z hlediska časového rozsahu. Jedlička (1969, s. 82) uvádí, že: „současnost se ve vývoji spisovné češtiny zhruba chápe v časovém rozmezí padesáti šedesáti let, tedy v rozpětí tří generací“.

1.3.1 Odlišný stav češtiny v Čechách a na Moravě a ve Slezsku

České jazykové území specifikují Bláha a kol. (2018, s. 8), kteří uvádějí, že Morava a česká část Slezska jsou po dialektologické stránce mnohem pestřejší než Čechy; na Moravě a ve Slezsku se profilují tři skupiny tradičních teritoriálních dialektů (skupina středomoravská, východomoravská a lašská), kdežto v Čechách skupina pouze jedna (skupina česká v užším smyslu), navíc vývoj jazykové situace na Moravě a ve Slezsku výrazně ovlivnila též přítomnost Němců (před rokem 1945 tvořili až třetinu obyvatelstva Moravy a Slezska).

Davidová a kol. (1997, s. 7) a Bogoczová a kol. (2000, s. 82) charakterizují české jazykové území jako území rozdělené na dvě části (po vzoru Aloise Jedličky) – pro západní část (Čechy a západní Moravu) je typická dichotomie spisovná čeština a obecná čeština, přičemž obecná čeština převažuje nad češtinou spisovnou, a to přinejmenším v běžně mluvené komunikaci, kdežto ve východní části (na Moravě a v české části Slezska) by mohla platit dichotomie spisovná čeština a tradiční teritoriální nářečí; obecně je jazyková situace ve východní části poměrně složitá, různorodější, a to zejména z důvodu absence jednotné variety jazyka pro běžné dorozumívání (jako je obecná čeština v západní, české, části), proto je pro Moravany a české Slezany typické užívání spisovné češtiny téměř v jakékoli komunikační situaci, tedy i v běžné komunikaci (ale to také proto, že některé jevy spisovného jazyka se na Moravě a ve Slezsku shodují s prvky nářečními).

Bláha a kol. (2018, s. 95) pojednávají o rozrůzněné jazykové situaci v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé a zastávají názor, že v Čechách se i v prestižních komunikátech realizuje obecná čeština, kdežto na Moravě a v české části Slezska se do prestižních komunikátů jako základní dorozumívací kód dostává spisovná čeština s občasnými regionálními rysy (obecná čeština se na území Moravy a Slezska v roli prestižního kódu doposud neprosadila). Podle Bogoczové a kol. (2000, s. 85) si lidé, kteří hovoří obecnou češtinou, často nejsou zcela vědomi toho, že nemluví spisovně, obecnou češtinu užívají

nediferencovaně a též mimo svůj region. Daneš (1997, s. 17) konstatuje, že celkově je situace dnešní češtiny z hlediska normy pro užívání standardu, spisovné češtiny, v konkrétních komunikačních situacích pestrá, často nepřehledná a víceméně je závislá na individuální jazykové a řečové schopnosti jednotlivce. Svobodová (2014, s. 111) dodává: „V dnešní jazykové situaci platí tím spíše, že s variantností je třeba v reálné normě počítat.“

Sgall a Hronek (1992, s. 90) charakterizují stav spisovnosti v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé, přičemž se opírají o rozšířené tvrzení, že na území Moravy a Slezska se mluví spisovněji, a uvádějí, že mluvčí z Moravy a Slezska přecházejí od dialektu či interdialektu ke spisovné normě snadněji, a to zejména proto, že některé nářeční prvky typické pro Moravu a Slezsko jsou shodné se spisovnou češtinou. Pro východní část českého jazykového území, tedy pro Moravu a české Slezsko, je podle Davidové a kol. (1997, s. 139–141) typická poměrná blízkost většiny tradičních moravských dialektů struktury spisovné češtiny, což posiluje (klamný) dojem spisovnosti v řeči Moravanů a Slezanů; spisovná čeština je navíc pro většinu Moravanů a Slezanů hlavním komunikačním nástrojem nejen v řeči psané, ale taktéž v řeči mluvené, vedle tradičních teritoriálních dialektů. Davidová a kol. (ibid., s. 132) také uvádějí, že ve východní části českého jazykového území se důsledněji zachovaly základy někdejších nářečí a zároveň však na tomto území může být pro běžně mluvený jazyk typické užívání spisovné češtiny (což na území Čech není pravidlem).

Dle Běliče (1972, s. 11) v západnějších oblastech českého jazykového území, v Čechách, došlo k vyrovnání starých místních nářečí a mluví se tam interdialektem, obecnou češtinou. Holub (1996, s. 11) v návaznosti na výzkumy uvádí, že v oblastech Moravy a české části Slezska se starší místní nářečí uchovávají výrazněji, ale i tam dochází k jejich vývoji, ovšem ne ve prospěch obecné češtiny, proniká spíše čeština spisovná, případně hovorová. Hubáček a Valíková (1974, s. 108–109) přicházejí se zjištěním, že v 70. letech 20. století doházelo díky střetávání obyvatelstva různých nářečí v průmyslové oblasti Ostravska k unifikačním tendencím, k přechodu ke spisovnému jazyku, přesněji k hovorové češtině, zároveň se upevňovaly interdialektické znaky slezských nářečí, tudíž původní místní dialekty byly značně upozaděny.

Bláha (2009, s. 11) uvádí, že český nářeční základ v užším smyslu na jazykový úzus působí výrazněji než ostatní, a to už jen díky tomu, že v Čechách žilo v roce 2001 59,5 % obyvatel České republiky a na Moravě a ve Slezsku v roce 2001 žilo jen 40,5 % obyvatel České republiky. Čermák (1996, s. 15) předkládá, že české dialekty zaujímají (podle nářečních map) přibližně dvě třetiny českého území, pro toto území je společná obecná čeština, která zejména

v posledních letech proniká stále více i na Moravu. Též podle Bogoczové (2021, s. 30) má obecná čeština expanzivní tendenci, postupně proniká i do východních oblastí České republiky, na území Moravy a Slezska, a to především díky médiím a osobním jazykovým kontaktům mezi jednotlivými obyvateli a díky vlivu rozhlasového a televizního vysílání (obecnou češtinou bývají mimo jiné dabované taktéž cizojazyčné filmy a seriály). Davidová (1992, s. 28–29) však postuluje obecně uznávaný názor, že: „obecná čeština nemůže být reprezentantkou celonárodního běžně mluveného jazyka spisovného, neboť je omezena funkčně i geograficky, a tak nemůže být přímým zdrojem změn ve spisovné normě“. Sgall a Hronek (1992, s. 12) uvádějí, že obecná čeština je typická pro oblast Čech, na území Moravy a Slezska není zakotvena, jelikož pro tuto oblast jsou typické interdialekty a dialekty místní. Podle Höflerové (1995, s. 300) nemohou být moravští a slezští mluvčí nenásilně přivedeni k užívání obecné češtiny, obecnou češtinu považují za prvek příznakový, jelikož obecněčeské prvky z oblasti hláskosloví a tvarosloví jsou pro moravské a slezské mluvčí příliš vzdáleny jejich jazykovému kódu.

Podle Čechové a kol. (2003, s. 52) se obecná čeština na Moravě a ve Slezsku setkává spíše s odmítavými reakcemi domácích mluvčích, a to zejména proto, že slezská nářečí jsou po strukturní stránce archaická, tedy poměrně vzdálená progresivní obecné češtině. Kloferová (1995, s. 105) uvádí, že obecnou češtinu nelze vnímat jako progresivní útvar v celonárodním vyjadřování, jelikož příslušníci mladší generace na území Moravy a Slezska mohou považovat obecnou češtinu za nepřírozenou a silně příznakovou, mohou ji hodnotit negativně. Šrámek (1997, s. 236) uvádí: „Vždy se však prvky obecné češtiny pocítují jako cizí, nepřírozené, chtěné a průměrnými slezskými mluvčími chápány jako nářečně příznakové pro Čechy (zejména pro Prahu).“ Podobné stanovisko předkládá také Rusínová (2000, s. 81): „Řada průzkumů hovoří o tom, že sáhne-li příslušník moravského regionu po prostředku neinterdialektickém nebo nedialektickém, zvolí prostředek klasifikovaný jako spisovný, kodifikovaný, nikoli obecněčeský. Ten je pocítován jako územně omezený na teritorium Čech.“ Nebeská (2003, s. 100) dodává, že obecná čeština není pro většinu mluvčích z Moravy a z české části Slezska tak blízká a není pro ně závazná, navíc ji často ani nepocítují jako jazykový útvar.

1.3.2 Vývoj české jazykové situace

Orgoňová a Dolník (2010, s. 87) k současné jazykové situaci uvádějí, že je dnešní svět velmi otevřený různým kontaktům a průnikům mezi jazyky a kulturami, zejména vlivem mobility a migrace obyvatelstva, též díky rozvoji technologií a přenosu informací. Podobné stanovisko

zastává Daneš (1995a, s. 5–6), který tvrdí, že pro vývoj jazykové situace jsou podstatné především kontakty mezi jednotlivci a různými kulturami, pohyb obyvatelstva, migrace a v poslední době též vliv médií a anglického jazyka, vlivem kterých dochází k vyrovnávání či nivelizaci rozdílů mezi jednotlivými jazykovými varietami, k míšení variet jazyka, a tedy k vytlačování a mizení okrajových, minoritních variet.

O vývoji jazykové situace z hlediska genderu mimo jiné pojednávají Bogoczová a kol. (2000, s. 80) a uvádějí, že spisovnou češtinu užívají ve svém vyjadřování spíše ženy než muži, a to pravděpodobně proto, že chtějí naučit své potomky prestižnímu jazyku, vliv však může mít také zaměstnání (často právě ženy působí jako učitelky či úřednice, od kterých se spisovná mluva očekává či alespoň předpokládá).

Sgall a Hronek (1992, s. 108) tvrdí, že se spisovná čeština vyvíjí také postupným sblížením s běžně mluvenou řečí typickou na území Čech, tedy s obecnou češtinou. Podle Sgalla a Hronka (ibid., s. 109) bude spisovná čeština i nadále obohacována o nové tvary, a to především z oblasti hláskosloví a tvarosloví obecné češtiny; dojit by mělo též k rozvoji hovorové češtiny. Bláha (2009, s. 73) k vývoji spisovné češtiny dodává: „Pokud by byly akceptovány reformní návrhy a spisovná čeština by byla „obrozena“ prvky tzv. obecné češtiny, došlo by k rozštěpení spisovného jazyka – západní regiony České republiky by preferovaly spisovnou češtinu inovovanou, východní by se držely spisovné češtiny „tradiční“.“ Uličný v této souvislosti hovoří o rozdílné situaci v Čechách na jedné straně a na Moravě a v českém Slezsku na straně druhé, přičemž zmiňuje, že na Moravě a v českém Slezsku se mluví ve veřejných, oficiálních či polooficiálních komunikačních situacích snaží mluvit více spisovně; Uličný dále pojednává o tom, že by tato situace mohla mít vliv na vývoj nových vývojových tendencí v jazyce, nastínil možnost vzniku dvou spisovných jazyků, dvou spisovných češtin (Jazykové sdružení ČR, 2021, online, cit. 2024-03-11).

Svobodová a kol. (2011, s. 187) a Stich (1991, s. 61–62) uvádějí, že novodobá spisovná čeština vznikla „uměle“ na základě humanistické veleslavínské češtiny (místo přirozeného vývoje na základech češtiny barokní), proto dodnes nemizí propast mezi každodenním běžně mluveným jazykem (obecnou češtinou na území Čech) a češtinou spisovnou.

Bogoczová (2021, s. 40) prezentuje názor, že existují dva protichůdné proudy v názorech na českou jazykovou situaci – obháječi hovorové češtiny a obháječi obecné češtiny; přičemž poslední prudká výměna názorů těchto dvou skupin proběhla v roce 2005, a to v reakci na tři události (diskuse v televizním pořadu *Události, komentáře*, dále příspěvek Sgalla, Čermáka

a Vybírala *Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi* a nakonec referát Vybírala a Cvrčka *Mluvme, jak nám zobák narost!* uveřejněný v Lidových novinách).

1.4 Běžně mluvená čeština

Mluveným jazykem se podle Daneše (1995a, s. 7–8) myslí „jazyk běžně mluvený“, tedy jazyk, který se užívá při běžné každodenní komunikaci, jež je neformální a je realizována ústně, přičemž se nepředpokládá, že by se v ní závazně užíval jazyk spisovný. K tomuto stanovisku se přiklání též Chloupek (1998, s. 43–44) svým tvrzením, že pro běžně mluvené komunikáty (situační, spontánní) většinou nebývá typická spisovná čeština, ale některý z nespisovných útvarů jazyka, například obecná čeština, moravský interdialekt. Podle Hoffmannové a kol. (2016, s. 49) ve sféře běžného dorozumívání převažuje spontánní, neformální a nepřipravené vyjadřování, které se užívá především v neveřejných situacích, typická je uvolněná výslovnost.

Běžná mluva je dle Krčmové (1997b, s. 162) ta podoba jazyka, která se užívá v komunikaci soukromé, jež je nepřipravená a nestylizovaná, a která se uplatňuje primárně v okruhu blízkých přátel nebo v rodině, a přitom se nejedná o stabilizovanou varietu jazyka. Krčmová (ibid., s. 162–163) dále uvádí, že v běžně mluvených komunikátech se spisovná čeština neužívá velmi často, nahrazuje ji zejména obecná čeština (na území Čech), případně jiné interdialekty či místní dialekty. Obdobně charakterizuje běžně mluvený jazyk Davidová (1992, s. 60) jako: „souhrn jazykových prostředků užívaných mluvčími v nejrůznějších každodenních neoficiálních situacích, v němž jsou zastoupeny prostředky nespisovné i spisovné podle regionálního a sociálního původu mluvčích, podle vzdělání a zaměstnání i podle jiných, často zcela individuálních rysů“.

Podle Bláhy (2009, s. 16–17) má mluvená čeština v komunikačních situacích polooficiálních a občas i oficiálních smíšený spisovně-nespisovný charakter, přičemž o zastoupení prvků nespisovných či spisovných rozhoduje mnoho faktorů, jimiž jsou například téma komunikace, vlastnosti komunikantů. Davidová a kol. (1997, s. 135) a Čechová a kol. (2003, s. 168) uvádějí, že k užívání nespisovných výrazových prostředků v mluvené komunikaci býváme v rámci stylové normy nejtolerantnější zejména v oblasti tvarosloví a hláskosloví.

Mluvenou češtinu na Moravě a v české části Slezska Davidová a kol. (1997, s. 75) rozdělují do pěti oblastí – oblast českomoravská, středomoravská, východomoravská, slezskomoravská (Ostravsko, Opavsko a Frenštátsko) a polsko-český smíšený pruh.

1.4.1 Perspektivy běžně mluvené češtiny

Müllerová a Hoffmannová (1997, s. 42) konstatují, že názory na stav mluvené češtiny se různí mezi jejími uživateli i mezi lingvisty, vztah k mluvené češtině je taktéž různorodý. Čermák a Sgall (1997, s. 15) navíc dodávají, že mluvená čeština nemá k dispozici žádný systematický popis syntaxe, lexika, fonologie ani morfologie. Nejvíce frekventovanými slovními druhy v běžně mluveném jazyce jsou podle Bláhy (2009, s. 30–32) slovesa, zájmena, částice, spojky, příslovce a citoslovce; verbální skupina (slovesa, zájmena, příslovce a spojky) tedy značně převládá nad skupinou nominální (podstatná jména, přídavná jména a předložky).

Pro českou jazykovou situaci je podle Daneše (1997, s. 14–15) charakteristické, že v běžných komunikačních situacích nebývá užíván výhradně spisovný jazyk, naopak při běžném projevu užíváme často jazykové prostředky nespisovné, substandardní (obecnou češtinu, interdialekty či dialekty), případně dochází k jejich míšení (kombinování standardních a substandardních forem); typická je stále vysoká rozdílnost mezi situací v Čechách a situací na Moravě a v české části Slezska. Podle Hoffmannové a kol. (2016, s. 33) je spontánní dorozumívání v privátních situacích založeno na obecné češtině u mluvčích z Čech, v řeči moravských a slezských mluvčích jsou typické dialekty, případně hovorová čeština; obecně je však běžné dorozumívání víceméně nespisovné. S běžně mluvenou češtinou souvisí též městská mluva, která je dle Čechové a kol. (2003, s. 53) v Praze založená na obecné češtině, kdežto na Ostravsku je reprezentována spisovným jazykem v kombinaci s regionálními zvláštnostmi. Bogoczová a kol. (2000, s. 82) uvádějí, že v mluvené řeči Moravanů a českých Slezanů se vytváří jistá ostravsko-slezská varianta spisovné češtiny, pro kterou je charakteristické zanechávání určité nářeční stopy i ve vyjadřování veskrze spisovném, demonstrující se krácením dlouhých vokálů a přízvukem na předposlední slabice.

Podle Davidové a kol. (1997, s. 135) se běžně mluvené komunikáty realizují většinou jinak než spisovně, avšak používání spisovné češtiny v běžně mluvených komunikátech není vyloučené. K užívání spisovné češtiny v mluveném projevu se vyjadřuje Daneš (1997, s. 15) takto: „Celkem je užívání spisovné češtiny v ústní komunikaci na Moravě a ve Slezsku zřetelně častější než v Čechách a postoje mluvčích k užívání spisovného standardu pozitivnější než v Čechách.“ Obdobné tvrzení prezentují též Bláha a kol. (2018, s. 195), podle kterých má spisovná čeština u obyvatel Moravy a české části Slezska stále poměrně důležité postavení, moravští a slezští mluvčí vnímají spisovnou češtinu pozitivně, jako nedílnou součást vlastní jazykové identity (spisovná čeština má pro moravské a slezské mluvčí vysokou společenskou prestiž). Bláha a kol. (ibid., s. 93) dodávají, že se běžní uživatelé jazyka z Moravskoslezského

kraje stále brání rozšiřování nespisovných prostředků (zejména prostředků obecněčeských) do komunikace kultivované a prestižní.

Krčmová (1997b, s. 171) charakterizuje vývoj běžně mluveného jazyka (koncem 20. století) na Moravě a ve Slezsku: „Na Moravě a ve Slezsku dosud trvá v rámci běžné mluvy zřetelné rozlišení regionální. V běžné komunikaci venkova si udržují své místo dialekty, regionálně je silně poznamenána i mluva měst. Na postupující nivelizaci má vliv spíše živý spisovný jazyk včetně svých vývojových tendencí než vlastní obecná čeština. Proměny jsou přitom patrné ve všech jazykových plánech a jsou, zejména na severu Moravy a ve Slezsku, mimořádně rychlé a nápadné.“ Obecně je ale běžná mluva podle Krčmové (ibid., s. 167) již v dnešní době oproštěna od tradičních dialektů, které jsou vlastní primárně jen nejstarší generaci. Krčmová (ibid., s. 167) však dodává, že: „[m]luva vyrůstá vždy přirozeně na základech jazyka minulých generací a ostré zlomy jsou těžko možné“. Podle Waclawičové (2009, s. 72) se mluvená čeština stále vyvíjí a velmi rychle se mění zejména vlivem zvýšené mobility obyvatel a díky působení masmédií.

1.4.2 Běžně mluvená čeština západního a východního typu

Bláha a kol. (2018, s. 9) rozlišují dvě regionálně vymežitelné podoby běžně mluvené češtiny, a to běžně mluvenou češtinu západního typu (vyskytuje se v Čechách a na západní Moravě a jsou pro ni příznačné prostředky obecné češtiny) a běžně mluvenou češtinu východního typu (vyskytuje se na střední a východní Moravě a ve Slezsku a je pro ni typické relativní splývání se spisovnou češtinou). Obdobné stanovisko zastává Bogoczová (2021, s. 28), která běžně mluvenou češtinu rozděluje rovněž na dva typy – západní (v Čechách) a východní (na Moravě a ve Slezsku), přičemž západní typ je téměř totožný s obecnou češtinou a východní typ směřuje k neutrální hovorové češtině, ale zahrnuje i rysy moravských a slezských nářečí či nadnářečí. Bogoczová (ibid., s. 31) dále uvádí, že běžně mluvená čeština je ovlivněna jazykem, kterým se mluví doma, v rodinném kruhu, ale také jazykem, který je užíván ve vzdělávacím systému a v profesním prostředí.

Podle Bláhy (2009, s. 45) se národní jazyk v plánu fonologickém i morfologickém diferencuje zejména teritoriálně, proto lze ve fonologii a morfologii běžně mluvené češtiny stále nalézat odlišnosti charakteristické na jedné straně pro Čechy a západní Moravu (neboli pro běžně mluvenou češtinu západního typu) a na straně druhé pro Moravu a Slezsko (neboli pro běžně mluvenou češtinu východního typu), přičemž odlišnosti mezi běžně mluvenou češtinou východního a západního typu jsou zejména ve vokalismu, ve výslovnosti vokálů, v délkách

vokálů. Bláha (ibid., s. 46–47) dále uvádí, že úženi $é > i$, typické pro obecnou češtinu, proniká téměř na celé území České republiky a částečně také do spisovné češtiny (úženi v kořeni slova, nikoli v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace), diftongizace $y > ej$ funguje na střední Moravě ve tvarotvorném formantu přídavných jmen typu *mladej* (v absolutním konci slova, občas také v dalších koncovkách přídavných jmen) a protetické *v-* na území Moravy a Slezska neproniká téměř vůbec, ale taktéž na území Čech je již na ústupu a objevuje se především v případech lexikalizovaných.

Bláha (2009, s. 29) uvádí, že slovní zásoba běžně mluveného jazyka se v různých částech České republiky vyrovnává, a to zejména díky vlivu migrace a médií; regionální rozdíly ve slovní zásobě mají primární zdroj ve fonologických rozdílech.

Charakteristické rozdíly v syntaxi pro běžně mluvenou češtinu západního a východního typu popisuje Bláha (2009, s. 53) a mezi teritoriální odlišnosti řadí zejména rozdíly v preferenci spojovacích výrazů (*i* proti *aji*, *neš* proti *jak*). U sloves Bláha (ibid., s. 65) specifikuje rozdíly pro běžně mluvenou češtinu západního a východního typu a uvádí odlišnosti mezi slovesnými třídami (kolísání mezi 1. a 5. třídou, například *vorá* a *oře*) a především odlišnosti ve tvarech sloves ve 3. osobě plurálu přítomného (obecněčeské *nosej*, *dělaj*) a také ve tvarech préterita (obecněčeské *vles* bez koncovky *-l* proti *vlezl*). Charakteristické odlišnosti u jmen pro běžně mluvenou češtinu západního a východního typu popisuje Bláha (ibid., s. 69–71) a pojednává zejména o rozdílu v rodové příslušnosti podstatných jmen a o odlišné flexi přídavných jmen (potlačení rodových rozdílů v množném čísle, tedy obecněčeské *dobří* pro všechny rody).

Bláha a kol. (2018, s. 154) uvádějí, že rozdíly v řeči v Čechách na jedné straně a na Moravě a ve Slezsku na straně druhé charakterizuje také rozdíl v kvalitě vokálů – pro běžně mluvenou češtinu západního typu je typická otevřená výslovnost samohlásek, kdežto pro běžně mluvenou češtinu východního typu je charakteristická zavřená výslovnost samohlásek; výrazná otevřenost nebo zavřenost vokálů je však kodifikací odmítána. Podle Bláhy a kol. (ibid., s. 164) mladá generace na Ostravsku stále rozlišuje dvě varianty předních vysokých vokálů $[i]$ / $[y]$; toto zjištění potvrzuje například Blažková (2008) ve svém výzkumu k diplomové práci⁵.

1.5 Postavení variet češtiny ve školství

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) je stále vyzdvihována role spisovné češtiny; dbá se zejména na znalost, osvojení a užívání spisovné

⁵ Více viz Blažková, Jana (2008). *Výslovnost dvojího /i/ ve východolašském dialektu*.

podoby českého jazyka. V RVP ZV je kladen důraz na osvojování spisovné češtiny: „V Jazykové výchově žáci získávají vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby českého jazyka. Učí se poznávat a rozlišovat jeho další formy.“ (MŠMT ČR, 2017, s. 16, online, cit. 2024-01-17).

Podle RVP ZV by učitelé své žáky měli vést k: „získávání sebedůvěry při vystupování na veřejnosti a ke kultivovanému projevu jako prostředku prosazení sebe sama“ (MŠMT ČR, 2017, s. 17, online, cit. 2024-01-17).

V RVP ZV jsou uvedeny očekávané výstupy (vztahující se ke komunikaci a k varietám českého jazyka), které by žáci měli mít na konci druhého stupně osvojeny (MŠMT ČR, 2017, s. 22–23, online, cit. 2024-01-17):

- „[...] ČJL-9-1-04 dorozumívá se kultivovaně, výstižně, jazykovými prostředky vhodnými pro danou komunikační situaci
- ČJL-9-1-05 odlišuje spisovný a nespisovný projev a vhodně užívá spisovné jazykové prostředky vzhledem ke svému komunikačnímu záměru [...]
- ČJL-9-2-01 spisovně vyslovuje česká a běžně užívaná cizí slova [...]
- ČJL-9-2-05 využívá znalostí o jazykové normě při tvorbě vhodných jazykových projevů podle komunikační situace [...]
- ČJL-9-2-08 rozlišuje spisovný jazyk, nářečí a obecnou češtinu a zdůvodní jejich užití“.

Podle Bogoczové a kol. (2000, s. 10) si člověk spisovnou češtinu osvojuje především zásluhou školní výuky. Podobné stanovisko zastává také Bláha (2009, s. 13), jenž uvádí, že strukturu a pravidla užívání spisovného jazyka si žáci osvojují primárně ve škole.

Hlavním cílem školní výuky českého jazyka je podle Čechové a Styblíka (1998, s. 10) zejména: „rozvoj schopnosti komunikace spisovným jazykem“. Obdobně Krčmová (1997a, s. 219) uvádí, že: „cílem výuky je mimo jiné naučit dítě aktivně užívat spisovného jazyka“. Ostatně Daneš (1997, s. 16) předkládá řečové situace, v nichž se předpokládá užívání spisovného jazyka též v ústní komunikaci, mezi tyto situace řadí také školní vyučování.

Svobodová a kol. uvádějí ve shodě se Šebestou (2001, cit. podle Svobodové a kol., 2011), že spisovnost, učení se spisovnému jazyku, má ve škole důležité místo. Čechová (1996, s. 225) uvádí, že škola je v podstatě jediná instituce, jež by měla u žáků, u mladé generace, dbát na osvojování spisovného jazyka, spisovné češtiny, a zároveň shrnuje, že komunikace mezi učitelem a žáky by měla být unifikovaná, realizovaná na základě spisovném, avšak přístupná i nespisovným prvkům, a to vždy podle komunikační situace a záměru. Obdobně na vztah školy

ke spisovnosti nahlíží též Sojka (2013, s. 22), který pojednává o tom, že tento vztah je velmi důležitý zejména proto, že škola nejspíše jako jediná instituce může usměrňovat řečové chování člověka systematicky a dlouhodobě, a může tak přímo ovlivňovat vztah žáků a také veřejnosti k jazyku. Palková (1995, s. 79) však konstatuje, že učitelé zaujímají spíše negativní postoj k užívání spisovné češtiny v mluveném projevu, což není zcela ideální, jelikož právě oni, mluvní vzor, by měli žáky vychovávat k pěstění spisovné mluvy.

Podle Svobodové (2014, s. 74) komunikační koncepce výuky s sebou přináší také jiný pohled na užívání výhradně spisovného jazyka ve škole; spisovnost slouží jako prostředek k dosažení komunikačních cílů, ovšem pouze ve vymezených komunikačních situacích (vedle spisovné češtiny mohou sloužit též jiné variety jazyka). Čechová uvádí ve shodě s Chloupkem (1986, cit. podle Čechové, 1995, s. 283), že: „[Ř]eč učitelů a žáků ve škole netýkající se (odborných) jazykových/řečových problémů může mít ráz hovorový nebo mu blízký (s regionálními či jinými jevy variantními). [...] Žák si má totiž postupně navyknout na diferencované užívání jazyka, uvědomovat si rozdíly mezi jazykem oficiálního a neoficiálního styku, mezi řečí pro veřejnost a řečí soukromou nebo až intimní.“ Svobodová (2014, s. 80) se přiklání k tomu, že by škola měla žákům spisovnou češtinu nabízet a měla by jim osvětlit, ve kterých komunikačních situacích je užití spisovné češtiny žádoucí či očekávané.

Hoffmannová a kol. (2016, s. 222–223) se zabývají školní komunikací, kterou charakterizují jako komunikaci, která probíhá ve školním prostředí, při výchovně-vzdělávacím působení, a je pro ni typická dialogičnost, asymetrický vztah (sociální role učitele a žáka). Hoffmannová a kol. (ibid., s. 227) dále pojednávají o užívání variet češtiny ve školním vyučování, přičemž konstatují, že dané téma není příliš podrobně zpracováno, proto uvádějí pouze dílčí postřehy – na 1. stupni je více užívána spisovná čeština (učitelé stále fungují jako mluvní vzor), na 2. stupni se spisovná čeština objevuje především u učitelů českého jazyka a literatury, u ostatních vyučujících je to velmi individuální; na území Čech mají žáci tendenci užívat ve školní výuce převážně nespisovné útvary jazyka, kdežto na Moravě a ve Slezsku žáci ve školní komunikaci častěji volí spisovnou češtinu.

2 Postoje k jazyku a přijatelnost jazykových variet

Následující kapitola diplomové práce je věnována vztahům k jazyku, postojům k jazyku a k jazykovým varietám. Nejprve jsou předloženy obecné informace týkající se vztahu k jazyku a k varietám jazyka a následně jsou uvedeny dosavadní výzkumy, které se zabývají vztahy či postoji k jazyku a přijatelností jednotlivých variet českého jazyka. Je poukazováno primárně na postoje k jazyku z pohledu běžných uživatelů jazyka, tedy z pohledu běžných mluvčích (pouze okrajově jsou zmíněny také postoje k jazyku z pohledu odborné veřejnosti).

2.1 Vztah k jazyku

Jazyk neslouží pouze k dorozumívání se lidí mezi sebou. Jazyk je používán, ale také vnímán. K jazyku obecně a zejména pak ke svému mateřskému jazyku a k jeho jednotlivým podobám si každý člověk vytváří svůj vlastní, osobitý vztah. Bláha (2020, s. 5) uvádí: „Každý lidský jedinec má specifický vztah ke svému mateřskému jazyku či dialektu. Zpravidla pozitivně na něj nahlíží, preferuje jej, miluje – jazyk či dialekt, do kterého se narodil, pro něj představuje duchovní domov, důvěrně známý prostor. [...] Vztah lidé mají i k jiným podobám vlastního jazyka, kterými mluví a píšou, které kolem sebe slyší a v nichž čtou. Některé podoby jazyka se lidem jeví častěji jako prestižní, jiné jako neutrální či podřadné.“ Vyplývá z toho tedy, že každý obyvatel České republiky vnímá češtinu a její různé variety, interdialekty, dialekty zcela individuálně. Navíc, jak uvádí Daneš (1995b, s. 23), lidská řeč není pouze nástrojem pro dorozumívání se lidí mezi sebou, ale je charakteristická pro každého jedince, řeč daného člověka v ostatních evokuje jeho osobnost, povahové rysy, prožitky.

2.1.1 Postoje k jazyku

Daneš (1977, s. 3–4) prezentuje, že postoje k jazyku a hodnocení jazyka značně souvisejí také s kodifikačním procesem, který lze rozčlenit na tři etapy – etapu deskriptivní neboli zjišťovací, etapu regulativní neboli normativní (s podetapou vyhodnocovací a podetapou vlastní kodifikace) a etapu prováděcí neboli strategicko-taktickou. Daneš (ibid., s. 5) uvádí obecnou definici k postojům, které chápe jako sklony jedince či společenství dávat přednost určitým způsobům chování a jednání, čímž je určován způsob reagování na určité typy situací, včetně situací jazykových; zabývá-li se výzkumník postoji k jazyku, většinou se zaměřuje na národní jazyk nebo na jazyk spisovný, na různé nespisovné variety jazyka, ale také na přirozené vývojové procesy jazyka. Pro hodnocení spisovného jazyka Daneš (ibid., s. 10–11) specifikuje tři objektivní hodnotící kritéria, jimiž jsou noremnost (jazykový prostředek je noremní, je-li

daným jazykovým společenstvím přijat či je přijatelný), adekvátnost neboli přiměřenost k funkcím (zda a do jaké míry je schopen daný jazykový prostředek splňovat funkční potřeby společenství) a systémovost (zda a jak je jazykový prostředek v souladu s existujícími pravidly jazykového systému).

Chromý (2014, s. 53–54) představuje dvě specifické metody sloužící ke zkoumání postojů k jazyku – test implicitních asociací (metoda nepřímá, testovaná osoba si není vědoma, že by hodnotila daný jev, respondent na počítači spojuje určité pojmy s vlastnostmi či jevy, měří se reakční čas) a techniku spojitých masek⁶ (metoda nepřímá, testované osoby nevědí, co je cílem výzkumu, tedy že hodnotí jazyk).

Postoje veřejnosti, běžných mluvčích k jazyku specifikují Sgall a Hronek (1992, s. 84–85), kteří uvádějí, že: „postoje českých mluvčích k rozvrstvení vyjadřovacích prostředků češtiny se dost liší, že si často navzájem kazíme dojem o sobě buď tím, že pro druhého mluvíme příliš nespisovně, nebo příliš spisovně, nebo zase tím, že se z jakýchsi vnějších ohledů násilně (a třeba i neobratně a mylně) jeho postojům a zvyklostem přizpůsobujeme“. Podle Sgalla a Hronka (ibid., s. 85) se postoje lingvistů k jazyku a ke způsobům vyjadřování liší v čase a taktéž zeměpisně, při hodnocení však vždy musejí přihlížet k vědecky podloženým tvrzením, neměli by být ovlivňováni svým subjektivním hlediskem.

O postojích ke spisovné češtině z pohledu běžných mluvčích na jedné straně a z pohledu odborné veřejnosti na straně druhé pojednávají Svobodová a kol. (2011, s. 69), kteří uvádějí, že názory na spisovnou češtinu od laických uživatelů jazyka a od odborných lingvistů se mohou značně lišit, přičemž však výzkum vztahů běžných mluvčích ke spisovné češtině potvrdil, že i běžní uživatelé jazyka vnímají důležitost kvality jazykové komunikace. Svobodová a kol. (ibid., s. 19) prezentují zjištění, že spisovná čeština je veřejností stále považována za významně respektovaný, žádoucí útvar a v určitých situacích očekávaný až požadovaný komunikační kód.

2.2 Průzkumy postojů k jazyku a k jazykovým varietám

2.2.1 Postoje veřejnosti a odborníků ke spisovné češtině

Jana Svobodová, Ilona Adámková, Irena Bogoczová, Eva Jandová, Radana Metelková Svobodová a Diana Svobodová uskutečnily v roce 2010 celonárodní sociolingvistický dotazníkový výzkum, jehož cílem bylo zjistit, jaký je vztah české veřejnosti ke spisovné češtině.

⁶ O technice spojitých masek více v kapitole 4.2.2 *Matched-guise technique*.

Výsledky výzkumu jsou prezentovány v kolektivní publikaci *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci* (2011).

Data byla získána na jaře roku 2010. Byly použity tři varianty sociolingvistického dotazníku (s převážně uzavřenými otázkami), dva dotazníky byly pro širší laickou veřejnost (dotazník pro dospělé, dotazník pro mládež ve věku od dvanácti do osmnácti let) a jeden dotazník pro odborníky (pro porovnání výsledků). V demografické části respondenti uváděli pohlaví, věk, profesi či dosažené vzdělání a místo trvalého bydliště. Výzkumu se účastnilo celkem 3269 respondentů, z toho 1511 dospělých, 1422 mladých lidí ve věku od dvanácti do osmnácti let a 336 odborníků. Nejvíce respondentů pocházelo z Moravskoslezského kraje a z Prahy. Mezi odborníky byli nejpočetněji zastoupeni zejména učitelé základních a středních škol, žurnalisté, vysokoškolští učitelé a akademičtí pracovníci. Dotazníky pro širší laickou veřejnost obsahovaly sedmnáct otázek. Úvodní otázky byly zaměřeny na obecné úvahy o spisovné češtině (vymezení pojmu, význam spisovné češtiny, vymezení společenské sféry skutečného využití mluvené spisovné češtiny, vzory spisovného vyjadřování z řad známých osobností, u kterých profesí se ovládání a taktéž používání mluvené spisovné češtiny předpokládá či očekává). Následně respondenti posuzovali konkrétní jazykový materiál (ohodnocení míry nesouhlasu s daným slovem či tvarem na škále od jedné do pěti/šesti, přičemž známka pět znamená nejvyšší stupeň odmítnutí, známka šest odpovídá stanovisku *nevím ve smyslu nedokážu posoudit*). Zbývající otázky byly zaměřeny na vlastní používání spisovné češtiny (jak se respondentům daří spisovně psát nebo mluvit a jak často). V závěru byla položena otázka na postoj k spisovným projevům obecně (Svobodová a kol., 2011, s. 105–111).

Z dotazníkového šetření vzešly následující výsledky (Svobodová a kol., 2011, s. 115–181):

- a) Sféra uplatnění spisovné češtiny je poměrně široká, podle odpovědí respondentů se má spisovná čeština používat vždy v oficiálních psaných textech a v mluvené formě za určitých okolností (častější a širší používání spisovné češtiny preferují zejména ženy a starší lidé).
- b) Spisovná čeština má podle odpovědí respondentů stále svůj význam (ženy připisují spisovné češtině větší význam než muži).
- c) Jako nejčastější zdroje, prostředí, ve kterých se vyskytuje mluvená spisovná čeština, respondenti volili televizi a rozhlas (jen v některých pořadech, zejména ve zprávách), úřady, školu (alespoň v hodinách českého jazyka, ale taktéž ve většině předmětů) nebo kostely (na církevních obřadech).

- d) Jako vzor spisovného vyjadřování z řad známých osobností respondenti uváděli osobnosti z oblasti médií, kultury i politiky (Marek Eben, Václav Klaus, Václav Havel, Ladislav Špaček, Radovan Lukavský, Zdeněk Svěrák či Karel Gott).
- e) Podle odpovědí respondentů by měli spisovný mluvený projev ovládat především příslušníci vybraných povolání – učitel na základní škole a střední škole (u dospělých a odborníků na prvním místě), vysokoškolský učitel (u mládeže na prvním místě), dále například veřejný činitel či politik, tiskový mluvčí a tlumočník, moderátor a hlasatel v médiích, právník, nebo komentátor či redaktor.
- f) Ze získaných údajů k hláskoslovným prostředkům vyplývá, že respondenti pocítují jako nejméně vhodné pro spisovné projevy užití protetického *v-*, naopak jako nejpříjemnější se jeví varianty se zúženým *i* (úžení $e > i$). Diftongizace $y/i > ej$ je odmítavěji hodnocena v kořeni slova či v předponě než v koncovce, přičemž diftongizované varianty jsou nejméně přijatelné pro obyvatele Moravy a Slezska (Moravskoslezský kraj). Nerealizaci délky samohlásek hodnotili tolerantněji obyvatelé z Moravskoslezského kraje.
- g) Ze získaných údajů k morfologickým jevům vyplývá, že dospělí respondenti pocítují jako nejméně vhodné pro spisovné projevy následující tvary – tvary *bysme* v 1. osobě plurálu kondicionálu, obecněčeské tvary nominativu plurálu adjektivního skloňování, přičestí činné bez koncovky *-l*, zakončení instrumentálu plurálu na *-ma* a moravské varianty nominativu plurálu neuter adjektivního skloňování. Mládež pocítuje jako nejméně vhodné pro spisovné projevy následující varianty – moravské varianty nominativu plurálu neuter adjektivního skloňování, obecněčeské varianty nominativu plurálu adjektivního skloňování, přičestí činné bez koncovky *-l* a nakonec zakončení instrumentálu plurálu na *-ma*.
- h) Podle odpovědí respondentů je spisovná čeština obecně vnímána jako spíše potřebná (starší občané si myslí více než občané mladší, že dle názoru veřejnosti je spisovná čeština potřebná).
- i) Běžní respondenti uváděli, že psaní spisovného textu v češtině zvládají s menšími problémy; tato skutečnost respondentům spíše vadí (ženy a dívky jsou výrazně více sebekritické než muži a chlapci). Psát spisovně však běžní respondenti, dle odpovědí, potřebují pouze někdy (na rozdíl od odborníků, kteří potřebují psát spisovně velmi často). Zaváhají-li dospělí respondenti, co je v psaném textu jazykově správné, hledají v příručkách nebo na internetu (obdobně jako odborníci), naopak mládež se častěji s někým poradí.

- j) Běžní respondenti uváděli, že používání spisovné češtiny v mluvené podobě zvládají s menšími problémy; tato skutečnost respondentům spíše vadí (ovšem méně než nedokonalé psaní, ženám a dívkám nedostatky v mluvené řeči vadí výrazně více než mužům a chlapcům). Mluvit spisovně běžní respondenti, podle odpovědí, potřebují pouze někdy (na rozdíl od odborníků, kteří potřebují mluvit spisovně velmi často).
- k) Dle odpovědí respondenti zaujímají ke spisovnému vyjadřování relativně kladný postoj (dospělí spisovné vyjadřování oceňují více než mládež, zároveň také ženy a dívky více než muži a chlapci).

Z předložených výsledků sociolingvistického dotazníkového výzkumu vyplývá, že dnešní mluvčí češtiny spisovné vyjadřování neodmítají, spisovná čeština by tak měla mít své uživatele i mezi laickou veřejností. Podle odpovědí by se dokonce mohlo zdát, že se běžní uživatelé jazyka v určitých situacích ke spisovnému vyjadřování sami uchylují a očekávají ho také od ostatních; deklarované postoje však nemusejí být v souladu s reálným řečovým chováním respondentů.⁷ V zásadě se ukazuje tendence, že postoje ke spisovné češtině se liší ve vztahu k pohlaví a věku. Konkrétní jazykové varianty hodnotili respondenti podle toho, jak moc jsou vzdáleny od spisovné normy – tolerovány byly spíše ty jevy, které náleží k normě spisovné češtiny v hovorové podobě, nebo ty, které se do ní pravděpodobně časem dostanou (Svobodová a kol., 2011, s. 185–187).

2.2.2 Názory na spisovnost od moravských vysokoškolských studentů učitelství

Názory na spisovný jazyk od studentů Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity zjišťovala Helena Kneselová v rámci průzkumu, kterého se zúčastnilo v listopadu roku 1994⁸ téměř 300 studentů. Cílem průzkumu bylo zjistit, jaký názor mají studenti učitelství na užívání spisovné češtiny, a to ve škole i mimo ni. Studenti byli rozděleni na tři skupiny – studenti češtiny, studenti cizích jazyků a studenti nejazykových oborů. Dotazník o osmnácti otázkách zjišťoval ve třech okruzích nejprve postoje ke spisovnému jazyku a k jeho užívání ve veřejných projevech, dále postoje k užívání spisovného jazyka ve vlastních projevech a nakonec postoje budoucích učitelů k užívání spisovného jazyka ve škole. Z průzkumu vyplynulo, že studenti učitelství vnímají znalost spisovného jazyka jako součást všeobecného vzdělání, zároveň se domnívají, že znalost spisovného jazyka je nutným předpokladem učitelské činnosti. Respondenti, dle

⁷ Více viz Bayerová-Nerlichová (2004, s. 188–191).

⁸ Jedná se o třicet let starý výzkum, tudíž by závěry této sondy měly být v dnešní jazykové situaci chápány spíše jako orientační.

odpovědí, považují za vhodné užívat spisovnou češtinu ve veřejných projevech i ve vlastním vyjadřování, tudíž nespisovný způsob řeči ve veřejném vyjadřování pokládají za nevhodný. Používání nespisovného jazyka (obecné češtiny) je ruší zejména v televizním a rozhlasovém zpravodajství, v projevech politiků nebo v televizních a rozhlasových diskusích. Z odpovědí respondentů vyplynulo, že převážná většina z nich se snaží o spisovné vyjadřování ve vlastních veřejných projevech, především na praxi ve škole, tedy v roli učitele ve škole. Od samotných žáků ve škole by vyžadovali převážně mluvenou podobu spisovného jazyka, s občasnými nářečnými prvky (Kneselová, 1996, s. 68–71).

2.2.3 Pohled na jazykovou situaci u žáků ZŠ v ostravském regionu

Pohled na jazykovou situaci u žáků základních škol v ostravském regionu zkoumala téměř před třiceti lety⁹ Eva Höflerová prostřednictvím anonymních dotazníků. Z dotazníků vyplynulo, že žáci na Ostravsku mají ke spisovnému jazyku převážně kladný vztah. Jako důvody k ovládnutí spisovného jazyka respondenti uváděli, že ho budou v určitých komunikačních situacích potřebovat, že se jim bude hodit v práci, nebo aby byli na úrovni. V rámci dotazníků byla zjišťována taktéž míra tolerantnosti k nespisovnému vyjadřování v mluvené podobě. Respondenti uváděli, že jim nespisovnost vadí především v televizních zpravodajských a publicistických pořadech. Žáci byli dotázáni též na to, proč někteří lidé z okolí používají ve svém vyjadřování výrazné prvky obecné češtiny. Dotazovaní žáci odpovídali, že nejspíše proto, aby byli zajímaví či důležití, aby na sebe upozornili, nebo dokonce proto, že si myslí, že se takhle mluvit musí. Z výzkumu vyplývá, že žáci základních škol v ostravském regionu upřednostňují spisovnou češtinu před češtinou obecnou, kterou vnímají jako příznakovou (Höflerová, 1995, s. 299–302).

2.2.4 Názory na spisovnou a obecnou češtinu od studentů lingvistiky

Názory na spisovnou a obecnou češtinu od studentů lingvistiky zkoumala Lenka Nerlich. Názory od osmi studentů lingvistiky z českých a moravských univerzit byly získány v zimním semestru roku 2007/2008 na Univerzitě Řezno (kde studovali v rámci programu Erasmus). Cílem průzkumu bylo zjistit, jaký názor mají elitní studenti lingvistiky na spisovnou a obecnou češtinu. Respondenti byli nejprve nahráváni při interview, aby se zjistilo, jak se v ústní formě, ve formální situaci standardně vyjadřují; vyjadřování respondentů bylo realizováno spisovnou

⁹ Jedná se o třicet let starý výzkum z doby předinternetové, obecně předpočítačové, tudíž by závěry této sondy měly být v dnešní jazykové situaci chápány spíše jako orientační.

češtinou. Následně respondenti uváděli své postoje k varietám češtiny. Reflekovali své jazykové znalosti v souvislosti se školní výukou, přičemž úlohu školy v souvislosti s výukou spisovné češtiny (v psané i mluvené formě) hodnotili veskrze pozitivně, a to i přes to, že jejich vyučující ve vyučování nepoužívali pouze spisovnou češtinu. Dále se respondenti vyjadřovali k obecné češtině. Respondentům používání obecné češtiny nevadí v neformálních situacích, naopak v situacích formálních jim užívání obecné češtiny vadí. Celkově je jejich vztah k obecné češtině neutrální (ke spisovné češtině mají vztah kladný nebo až velmi kladný). K pronikání obecné češtiny do psaných textů se všichni respondenti vyjádřili negativně (obecnou češtinu v psaném projevu cítí jako stigmatizující). V závěru dotazníku měli respondenti vyjádřit svůj vlastní názor na českou jazykovou situaci. Nejčastěji se objevovaly názory, že spisovná čeština by měla nadále plnit svou funkci a měla by se objevovat v oficiální, formální komunikaci (Nerlich, 2009, s. 122–144).

2.2.5 Názory normových autorit na spisovnou a nespisovnou mluvu

V roce 2016 byla pod záštitou Ostravské univerzity zahájena výzkumná dotazníková sonda s cílem zjistit, jaké postoje zaujímají normové autority¹⁰ (zde konkrétně zástupci mediální sféry a učitelská, pedagogická veřejnost) k projevům variantnosti v češtině. Mediální pracovníky reprezentovalo osm osob (čtyři muži a čtyři ženy) s dlouholetou praxí v médiích, v mediální sféře. Dále se výzkumu účastnilo celkem 44 pedagogických pracovníků (43 žen a jeden muž), byli mezi nimi učitelé 1. a 2. stupně i asistenti pedagoga. Účastníkům výzkumu byl rozdán dotazník o pěti otázkách. Měli se rozhodnout, zda by v prestižních komunikačních situacích upřednostnili spisovnou neutrální variantu, anebo nastupující aktualizovanou variantu (hovorovou nebo dokonce nespisovnou, ale v běžném hovorů častou). Z výzkumu vyplynulo, že normové autority odmítají upřednostňování nespisovných slov či tvarů v prestižních komunikačních situacích (ve školní výuce nebo v mediálních sděleních ve zpravodajství). Také ve vlastních oficiálních promluvách a ve svém povolání se respondenti snaží používat spisovné, neutrální jazykové prostředky. Respondenti se shodli též na tvrzení, že jim vadí, když jiné normové autority používají v oficiálních sděleních, v prestižních komunikačních situacích aktualizované hovorové nebo nespisovné varianty. Proto i u další otázky zastávali obdobný názor, že by nesouhlasili s reformou spisovné češtiny, tedy že by si nepřáli, aby byly jevy běžně mluvené češtiny (respektive obecné češtiny) uznány za plně spisovné, přičemž by tak došlo

¹⁰ Normovými autoritami Dovalil (2006, s. 98), ve shodě s Ammonem, označuje osoby, které mohou posuzovat a opravovat jazykovou produkci ostatních; typickými normovými autoritami jsou tedy učitelé, korektoři. Více viz Dovalil, Vít (2006). *K úvahám o spisovném/standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy.*

k zániku rozdílů mezi spisovnou a obecnou češtinou. Z výzkumu navíc vzešla potěšující zpráva, že by se respondenti, podle odpovědí, zajímali taktéž o další postgraduální vzdělávání, které by se zaměřovalo na oblast aktuálního jazykového vývoje (Bláha a kol., 2018, s. 93–107).

2.2.6 Jazykový úzus versus postoj k jazyku v Čechách

Lenka Bayerová-Nerlichová provedla v letech 1998 a 1999 empirický a sociolingvistický výzkum v západních Čechách a v Praze. Výzkum byl zaměřen na problematiku vztahu spisovné a obecné češtiny. Sondy se zúčastnilo 105 respondentů. Respondenti byli rozděleni do kategorií podle sociologických parametrů – vzdělání (bez maturity, s maturitou, vysoká škola), pohlaví (žena, muž) a region (Praha, západní Čechy). S respondenty byly nahrány dvě nahrávky, jedna ve formálním kontextu a druhá v kontextu neformálním. Obě nahrávky byly analyzovány s cílem určit poměr mezi obecněčeskými a spisovnými prvky v kontextu neformálním a formálním. Celkem bylo analyzováno 39 nahrávek z Prahy a 66 nahrávek ze západních Čech. Předmětem výzkumu bylo zejména zkoumání frekventovaných znaků obecné češtiny v rovině zvukové (úžení $e > i$, diftongizace $y > ej$, protetické $v-$, krácení vokálů i a a) a v rovině morfologické (koncovka instrumentálu plurálu zakončena na $-ma$, koncovky tvrdých adjektiv v nominativu a v akuzativu plurálu zakončeny ve všech rodech na $-ý$, koncovky třetí třídy slovesné zakončeny na $-u/-ou$, kondicionálový tvar *bysme*). Součástí průzkumu byl taktéž dotazník, prostřednictvím kterého byly zkoumány postoje Čechů ke spisovné a obecné češtině. Nejprve byly měřeny kognitivní postoje; respondenti měli opravit text (respektive měli vyhledat v textu obecněčeské prvky a nahradit je prvky ze spisovné češtiny) a odpovědět na teoretické otázky vztahující se k obecné a spisovné češtině. Dále respondenti předkládali svůj evaluativní postoj k obecné a spisovné češtině (formou odpovědí na otázky, uváděním přímého vztahu k daným varietám). Nakonec respondenti odhalili své konativní postoje; uváděli formy, které ve formálním a v neformálním kontextu sami užívají. V úplném závěru dotazníku se účastníci výzkumu mohli podělit o vlastní názor na současnou situaci v češtině. Z průzkumu vyplynulo, že praktická znalost spisovné češtiny u všech zkoumaných osob byla na poměrně dobré úrovni, s teoretickými znalostmi na tom respondenti byli značně hůře. Ze získaných výsledků dále vyplynulo, že postoj Čechů ke spisovné češtině je pozitivní (ženy mají pozitivnější vztah ke spisovné češtině než muži), naopak postoj k obecné češtině příliš pozitivní není (v oblasti evaluace přímé). Ze srovnání výsledků v oblasti konativních postojů a jazykového úzu (poměr konace versus úzus) vyplynulo, že zkoumané osoby by podle vlastních představ používaly spisovnou češtinu v neformálním a ve formálním kontextu daleko častěji, než ji ve skutečnosti použily (podle nahrávek). Ze srovnání úzu a konace mimo jiné vyvstalo, že Češi v podstatě

nevědí, jak ve skutečnosti mluví (postoje respondentů nemusejí být v souladu s jejich reálným řečovým chováním). Dle výsledků mají pouze pasivní znalost rozdílnosti mezi spisovnou a obecnou češtinou, vědí, ve kterých situacích by spisovná čeština měla být užívána, ale ve svém vlastním úzu se příliš neorientují (Bayerová-Nerlichová, 2004, s. 174–193).

2.2.7 Adaptace moravských studentů na jazykové prostředí Prahy

Britský lingvista James Wilson se zabýval nářečními kontakty mezi mluvčími různých variet českého jazyka. Uskutečnil sociolingvistický výzkum, jehož cílem bylo zjistit, jak se moravští studenti adaptují na jazykové prostředí Prahy po stránce jazykové. Výsledky sociolingvistické studie prezentuje v publikaci *Moravians in Prague* (2010).

Výzkumu se zúčastnili studenti nehumanitních věd na Univerzitě Karlově, všichni byli původem z Moravy nebo z české části Slezska. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak se moravští studenti přizpůsobují obecné češtině a jaké druhy adaptace na jazykové prostředí Prahy lze pozorovat (nejsnáze přijímané jevy a jevy nejméně přijímané). Pro potřeby výzkumu byly důležité čtyři demografické parametry – pohlaví, místo původu, délka pobytu v Praze a především míra sociální integrace. S respondenty byly vedeny dva rozhovory. Nejprve byl uskutečněn krátký neformální rozhovor na každodenní téma, tento rozhovor vedla rodilá mluvčí češtiny, Wilsonova přítelkyně. Druhý rozhovor vedl s respondenty samotný autor studie, přičemž se zaměřoval na sociální život dotazovaných a na jejich postoje k jazyku v Praze. V rámci rozhovorů bylo pozorováno a analyzováno používání vybraných fonologických a gramatických variant v jazyce respondentů (zkoumala se tak míra zdomácnění obecněčeské varianty v projevech Moravanů). Důležitým parametrem pro vyvození závěrů byla zejména míra sociálního začlenění; čím více se respondent sociálně začlenil, tím snáze se jazykově adaptoval na jazykové prostředí Prahy. Z výzkumu vyplynulo, že nejnáze byly přijímány jazykové jevy do značné míry společensky přijatelné a teritoriálně rozšířené, naopak společensky stigmatizované a teritoriálně málo rozšířené jevy byly do mluvy Moravanů adaptovány s rezervou (Wilson, 2010).

Z výzkumu vyplynula určitá hierarchie jazykových jevů dle zjištěné míry jejich zdomácnění v projevech moravských mluvčích. Jevy jsou uváděny v pořadí od jevu nejnáze přijímaného po jev nejméně přijímaný (Wilson, 2010, s. 178):

- a) přechod sloves z první třídy slovesné do páté třídy slovesné
- b) úžení *é > í* u adjektiv ve funkci predikativa
- c) úžení *é > í* u adjektiv ve funkci přívlastku u neuter v plurálu

- d) úženi $\acute{e} > i$ u adjektiv a deiktik v nepřímých pádech u maskulin a neuter
- e) diftongizace $y > ej$ u adjektiv v absolutním konci slova
- f) úženi $\acute{e} > i$ u adjektiv ve funkci přívlastku u neuter v singuláru
- g) úženi $\acute{e} > i$ u adjektiv ve funkci přívlastku v nepřímých pádech feminin
- h) unifikace paradigmát u sloves čtvrté třídy slovesné (3. osoba plurálu přítomnosti)
- i) úženi $\acute{e} > i$ u deiktik v nepřímých pádech
- j) diftongizace $y > ej$ u adjektiv v nekoncové pozici
- k) protetické *v-* u deiktik
- l) diftongizace $y > ej$ v kmeni slov
- m) tvary bez slabičného *-l* v plnovýznamové složce préterita a kondicionálu
- n) protetické *v-* u předložek
- o) protetické *v-* v předponě plnovýznamových slov
- p) protetické *v-* v plnovýznamových slovech mimo předponu.

Wilsonův sociolingvistický výzkum byl založen na jazykové, komunikační akomodaci, kterou charakterizuje Chromý (2014, s. 44) tím, že se mluva komunikačních partnerů v průběhu komunikace často proměňuje, mluvčí se v užívaných jazykových kódech mohou přibližovat, nebo naopak oddalovat.

2.2.8 Adaptace Moravanek na jazykové prostředí Prahy

Adaptaci mluvčích na jiné jazykové prostředí se věnoval též průzkum Jarmily Bachmannové, ve kterém zkoumala dvě moravské dívky (od Břeclavi, z jižní části nářečí dolských), které se přestěhovaly do Prahy (v době konání výzkumu v Praze nežily dlouho, pouze dva a čtyři roky). Sledoval se u nich výskyt nářečních rysů v poměru k jevům obecné češtiny, a to prostřednictvím nahrávek rozhovorů v nepřipraveném dialogu (komunikační partneři se znali). Nahrávky byly pořízeny metodou skrytého mikrofonu (dívky tedy nevěděly, že jejich mluva je předmětem zkoumání). Z výzkumu vyplynulo, že novému jazykovému prostředí se rychleji přizpůsobuje dívka, která denně přichází do kontaktu se zákaznicemi (a tedy i s obecnou češtinou), než dívka, která doma pečuje o malé dítě (je u ní patrný častější výskyt rysů nářečních); to tedy odpovídá pozdějšímu zjištění Wilsonovu (čím více se respondent sociálně začlení, tím snáze se adaptuje na jazykové prostředí). Výzkum ukázal, že v mluvě obou dívek se uchovávají nářeční jevy hláskové – zejména odlišná spodoba znělosti, odlišně vyslovovaná hláska *n* a u číslovek *jedenáct* až *devatenáct* se i v nepřímých pádech mění skupina *-ct* v *-st*. Jevy obecněčeské pronikaly do mluvy obou dívek víceméně obdobně – největší frekvenci měly podoby zúžené

(*é > i*) v pádových koncovkách tvrdé adjektivní deklinace *i* v kmeni slov; diftongizace *y > ej* se neobjevovala příliš často, nejméně v kmeni slov; protetické *v-* se neobjevilo téměř vůbec, výjimečně u osobních zájmen. Z výzkumu bylo také zřejmé, že projevy obou dívek se lišily od běžné mluvy rodilých Pražanů a především v rovině hláskoslovné měly poměrně blízko ke spisovnému jazyku (Bachmannová, 1996, s. 207–211).

2.2.9 Postoje k varietám jazyka u pražských a ostravských žáků

Sylvie Drkošová se ve své bakalářské práci zabývala jazykovou nerovností a jazykovou diskriminací v české společnosti. Výzkum byl zaměřen na zkoumání postojů ostravských a pražských středoškolských žáků k obecné češtině a k běžně mluvené češtině na Ostravsku. Výzkumu se zúčastnilo 109 respondentů (52 z Prahy a 57 z Ostravy). Pro hodnocení postojů k jazykovým varietám byla využita technika spojitých masek (promluvy v obecné češtině a v běžně mluvené češtině na Ostravsku nahrály čtyři vysokoškolské studentky). Respondenti měli hodnotit osobnostní charakteristiky zájemců o zaměstnání (kandidáti na pozici pomocné síly a na pozici vyučujícího) na základě mluvených projevů (masek). Z výzkumu vyvstalo, že ostravské masky (respektive běžně mluvená čeština na Ostravsku) byly preferovány u respondentů z Ostravy i z Prahy. Masky hovořící běžně mluvenou češtinou na Ostravsku byly hodnoceny ve všech osobnostních charakteristikách lépe, největší rozdíl se objevil v hodnocení kultivovanosti projevu (ostravské vyjadřování bylo vnímáno jako mnohem více kultivované než vyjadřování obecněčeské). Celkově byli lépe hodnoceni kandidáti na pozici pomocné síly (v řeči kandidátů na pozici vyučujícího respondenti nejspíše považovali užití obecné češtiny i běžně mluvené češtiny na Ostravsku jako nevhodné). Respondenti z Ostravy hodnotili obecněčeské masky veskrze negativně a podle výsledků konkrétního výzkumu je tedy postoj ostravských žáků k obecné češtině spíše negativního charakteru (Drkošová, 2013).

3 Příprava výzkumu

Obsahem následující kapitoly diplomové práce je charakteristika předvýzkumu a přípravné fáze výzkumu. Text práce nejprve pojednává o prvotním, zkušebním, testovacím výzkumu a stručně popisuje jeho průběh a získané výsledky. Následně je charakterizována přípravná fáze výzkumu (formulace textů, nahrávání promluv a příprava dotazníků a struktury rozhovorů).

3.1 Předvýzkum

Před samotným oficiálním výzkumným šetřením pro účely práce probíhal prvotní, zkušební, testovací výzkum (tzv. předvýzkum). V rámci předvýzkumu bylo sledováno především to, zdali vybrané metody výzkumu (zejména *matched-guise technique* neboli technika spojitých masek¹¹) budou pro dané výzkumné šetření funkční a přínosné.

Předvýzkum probíhal v rámci vysokoškolské praxe z českého jazyka a literatury v základní škole na Frýdecko-Místecku; konkrétně v březnu roku 2022, u žáků tehdejšího devátého ročníku. Výzkumu se zúčastnilo 47 žáků ze dvou tříd (23 žáků z 9. A a 24 žáků z 9. B), z toho bylo 27 dívek a 20 chlapců. Žákům byl rozdán dotazník¹² s instrukcemi, se škálami a s otevřenou otázkou. Následně byly žákům přehrány dvě nahrávky krátkého textu, které namluvil jeden mluvčí¹³ – jednou v obecné češtině (Varianta A) a podruhé ve spisovné češtině (Varianta B)¹⁴. Obsah nahrávaného textu¹⁵ byl identický, jednalo se o úvodní řádky z *Ústavy České republiky*. Žáci měli po vyslechnutí obou nahrávek vyznačit na pětistupňových škálách (tři škály k Mluvčímu 1 a tři škály pro Mluvčího 2), jak moc jim byli jednotliví mluvčí sympatičtí, jak moc se jim zdáli vzdělaní a jak moc se jim jeví poctiví (ve významu „svědomití“). Žáci se následně měli rozhodnout, který ze dvou mluvčích (respektive Varianta A, nebo Varianta B) na ně udělal lepší dojem, od kterého z nich by raději poslouchali výklad v hodině, a měli své rozhodnutí stručně odůvodnit (napsat alespoň dva důvody, proč by si vybrali Mluvčího 1, tedy Variantu A, či Mluvčího 2, tedy Variantu B).

Následující tabulka představuje škálu pro hodnocení osobnostních charakteristik jednotlivých mluvčích (hodnocení Varianty A a Varianty B).

¹¹ O technice spojitých masek více v kapitole 4.2.2 *Matched-guise technique*.

¹² Dotazník je uveden v přílohách práce (viz *Příloha 2*).

¹³ Mluvčím byl středoškolský učitel dějepisu a zeměpisu, který pochází ze Středočeského kraje, tedy autentický obecněčeský mluvčí, jenž ovládá jak obecnou češtinu, tak také spisovnou češtinu.

¹⁴ V dotazníku (viz *Příloha 2*) je použito označení Mluvčí 1 a Mluvčí 2, aby byla zakryta skutečnost, že mluvčí byl pouze jeden.

¹⁵ Znění textu je uvedeno v přílohách práce (viz *Příloha 1*).

Tabulka 1. Škála pro hodnocení osobnostních charakteristik mluvčích (předvýzkum)

sympatický	1	2	3	4	5	nesympatický
vzdělaný	1	2	3	4	5	nevzdělaný
poctivý	1	2	3	4	5	nepoctivý

Zkušební výzkum ukázal, že ve všech třech kritériích (sympatičnost, vzdělanost a poctivost) žáci ohodnotili lépe Variantu B (mluvený projev ve spisovné češtině). Největší rozdíl mezi průměrnými hodnotami u Varianty A a Varianty B byl zaznamenán v hodnocení vzdělanosti (rozdíl v průměrných hodnotách byl 1,32). U hodnocení poctivosti a sympatičnosti byly rozdíly průměrných hodnot téměř stejné (u poctivosti 0,77 a u sympatičnosti 0,80). Pro přehlednost jsou získané výsledky ze škálování zaneseny do tabulky¹⁶.

Tabulka 2. Výsledky hodnocení osobnostních charakteristik mluvčích (předvýzkum)

	Varianta A (obecná čeština)	Varianta B (spisovná čeština)	rozdíl
sympatičnost	3,40	2,60	0,80
vzdělanost	3,60	2,28	1,32
poctivost	3,26	2,49	0,77

U otevřené otázky v dotazníku (který mluvčí udělal na žáky lepší dojem) žáci častěji volili Mluvčího 2, tedy Variantu B – Mluvčí 2 byl zvolen u 27 žáků (cca 57,45 % žáků) a Mluvčí 1 byl zvolen u 18 žáků (cca 38,30 % žáků); dva žáci neuvedli ani jednoho mluvčího (odpovídá cca 4,25 % žáků). Pro zjednodušení jsou získaná data z otevřené otázky (volba vhodnějšího mluvčího) vepsána do tabulky.

Tabulka 3. Volba vhodnějšího mluvčího (předvýzkum)

	Varianta A (obecná čeština)	Varianta B (spisovná čeština)	ani jeden mluvčí
počet žáků	18	27	2
zastoupení žáků v %	38,30 %	57,45 %	4,25 %

¹⁶ V tabulce jsou zaznačena průměrná hodnocení (na škále od 1 do 5). Nejlepší hodnocení odpovídá hodnotě 1 a nejhorší hodnocení odpovídá hodnotě 5 (čili 1 = nejlepší, 5 = nejhorší). Z toho vyplývá, že čím nižší je průměrná hodnota, tím lepší je hodnocení.

Z otevřené otázky vyplynulo, že si žáci všimají taktéž jazykové stránky projevu, jelikož jako důvod výběru Mluvčího 2 (Varianty B) byl explicitně či implicitně zmiňován právě spisovný jazyk (případně spisovná čeština, spisovné vyjadřování, spisovný projev, spisovné koncovky, spisovná slova, lepší výslovnost), a to u třinácti žáků, což odpovídá zhruba 27,66 % žáků ze všech testovaných žáků, čili spisovnou češtinu pojmenovala pouze čtvrtina žáků. Pro výběr Mluvčího 2 (Varianty B) žáci zmiňovali následující důvody: srozumitelnější vyjadřování (lepší vysvětlování, pochopení), vyšší vzdělání, sympatie, příjemné vystupování a jiné. U Mluvčího 1 (Varianty A) byly zmiňovány důvody jako: příjemné vystupování, bezprostřednost, uvolněnost, svižnost projevu či vtipnost. Důvody pro výběr Mluvčího 2 jsou shrnuty v následující tabulce.

Tabulka 4. Důvody pro výběr Mluvčího 2 (předvýzkum)

Mluvčí 2 neboli Varianta B (spisovná čeština)	počet hlasujících žáků	zastoupení hlasů žáků v % (v podskupině, která preferovala Mluvčího 2)	zastoupení hlasů žáků v % (z celkového počtu 47 žáků)
spisovný jazyk	13	48,15 %	27,66 %
srozumitelnější vyjadřování	4	14,81 %	8,51 %
vyšší vzdělání	3	11,11 %	6,38 %
sympatie	3	11,11 %	6,38 %
příjemné vystupování	1	3,70 %	2,13 %
jiné	3	11,11 %	6,38 %
celkem	27	100 %	57,44 (57,45) %

Výsledky předvýzkumu ukázaly, že žáci si jazykové stránky v projevech jednotlivých mluvčích všimají, ovšem jejich konečný výběr, postoj k vyjadřování spisovnému anebo obecněčeskému se výrazně neliší. Průměrné hodnocení osobnostních charakteristik mluvčích v pětibodové škále vycházelo velmi podobně pro obě varianty, pro mluvený projev ve spisovné češtině i pro mluvený projev v obecné češtině. Zároveň 58% preference spisovné varianty není statisticky nijak vysoká, statistické rozdíly proto nebyly nijak významné. Dalo by se shrnout, že statisticky jsou obě varianty víceméně vyrovnané. I přes to, že rozdíly mezi hodnocením projevů ve spisovné češtině a v obecné češtině nebyly příliš vysoké, žáci z Frýdecko-Místceka (podle výsledků předvýzkumu) preferují projev ve spisovné češtině před projevem v češtině obecné.

3.2 Přípravná fáze výzkumu

Formulace textů

V přípravné fázi výzkumu byl vymyšlen text¹⁷ a následně byl zformulován ve dvou podobách, maskách, v obecné češtině a ve spisovné češtině. Obecná čeština je v textu uplatněna primárně v hláskosloví a ve tvarosloví. Výsledný text s obecněčeskými prostředky byl prokonzultován s vysokoškolskou studentkou původem z Prahy, která obecnou češtinu běžně používá.

Text byl tvořen s cílem, aby byl pro výzkum co možná nejefektivnější. Text je kontextově propojen s podstatou dotazníkového šetření pro žáky – výběr kandidáta na pozici vyučujícího dějepisu (uchazečem o zaměstnání je aprobovaný učitel dějepisu) – a tematicky tedy odkazuje na dějepisné učivo (povídání o druhé světové válce). Obsahově by text měl být žákům blízký a srozumitelný. Bylo zamýšleno, že i když se nejedná o ryze odborný text, žáci by mohli usoudit, že vyučující by se měl vyjadřovat spisovně, kultivovaně, měl by být pro žáky mluvním vzorem a měl by během svého výkladu v hodině používat (především) spisovnou češtinu.

Obecná čeština se v textu promítá do jazykové roviny foneticko-fonologické (hláskosloví) a morfologicko-syntaktické (tvarosloví) a objevují se zejména tři výrazné tendence:

- a) diftongizace *y* > *ej* (např. *dobrý* → *dobřej*)
- b) úžení *é* > *í* (např. *mléko* → *mlíko*, *druhé* → *druhý*)
- c) protetické *v-* (např. *oni* → *voni*).

Nahrávání promluv

V rámci přípravné fáze výzkumu byla realizována také nahrávání promluv ve spisovné češtině a v obecné češtině (pro samotný výzkum). Nahrávání se zúčastnily dvě absolventky vysoké školy, obě původem ze Středočeského kraje, které nyní působí jako vyučující českého jazyka a literatury na základní škole v Praze; obecnou češtinu a spisovnou češtinu ovládají aktivně na praktické i teoretické úrovni. Každá vyučující nahrála na diktafon dvě nahrávky, v obecné češtině a ve spisovné češtině; dohromady tedy vznikly čtyři nahrávky (dvě v obecné češtině a dvě ve spisovné češtině). Obsah nahrávané ukázky je totožný pro všechny čtyři varianty, liší se pouze varieta jazyka, konkrétně výslovnost obecněčeských a spisovných výrazů (odlišnosti jsou zaměřeny na oblast hláskosloví a tvarosloví). Projev obou vyučujících měl být identický, měla být dodržena stejná hlasitost projevu, totožná rychlost řeči a dynamika projevu, stejná plynulost řeči (přestávky, pomlky v řeči na stejných místech).

¹⁷ Znění textu je uvedeno v přílohách práce (viz Příloha 3).

Příprava dotazníků a struktury rozhovorů

Během přípravné fáze výzkumu došlo také k přípravě dotazníků¹⁸ pro žáky a byla sestavena struktura pro rozhovory¹⁹, a to včetně psaného textu (neboli přesněji přepisu mluveného textu) s obecněčeskými prvky. Tento přepis mluveného textu je předkládán respondentům ve druhé fázi výzkumu.

Dotazníky kombinují uzavřené otázky (v podobě měření na škálách) a otázku otevřenou. Škály jsou šestibodové, zaměřené na hodnocení polaritních osobnostních charakteristik (konkrétně v šesti oblastech). Otevřená otázka vyžaduje vlastní slovní odpověď žáků a zároveň výběr ze čtyř možností.

Struktura pro rozhovory obsahuje přepis mluveného textu (s obecněčeskými prvky) a schéma otázek – demografické otázky (ročník a třída, věk, pohlaví, mateřský jazyk, žák pochází, nebo nepochází z Moravskoslezského kraje) a otázky pro rozhovor. Otázky jsou předem připraveny, v průběhu rozhovoru však mohou být podle potřeby modifikovány, doplňovány.

¹⁸ Dotazník je uveden v přílohách práce (viz *Příloha 4*).

¹⁹ Struktura rozhovorů je uvedena v přílohách práce (viz *Příloha 5*).

4 Metodologie výzkumu

Obsahem následující kapitoly diplomové práce je charakteristika metodologie výzkumného šetření. Text nejprve popisuje téma a hlavní cíl výzkumu. Následně je specifikována volba metodologie (výzkum kvantitativní i kvalitativní), včetně užitých metod získání dat (metoda dotazníku, metoda individuálního polostrukturovaného rozhovoru) a matched-guise technique neboli techniky spojitých masek.

4.1 Téma a cíl výzkumného šetření

Tématem výzkumného šetření je přijatelnost obecné češtiny u žáků druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku. Výzkumný problém byl vybrán s ohledem na názory o rozrůzněné jazykové situaci v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé. Primárním zdrojem pro výběr oblasti výzkumu byla vlastní zkušenost výzkumnice, a to jak s jazykovým prostředím Prahy (a tedy též s obecnou češtinou), tak s jazykovým prostředím na Frýdecko-Místecku (s běžně mluvenou češtinou na Frýdecko-Místecku).

Hlavním cílem výzkumného šetření diplomové práce bylo zjistit, jak žáci druhého stupně ze dvou základních škol na Frýdecko-Místecku subjektivně vnímají obecnou češtinu v určité komunikační situaci, která nespadá do sféry komunikace běžné, každodenní. Zdali žáci v komunikačních situacích s vyššími dorozumívacími nároky (kam spadá též sféra školní komunikace) upřednostňují obecnou češtinu, nebo češtinu spisovnou. Konkrétně se jednalo o přijatelnost obecné češtiny v projevu učitele, tedy osoby, která by měla působit jako řečový, mluvní vzor (mluvčí s vyšším společenským statutem). Cíle výzkumu bylo dosaženo pomocí vícera metod. Zkoumala se oblast sluchové percepce (vnímání obecné češtiny v mluvené řeči, v nahrávce) a následně taktéž oblast zrakové percepce (vnímání obecné češtiny v psané podobě, v přepise nahrávky) a oblast vlastní produkce (výskyt obecněčeských prvků ve vlastních promluvách žáků).

K naplnění cíle výzkumného šetření sloužily následující výzkumné otázky:

1. Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statutem?
2. Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v psaném projevu?
3. Užívají sami žáci z Frýdecko-Místecka prvky obecné češtiny ve svých promluvách? Uvědomují si jejich užití?

Významem řešení daného problému bylo zaměřit se na současné vnímání a hodnocení jazykových variet mladou generací. Pracovalo se s hypotézou, že žáci z Frýdecko-Místecka budou stále inklinovat spíše ke spisovné češtině nežli k obecné češtině (a to zvláště i proto, že se jedná o promluvu vyučujícího, který by měl být mluvním vzorem pro žáky). Tuto hypotézu potvrzují odborné poznatky z teoretické části práce (například Bláha a kol., 2018; Bogoczová, 2021; Uličný, 2021) a zejména pak dosavadní výzkumy uváděné v podkapitole 2.2 *Průzkumy postojů k jazyku a k jazykovým varietám*.

4.2 Volba metodologie

Pro praktickou část diplomové práce byl zvolen kvantitativní výzkum (dotazníkové šetření se škálováním) v kombinaci s výzkumem kvalitativním (individuální polostrukturované rozhovory), dalo by se proto hovořit o využití smíšeného výzkumu (kombinace přístupů kvantitativních a kvalitativních).

Kvantitativní výzkum charakterizuje Hendl (2016, s. 42) jako výzkum vyznačující se strukturovaným sběrem dat, který probíhá prostřednictvím standardizovaných dotazníků, testů či pozorování pomocí měření; získaná data jsou následně analyzována statistickými metodami, výzkum tedy vychází ze statistického šetření. Punch (2008, s. 37) uvádí základní strategie kvantitativního výzkumu, mezi něž řadí nejprve vytyčení účelu, cíle a výzkumných otázek, dále rozhodnutí, jak se budou data získávat (metody sběru dat) a od koho se budou data získávat (výzkumný soubor), a nakonec též rozhodnutí, jak se získaná data budou analyzovat. Pro výzkumné šetření v této diplomové práci bylo zvoleno statistické šetření metodou strukturovaného dotazníku (v rámci kvantitativního výzkumu).

Hendl (2016, s. 46) charakterizuje kvalitativní výzkum jako výzkum, při kterém výzkumník primárně stanoví téma výzkumu a také hlavní výzkumné otázky, jež smí během výzkumu podle potřeby uzpůsobovat, následně v přirozeném prostředí a v delším časovém úseku vyhledává informace, sbírá data a průběžně je analyzuje – výzkumníkova práce v kvalitativním výzkumu tedy spočívá zejména ve vyhledávání a rozebírání informací a dat, které efektivně odpovídají na předem stanovené výzkumné otázky. Švaříček, Šedřová a kol. (2014, s. 15) uvádějí, že při kvalitativním výzkumu se pro získání dat nejčastěji využívají rozhovory, analýzy písemných dokumentů, pozorování. Pro tento výzkum byla vybrána metoda rozhovoru.

Hendl (2016, s. 56) se dále zmiňuje o smíšeném výzkumu, který definuje jako výzkum, při kterém dochází ke kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod a technik v jedné výzkumné akci, v rámci jediného výzkumného procesu.

4.2.1 Metody získání dat

Ve výzkumném šetření byly využity následující metody získání dat – strukturovaný dotazník v neelektronické podobě (využívající měření na škálách a otevřené otázky) a individuální polostrukturovaný rozhovor (rozhovor s otevřenými otázkami). Pro potřeby práce jsou tedy popsány dvě metody sběru dat – strukturovaný dotazník (metoda kvantitativní) a interview neboli rozhovor (metoda kvalitativní).

Dotazování dle Hendla (2016, s. 168) funguje ve výzkumu jako klíčová metoda sběru dat, která se vyznačuje kladením otázek a získáváním odpovědí, například prostřednictvím dotazníků, škál či rozhovorů.

Hendl a Remr (2017, s. 82) uvádějí, že dotazník vyplňuje nejčastěji zkoumaná osoba, dotazník je cílený na získání informací o postojích, hodnotách, myšlenkách a pocitech respondentů a obsahuje také části vycházející z testování, škálování. V rámci dotazníku bylo použito měření. Byl vybrán postup škálování, a to konkrétně technika sémantického diferenciálu (polarita), již Hendl a Remr charakterizují ve shodě s Robsonem (1993, cit. podle Hendla a Remra, 2017) jako měřicí postup zjišťující stereotypy a posouzení daného fenoménu, jenž pomocí škály zjišťuje, jak zkoumané osoby hodnotí určité objekty nebo jevy (za pomoci navržených dvoupólových, protichůdných vlastností pro třídu daných jevů, objektů); následně se ze získaných údajů od skupiny zkoumaných osob vypočítají průměry a zanesou se do tabulky (případně také do grafu). Pro potřeby výzkumu byla zvolena šestibodová škála (od 1 do 6), zejména proto, aby se předešlo nadužívání nepříznakového středového bodu (klasicky číslice 3 u pětibodové škály), o šesti položkách k hodnocení. Níže je uvedena škála pro hodnocení šesti osobnostních charakteristik jednotlivých vyučujících, která je součástí dotazníku²⁰ pro žáky.

Tabulka 5. Škála pro hodnocení osobnostních charakteristik vyučujících

přátelská	1	2	3	4	5	6	odtažitá
sympatická	1	2	3	4	5	6	nesympatická
vzdělaná	1	2	3	4	5	6	nevzdělaná
kultivovaná	1	2	3	4	5	6	nekultivovaná
spolehlivá	1	2	3	4	5	6	nespolehlivá
důvěryhodná	1	2	3	4	5	6	nedůvěryhodná

²⁰ Dotazník je uveden v přílohách práce (viz Příloha 4).

Individuální rozhovor definují Hendl a Remr (2017, s. 83–84) jako sběr dat, při němž tazatel pokládá otázky zkoumané osobě a získává tak její odpovědi; může probíhat nepřímo například prostřednictvím telefonu či přímo za osobní účasti tazatele a respondenta. Hendl (2016, s. 177–178) charakterizuje strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami jako rozhovor, který obsahuje svědomitě formulované otázky, omezuje se na předem stanovená témata a používá se s cílem minimalizovat působení tazatele na kvalitu rozhovoru. Dále Hendl (ibid., s. 178) popisuje také rozhovor pomocí návodu jako rozhovor s předem specifikovanými tématy a otázkami, které je potřeba v rámci rozhovoru probrat, ale jejichž pořadí určuje sám tazatel v průběhu rozhovoru. Při konkrétním zkoumání byl využit tzv. polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, který Švaříček, Šedřová a kol. (2014, s. 159–160) definují jako rozhovor, jenž se vyznačuje předem připraveným seznamem otevřených otázek, na které se tazatel snaží získat odpovědi od respondentů. Pro konkrétní výzkum byly otázky pro rozhovor tazatelkou předem připraveny (v průběhu rozhovoru mohly být modifikovány či doplňovány o další vysvětlující či prohlubující otázky k tématu).

4.2.2 Matched-guise technique

Matched-guise technique neboli česky technika spojitých masek²¹ je výzkumná metoda, která se využívá k nepřímému zkoumání postojů k jazyku, k různým varietám jazyka.

Chromý (2009, s. 253) uvádí, že postoje k jazyku (v teoretické rovině) se v české lingvistice zabývali zejména František Daneš, Alexandr Stich nebo Oldřich Uličný, avšak empirické zkoumání postojů k jazyku je v českém prostředí spíše ojedinělé, navíc bez sjednocující metodologie – mezi zdařilejší výzkumné počiny patří studie od Lenky Bayerové-Nerlichové, kterou publikovala v roce 2004 v časopise *Slovo a slovesnost*²².

Postoje k jazyku lze zkoumat například pomocí techniky spojitých masek, kterou popisuje Chromý (2014, s. 53) jako výzkumnou metodu, poprvé použitou sociálním psychologem Wallaceem Lambertem v 50. letech 20. století, která je typická tím, že testované osoby nevědí, co je předmětem zkoumání, postoje k jazyku jsou tedy hodnoceny nepřímo. Chromý (2009, s. 256) charakterizuje původní lambertovskou verzi techniky spojitých masek, jež počíná již přípravnou fází, během níž jsou vybráni bilingvní mluvčí, jednotliví mluvčí namluví předem připravený text ve dvou podobách, v tzv. maskách (audionahrávky jsou obsahově totožné, ale

²¹ Tento překlad uvádí například Jan Chromý.

²² Více viz Bayerová-Nerlichová, Lenka (2004). *Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze*.

jazykově odlišné); během testovací fáze se nahrané projevy přehrají zkoumaným osobám, které mají ohodnotit vlastnosti jednotlivých mluvčích (testování ovšem netuší, že každý mluvčí je autorem dvou projevů). Chromý (2014, s. 56–58) zmiňuje modifikace základní verze techniky spojitých masek ve výzkumech od Howarda Gilese a Richarda Bourhise, kteří zkoumání prováděli v přirozeném prostředí, bez vědomé účasti účastníků ve výzkumu a též nepracovali s audionahrávkami, ale experiment zaměřili na komunikaci přímou, tváří v tvář s přítomností mluvčích.

Pro účely práce byla zvolena verze techniky spojitých masek, při které je testovaným osobám představen mluvený projev prostřednictvím audionahrávky; tato verze je modifikovaná a od původní lambertovské metody se liší tím, že nezkoumá dva různé jazyky (v bilingvní společnosti), ale dvě variety jednoho jazyka, konkrétně obecnou češtinu a spisovnou češtinu.

Technika spojitých masek nepatří v českém prostředí k často využívaným výzkumným metodám, avšak techniku použila například Sylvie Drkošová (2013) pro svůj výzkum v bakalářské práci²³, která zkoumala jazykovou nerovnost a jazykovou diskriminaci v českém prostředí. Tato práce byla též inspirací pro zvolení daného tématu diplomové práce (*Přijatelnost obecné češtiny u žáků 2. stupně na dvou základních školách na Frýdecko-Místecku*) a pro výběr techniky spojitých masek jako jedné z metod sběru dat.

²³ Více viz Drkošová, Sylvie (2013). *Jazyková nerovnost a jazyková diskriminace v české společnosti: Ostrava vs. Praha*.

5 Popis a realizace výzkumu

V následující kapitole diplomové práce je popsána realizace konkrétního výzkumného šetření. Nejprve je podrobněji charakterizován výzkumný vzorek a dále jsou blíže specifikovány dvě hlavní fáze výzkumu – zaprvé dotazníkové šetření (jakožto metoda výzkumu kvantitativního) a zadruhé individuální rozhovory (jakožto metoda výzkumu kvalitativního).

5.1 Výzkumný vzorek

Veškeré uvedené názvy škol a jména respondentů jsou z důvodu ochrany dat a zachování anonymity smyšlené a slouží pouze pro potřeby konkrétního výzkumného šetření. Na základě domluvy s vedením škol byl získán souhlas k šetření (povolení k provedení výzkumu je k dispozici u autorky práce).

Do výzkumu byly zapojeny dvě základní školy – konkrétně Základní škola Alžběty Bájové Cerkovice a Základní škola Dícečov. Obě základní školy se nacházejí v Moravskoslezském kraji, v okrese Frýdek-Místek, z toho první ve městě (do 10000 obyvatel) a druhá v obci (do 2500 obyvatel). Školy byly vybírány dle osobních preferencí výzkumnice, s ohledem na umístění a velikost škol, počet tříd v ročníku a celkový počet žáků. Po důsledném zvážení všech dostupných možností byla zvolena velká škola se dvěma až čtyřmi třídami v ročníku, s vysokým počtem žáků, která je situována ve větším městě, a malá škola s jednou třídou v ročníku, s nižším počtem žáků, která se nachází v menší obci.

První fáze výzkumu (dotazníkové šetření) byla zaměřena na kvantitativní sběr dat, proto bylo osloveno větší množství respondentů. Z každého ročníku na druhém stupni byly vybrány tři třídy, dvě třídy z větší školy ve městě a jedna třída z menší školy v obci. Dohromady se výzkumu účastnilo dvanáct tříd. Třídy byly vybírány výzkumníci náhodně a následně byl finální výběr ještě prokonzultován s vyučujícími českého jazyka a literatury daných škol.

První fáze výzkumu se zúčastnilo 278 žáků druhého stupně. Větší počet respondentů byl získán z městské školy, a to 188 žáků (68 % dotazovaných), ze školy v obci se do výzkumu zapojilo 90 žáků (zbylých 32 % dotazovaných). Počet dívek a počet chlapců byl poměrně vyrovnaný; dívek bylo 151 (54 %) a chlapců 127 (46 %).

Všichni respondenti byli osloveni osobně před samotným konáním výzkumu. Dotazníkové šetření probíhalo přímo ve vyučovacích hodinách českého jazyka a literatury, a to vždy po předchozí domluvě s vyučujícími a s vedením obou škol (nejprve bylo kontaktováno vedení škol, následně konkrétní vyučující a respondenti).

Druhá fáze výzkumu (individuální rozhovory) byla zaměřena na kvalitativní sběr dat, proto bylo osloveno omezené množství respondentů. Výběr jednotlivých respondentů byl již nenáhodný, cílený především dle vyhodnocení získaných dat z první části výzkumu, tedy z dotazníkového šetření. Pro výběr účastníka do druhé fáze výzkumu byly zásadní dvě skutečnosti. Rozhodoval původ jednotlivých respondentů a jejich rodičů, zdali daný žák pochází z Moravskoslezského kraje a zda i jeho rodiče jsou původem z Moravskoslezského kraje (nejlépe z Frýdecko-MístECKa a blízkého okolí, rozhodující byla příslušnost k slezským nářečím východní neboli ostravské podskupiny). Pro výběr byla důležitá také otevřená otázka z dotazníku (uvedení důvodu pro výběr konkrétního kandidáta na pozici učitele).

Z celkového počtu 278 respondentů bylo vybráno čtyřicet žáků, kteří se jeví jako adekvátní kandidáti pro druhou fázi výzkumného šetření. Z těchto čtyřiceti žáků bylo nakonec vybráno dvacet, kteří byli považováni za (pravděpodobně) nejvhodnější kandidáty pro rozhovory.

Druhá fáze výzkumu se účastnilo dvacet žáků ze dvou základních škol. Dotazováno bylo třináct respondentů z městské školy (65 %) a sedm respondentů ze školy v obci (35 %). Mezi dotazovanými mírně převažovali chlapci nad dívkami – chlapců bylo jedenáct (55 %) a dívek devět (45 %). Tři žáci byli ze šestého ročníku (15 %), pět žáků bylo ze sedmého ročníku (25 %), pět žáků bylo z osmého ročníku (25 %) a sedm žáků bylo z devátého ročníku (35 %).

Vybraní respondenti byli osloveni nejprve prostřednictvím e-mailu, následně také osobně (pro závazné potvrzení účasti). Rozhovory probíhaly ve školách po vyučování či během vyučování (nejčastěji ve výchovách), a to vždy po předchozí domluvě s konkrétními žáky (probíhaly-li rozhovory během vyučování, bylo předem kontaktováno taktéž vedení škol a konkrétní vyučující).

5.2 Dotazníkové šetření

Pro první fázi výzkumu bylo zvoleno statistické dotazníkové šetření – strukturovaný dotazník²⁴ v tištěné podobě (využívající měření na škálách, výběr ze čtyř možností a otevřenou otázku). Šetření proběhlo na dvou základních školách, přičemž obě základní školy byly navštíveny výzkumníci osobně.

Dotazníkové šetření se uskutečnilo v období od 11. do 21. prosince 2023 a vyhodnocování dotazníků probíhalo v období od 25. prosince 2023 do 7. ledna 2024. Dotazník vyplnilo 278 žáků ze dvanácti tříd (žáci šestého až devátého ročníku), z toho bylo 151 dívek a 127 chlapců.

²⁴ Dotazník je uveden v přílohách práce (viz *Příloha 4*).

Dotazníkové šetření probíhalo přímo ve vyučovacích hodinách českého jazyka a literatury. Výzkumnice (autorka práce) respondentům rozdala dotazníky s úvodním slovem, se škálami a s otevřenou otázkou. Žáci vyplňovali dotazníky v neelektronické podobě, samostatně, za přítomnosti tazatelky. Před zahájením šetření byly žákům náležitě vysvětleny instrukce, jak mají při vyplňování dotazníku postupovat. Dotazníky byly vyplňovány anonymně (pod pořadovým číslem, aby bylo možné identifikovat žáky pro druhou fázi výzkumu). V úvodní části dotazníku žáci vyplňovali pouze ročník a třídu, věk, pohlaví, mateřský jazyk a původ (zda oni a jejich rodiče pocházejí, nebo nepocházejí z Moravskoslezského kraje).

Po úvodních instrukcích byly žákům přečteny čtyři nahrávky krátkého textu, které namluvily dvě mluvcí²⁵ – v obecné češtině (Vyučující A a Vyučující D) a ve spisovné češtině (Vyučující B a Vyučující C)²⁶. Obsah nahrávaného textu²⁷ byl identický, jednalo se o výklad v hodině dějepisu. Žáci po vyslechnutí každé nahrávky vyznačili na šestistupňových škálách, jak moc se jim jednotlivé mluvcí jevíly přátelské, jak moc jim byly sympatické, jak moc se jim zdály vzdělané a kultivované, jak moc se jim jevíly spolehlivé a důvěryhodné. Žáci se po ohodnocení všech mluvčích měli rozhodnout, která ze čtyř uchazeček (respektive Vyučující A, Vyučující B, Vyučující C, nebo Vyučující D) na ně udělala nejlepší dojem, od které z nich by raději poslouchali výklad v hodině, a měli své rozhodnutí stručně odůvodnit (napsat jeden hlavní důvod, proč by si vybrali právě tuto uchazečku). Otevřená otázka v dotazníku se tedy týkala konečného výběru uchazečky o zaměstnání. Konkrétní znění otázky bylo: *Kterou z kandidátek byste vybrali na pozici vyučující? Své rozhodnutí stručně zdůvodněte (napište jeden hlavní důvod)*. Cílem bylo zjistit, která z uchazeček měla u žáků největší úspěch a v čem spatřovali pozitiva pro přijetí. Po zapsání odpovědí od všech respondentů byly dotazníky výzkumníci vybrány a uschovány k následné analýze.

V dotazníkovém šetření se hodnotil postoj žáků k obecné češtině nepřímo. Žáci nevěděli, co je předmětem zkoumání, že cílem výzkumu je zjištění postoje k jazykové varietě, k obecné češtině. Explicitně měli hodnotit osobnostní charakteristiky jednotlivých kandidátek na pozici učitelky dějepisu. Ovšem právě skrze toto skryté hodnocení odhalili také svůj vztah k obecné češtině, vlastní hodnocení obecněčeských prvků v mluveném projevu osoby s vyšším statutem.

²⁵ Mluvčími byly učitelky českého jazyka a literatury, které pocházejí ze Středočeského kraje, tedy autentické obecněčeské mluvcí, které ovládají jak obecnou češtinu, tak také spisovnou češtinu.

²⁶ V dotazníku (viz *Příloha 4*) je použito označení Vyučující A, Vyučující B, Vyučující C a Vyučující D, aby byla zakryta skutečnost, že mluvcí byly pouze dvě.

²⁷ Znění textu je uvedeno v přílohách práce (viz *Příloha 3*).

5.3 Individuální rozhovory

Ve druhé fázi výzkumného šetření byla použita metoda individuálního polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Rozhovory byly realizovány na dvou základních školách, přičemž obě základní školy byly navštíveny výzkumníci osobně.

Rozhovory se uskutečnily v období od 8. do 19. ledna 2024 a jejich vyhodnocování probíhalo průběžně a především pak v období od 20. ledna do 4. února 2024. Rozhovory probíhaly s dvaceti žáky druhého stupně (od šestého do devátého ročníku), a to vždy při osobním setkání, za přítomnosti jedné dotazované osoby a tazatelky; celkem tedy bylo realizováno dvacet rozhovorů. Délka rozhovorů (bez úvodních instrukcí) se pohybovala v rozmezí od 11 minut do 27 minut (v průměru 21 minut). Rozhovory byly nahrávány na diktafon, vždy až po získání souhlasu od respondentů.

Otázky pro rozhovory²⁸ byly předběžně připraveny výzkumníci. Plánovaná struktura rozhovorů obsahovala čtyři hlavní okruhy otázek, v průběhu jednotlivých rozhovorů však byly otázky podle potřeby modifikovány, případně docházelo k doplnění o další dotazy k tématu. Otázky se svou tematikou vztahovaly k jedné ze základních výzkumných otázek, konkrétně k otázce druhé (*Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v psaném projevu?*).

Otázky pro rozhovor byly voleny tak, aby bylo možné zjistit teoretické znalosti žáků o obecné češtině a jejich vlastní postoj k obecné češtině. Pokládané otázky vedly k zodpovězení výzkumných otázek a též k naplnění hlavního cíle výzkumu. Dané otázky tedy byly zařazeny s cílem zjistit, zdali žáci mají určité povědomí o obecné češtině, zda dokážou jednotlivé prvky identifikovat, ale zároveň je i rozčlenit do určitých skupin. Jedna otázka se zaměřovala také na územní vymezení obecné češtiny – zdali žáci vědí, pro které mluvčí je zkoumaná varieta jazyka typická, na jakém území je rozšířená. Rozhovory však zahrnovaly primárně otázky, které směřovaly k zjišťování postojů žáků k obecné češtině, k užívání obecněčeských prvků v psaném projevu.

V rámci rozhovorů byla zkoumána též třetí výzkumná otázka (*Užívají sami žáci z Frýdecko-Místecka prvky obecné češtiny ve svých promluvách? Uvědomují si jejich užití?*). Výzkumnice pozorovala, jestli respondenti ve svém vlastním mluveném projevu (v průběhu rozhovoru) užívají prvky obecné češtiny, a pokud ano, zda si jejich užití uvědomují.

²⁸ Schéma otázek pro rozhovory je uvedeno v přílohách práce (viz *Příloha 5*).

5.3.1 Specifikace dotazovaných žáků

Pro získání dalších potřebných informací k výzkumnému šetření následuje alespoň základní specifikace žáků, se kterými byly vedeny rozhovory. Dotazováno bylo třináct respondentů z městské školy a sedm respondentů ze školy v obci (přičemž někteří žáci navštěvující městskou školu bydlí na vesnici). Mezi dotazovanými bylo jedenáct chlapců a devět dívek. Tři žáci chodí do šestého ročníku, pět žáků do sedmého ročníku, pět žáků do osmého ročníku a sedm žáků do devátého ročníku.

Veškerá prezentovaná data byla získána od dotazovaných žáků či žákyň²⁹. Pro přehlednost jsou data uvedena v tabulce.

Tabulka 6. Vybraní žáci pro rozhovory

žák/žákyně	ročník	škola	specifikace
Alex	6. třída	obec	bydlí v obci, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Běla	6. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Ostravska
Cecilka	6. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Ostravska
Dalimil	7. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Ostravska
Emil	7. třída	město	bydlí v obci, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Felix	7. třída	obec	bydlí v obci, matka z Ostravska, otec z Frýdecko-Místecka
Gertruda	7. třída	město	bydlí ve městě, matka z Novojičínska, otec z Ostravska
Hugo	7. třída	město	bydlí v obci, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Irena	8. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Justýna	8. třída	obec	bydlí v obci, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Kamil	8. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Lada	8. třída	obec	bydlí v obci, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Miloš	8. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Frýdecko-Místecka
Norbert	9. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Ostravska
Oliver	9. třída	obec	bydlí v obci, oba rodiče z Ostravska
Prokop	9. třída	město	bydlí ve městě, oba rodiče z Frýdecko-Místecka

²⁹ Veškerá jména respondentů jsou z důvodu ochrany dat a zachování anonymity smyšlená a slouží pouze pro potřeby konkrétního výzkumného šetření.

Robin	9. třída	obec	bydlí v obci, matka z Frýdecko-Místecka, otec z Ostravska
Saskie	9. třída	obec	bydlí v obci, matka z Ostravska, otec z Frýdecko-Místecka
Tamara	9. třída	město	bydlí v obci, matka z Frýdecko-Místecka, otec z Ostravska
Uršula	9. třída	město	bydlí v obci, matka z Ostravska, otec z Frýdecko-Místecka

6 Analýza výzkumu

Následující kapitola diplomové práce se věnuje prezentaci dat, která vycházejí z dotazníkového šetření a z rozhovorů s dvaceti vybranými žáky, mapuje názory žáků. Prezentace dat je uvedena ve třech okruzích, dle výzkumných otázek. Každý okruh obsahuje několik dílčích výstupů, pomocí kterých jsou zodpovězeny tři hlavní výzkumné otázky. Pro autentičnost a doplnění jsou prezentovány také citace odpovědí od jednotlivých respondentů. Písmenem „T“ je značena tazatelka, zmiňovaná jména respondentů jsou smyšlená a jsou uváděna ve shodě se jmény z tabulky s respondenty (viz podkapitola 5.3.1 *Specifikace dotazovaných žáků*).

6.1 Analýza postojů k obecné češtině v mluveném projevu

První okruh je zaměřen na analýzu postojů žáků k obecné češtině v mluveném projevu. Jsou prezentována data, která byla získána z kvantitativního výzkumu, z dotazníkového šetření. Výzkumná otázka vztahující se k tomuto okruhu zní: *„Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statusem?“*

Dotazníkové šetření bylo využito k nepřímému zkoumání postojů k obecné češtině (i k češtině spisovné). Respondenti nevěděli, co je předmětem zkoumání, že cílem výzkumu je zjištění postoje k obecné češtině (a též k češtině spisovné). Explicitně totiž hodnotili osobnostní charakteristiky jednotlivých kandidátek na pozici učitelky dějepisu. Respondenti hodnotili vlastnosti figurantů, čímž vědomě, či nevědomě dávali najevo své postoje ke spisovné a obecné češtině (třeba i tím, že figuranta vůbec nehodnotili podle jazykového projevu, ale podle jiných kritérií).

Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) a Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině) nahrávala jedna mluvčí, druhá mluvčí nahrávala Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině) a Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině).

Výzkum ukázal, že ve všech sledovaných kritériích (přátelskost, sympatičnost, vzdělanost, kultivovanost, spolehlivost, důvěryhodnost) žáci ohodnotili lépe mluvené projevy ve spisovné češtině (čili Vyučující B a Vyučující C). To tedy znamená, že obě mluvčí byly lépe hodnoceny, když mluvily spisovně (i když samozřejmě nevíme, zda si žáci všimli, že slyšeli čtyři projevy, ale pouze dvě mluvčí). Pro přehlednost jsou výsledky hodnocení osobnostních charakteristik jednotlivých vyučujících zaneseny do následující tabulky.

Tabulka³⁰ představuje výsledky hodnocení osobnostních charakteristik kandidátek na pozici učitelky dějepisu (hodnocení Vyučující A, Vyučující B, Vyučující C a Vyučující D).

Tabulka 7. Výsledky hodnocení osobnostních charakteristik jednotlivých vyučujících

	Vyučující A (obecná čeština)	Vyučující B (spisovná čeština)	Vyučující C (spisovná čeština)	Vyučující D (obecná čeština)
přátelskost	3,58	3,42	2,25	4,09
sympatičnost	3,42	3,31	2,17	4,08
vzdělanost	3,68	2,86	2,03	4,18
kultivovanost	3,78	3,24	2,20	4,22
spolehlivost	3,66	3,21	2,13	3,97
důvěryhodnost	3,59	3,20	2,11	3,93

Ve sledovaných osobnostních charakteristikách lze spatřovat určité podobnosti. Osobnostní charakteristiky tak lze rozřadit do pomyslných dvojic – přátelskost má nejbližší k sympatičnosti (přátelskost ve významu „vlídnost“ a sympatičnost ve významu „příjemnost“, jak moc je daná kandidátka příjemná), vzdělanost ke kultivovanosti a spolehlivost k důvěryhodnosti.

V rámci první dvojice respondenti hodnotili lépe sympatičnost než přátelskost, a to u všech masek. Nejlepší průměrná hodnocení získala Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině), u přátelskosti měla průměrné hodnocení 2,25 a u sympatičnosti 2,17. Následovala ji Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině), která měla průměrné hodnocení 3,42 u přátelskosti a 3,31 u sympatičnosti. Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) obdržela průměrné hodnocení 3,58 u přátelskosti a 3,42 u sympatičnosti. Nejhuře si vedla v hodnocení přátelskosti a sympatičnosti Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině), která získala průměrné hodnocení 4,09 u přátelskosti a 4,08 u sympatičnosti.

U druhé dvojice (vzdělanost a kultivovanost) respondenti hodnotili lépe vzdělanost, rovněž u všech masek. Tendence v hodnocení vzdělanosti a kultivovanosti byla obdobná jako u hodnocení přátelskosti a sympatičnosti. Nejlepší průměrná hodnocení získala opět Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině), u vzdělanosti měla průměrné hodnocení 2,03 a

³⁰ V tabulce jsou zaznačena průměrná hodnocení (na škále od 1 do 6). Nejlepší hodnocení odpovídá hodnotě 1 a nejhorší hodnocení odpovídá hodnotě 6 (1 = nejlepší, 6 = nejhorší). Z toho vyplývá, že čím nižší je průměrná hodnota, tím lepší je hodnocení.

u kultivovanosti 2,20. Následovala ji opět Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině), která měla průměrné hodnocení 2,86 u vzdělanosti a 3,24 u kultivovanosti. Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) obdržela průměrné hodnocení 3,68 u vzdělanosti a 3,78 u kultivovanosti. Nejhůře si vedla v hodnocení vzdělanosti a kultivovanosti opět Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině), která získala průměrné hodnocení 4,18 u vzdělanosti a 4,22 u kultivovanosti.

U třetí dvojice (spolehlivost a důvěryhodnost) respondenti hodnotili u všech masek lépe důvěryhodnost. Tendence v hodnocení spolehlivosti a důvěryhodnosti byla opět obdobná jako u hodnocení přátelskosti a sympatičnosti a u hodnocení vzdělanosti a kultivovanosti. Nejlepší průměrná hodnocení získala opět Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině), u spolehlivosti měla průměrné hodnocení 2,13 a u důvěryhodnosti 2,11. Následovala ji opět Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině), která měla průměrné hodnocení 3,21 u spolehlivosti a 3,20 u důvěryhodnosti. Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) obdržela průměrné hodnocení 3,66 u spolehlivosti a 3,59 u důvěryhodnosti. Nejhůře si vedla v hodnocení spolehlivosti a důvěryhodnosti opět Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině), která získala průměrné hodnocení 3,97 u spolehlivosti a 3,93 u důvěryhodnosti.

Seřadí-li se jednotlivá průměrná hodnocení osobnostních charakteristik u jednotlivých vyučujících, lze vyvodit určité závěry. Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) dopadla nejlépe v hodnocení sympatičnosti a nejhůře v hodnocení kultivovanosti. Obdobná tendence se projevila též v hodnocení Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině), která sice dopadla nejlépe v hodnocení důvěryhodnosti, ale nejhůře také v hodnocení kultivovanosti. Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině) byla nejlépe ohodnocena za vzdělanost a nejhůře za přátelskost. Stejná tendence se objevila též v hodnocení Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině), která stejně jako Vyučující B dopadla nejlépe v hodnocení vzdělanosti a nejhůře v hodnocení přátelskosti.

Ve všech sledovaných osobnostních charakteristikách byla nejlépe ohodnocena Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině). Na druhém místě, opět ve všech hodnocených osobnostních charakteristikách, skončila Vyučující B (mluvený projev ve spisovné češtině). Ohodnocení všech osobnostních charakteristik poslalo na třetí pozici Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině). Nejhorší hodnocení všech osobnostních charakteristik měla Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině), která tak obsadila poslední pozici. Největší rozdíl mezi krajními průměrnými hodnotami byl zaznamenán v hodnocení vzdělanosti (rozdíl 2,15).

V otázce, která se týkala výběru ze čtyř možností, žáci nejčastěji volili Vyučující C (mluvený projev ve spisovné češtině) – Vyučující C byla zvolena u 158 žáků (cca 56,83 % žáků). Druhý největší počet hlasů získala Vyučující B (opět mluvený projev ve spisovné češtině) – Vyučující B zvolilo 65 žáků (cca 23,38 % žáků). Pouze o sedmnáct hlasů méně získala Vyučující A (mluvený projev v obecné češtině) – Vyučující A byla zvolena u 48 žáků (cca 17,27 % žáků). Úplně nejmenší počet hlasů získala Vyučující D (mluvený projev v obecné češtině) – Vyučující D zvolilo pouze sedm žáků (cca 2,52 % žáků). Větší zastoupení tedy měly spisovné masky, Vyučující B a Vyučující C, které dohromady volilo 223 žáků (cca 80,21 % všech žáků). Poměrně nízké zastoupení měly obecněčeské masky, Vyučující A a Vyučující D, které dohromady volilo pouze 55 žáků (cca 19,79 % všech žáků). To tedy znamená, že spisovné verze měly v součtu přibližně 80 % a nespisovné verze přibližně 20 %, což je významný rozdíl. Pro zjednodušení jsou získaná data z otázky, která se týkala volby nejvhodnější vyučující, vepsána do následující tabulky.

Tabulka 8. Volba nejvhodnější vyučující

	Vyučující A (obecná čeština)	Vyučující B (spisovná čeština)	Vyučující C (spisovná čeština)	Vyučující D (obecná čeština)
počet žáků	48	65	158	7
zastoupení v %	17,27 %	23,38 %	56,83 %	2,52 %

U analýzy otevřené otázky jsou prezentována pouze data, která se vztahují k Vyučující C (tato data jsou prezentována především z toho důvodu, že pro Vyučující C hlasovala nadpoloviční většina všech respondentů). Z otevřené otázky vyplynulo (jako v předvýzkumu), že si žáci všimají též jazykové stránky projevu, jelikož jako nejčastější důvod výběru Vyučující C byla explicitně i implicitně zmiňována právě spisovná čeština (případně byly uváděny další důvody, které by spadaly do této skupiny, jako například spisovnost, spisovné vyjadřování, spisovný projev, spisovná slova, lepší výslovnost). Spisovnou češtinu uvedlo 75 žáků (cca 47,47 % žáků ze sledované podskupiny). Dalším nejčastěji zmiňovaným důvodem bylo vyšší vzdělání, které uvedlo 43 žáků (cca 27,22 % žáků ze sledované podskupiny). Dalším důvodem v pořadí byla důvěryhodnost, pro kterou hlasovalo čtrnáct žáků (cca 8,86 % žáků ze sledované podskupiny). Dále žáci zmiňovali sympatičnost, kterou uvedlo sedm žáků (cca 4,43 % žáků ze sledované podskupiny). Jako důvod zmiňovali žáci také příjemné vystupování, které uvedlo pět žáků (cca 3,16 % žáků ze sledované podskupiny). Čtrnáct žáků (cca 8,86 % žáků ze sledované

podskupiny) uvedlo jiné důvody, které nespádaly do žádné specifické skupiny, proto jsou uvedeny ve skupině „jiné“. Důvody pro výběr Vyučující C jsou shrnuty v následující tabulce.

Tabulka 9. Důvody pro výběr Vyučující C

Vyučující C (spisovná čeština)	počet hlasujících žáků	zastoupení hlasů žáků v % (v podskupině, která preferovala Vyučující C)
spisovná čeština	75	47,47 %
vyšší vzdělání	43	27,22 %
důvěryhodnost	14	8,86 %
sympatičnost	7	4,43 %
příjemné vystupování	5	3,16 %
jiné	14	8,86 %
celkem	158	100 %

6.2 Analýza postojů k obecné češtině v psaném projevu

Druhý okruh je zaměřen na analýzu odpovědí žáků, které se vztahovaly k psanému textu s obecněčeskými prvky (jednalo se o přepis mluveného textu, který žáci slyšeli v předchozí fázi výzkumu). Žákům byl předložen text v psané podobě³¹, do kterého mohli vpisovat vlastní odpovědi a poznámky. Byly zkoumány teoretické znalosti o obecné češtině a zejména byly sledovány postoje žáků k obecné češtině, jejich hodnocení užívání obecněčeských prvků v psaném projevu. Prezentována jsou data získaná z kvalitativního výzkumu, z rozhovorů s vybranými žáky. Výzkumná otázka pro daný okruh zní: „*Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v psaném projevu?*“ Aby mohlo dojít k zodpovězení výzkumné otázky, byly stanoveny čtyři dílčí otázky (mohly být doplňovány či modifikovány). Prezentace dat je uvedena ve čtyřech okruzích, podle odpovědí na dílčí otázky.

1. Najděte v ukázce takové tvary slov, které podle Vás do textu nepatří, které Vás ruší. Nahradejte je tvary, které jsou podle Vás vhodnější.

První dílčí otázka se zaměřovala na vyhledávání rušivých tvarů slov (respektive prvků obecné češtiny) v psaném textu a též tedy na (nepřímé) hodnocení obecněčeských prvků v psaném

³¹ Konkrétní podoba předkládaného textu je uvedena v přílohách práce (viz Příloha 5).

textu. Respondenti v ukázce hledali tvary slov, které podle nich do textu nepatří, které je v textu ruší. Tyto nalezené tvary slov nahrazovali tvary vhodnějšími.

Respondentům bylo sděleno, že se jedná o přepis jedné z nahrávek, které slyšeli v rámci první fáze výzkumu. Autorem předkládaného textu je tedy (budoucí) učitel, mluvčí s vyšším společenským statutem. Konkrétně by se jednalo o výklad v hodině dějepisu, v rámci školní výuky.

Respondenti si přečetli celý text a následně vyhledávali tvary slov, které je během čtení rušily, rušivé tvary označili a nahradili je tvary vhodnějšími. Žáci výběr tvarů slov komentovali a při označování postupovali podle míry rušivosti jednotlivých tvarů slov (ne podle pořadí obecněčeských jevů v textu). Při vlastní analýze psaného textu si tedy všichni respondenti všimli nejprve protetického *v-*, které pro ně bylo velmi nápadné, rušivé. Jako druhý v pořadí identifikovali diftong *ej*, a to zejména uvnitř slova, poté také v absolutním konci slova. Méně nápadným jevem pro respondenty bylo úžení *é > í*. Úžení si žáci všimli častěji v absolutním konci slova, úžení v kmeni slova a v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace před koncovou souhláskou bylo u většiny žáků přehlíženo. Další prvky obecné češtiny žáci identifikovali spíše jen výjimečně. Všech 24 prvků³² obecné češtiny nenalezl žádný z respondentů. Nejvíce nalezených obecněčeských prvků bylo 20 a nejméně 13 (v průměru 16 prvků).

Analýza první dílčí otázky je rozdělena do čtyř oblastí podle jednotlivých obecněčeských jevů – protetické *v-*, diftong *ej*, úžení *é > í* a další prvky obecné češtiny. Konkrétní obecněčeská slova (která se objevovala v textu) jsou uváděna v jednotlivých oblastech.

Protetické v-

Protetické *v-* se v textu vyskytovalo v devíti případech, z toho čtyřikrát u předložek (*vo*, *vod*, *vo*, *vo*), dvakrát u zájmen (*vona*, *voni*), rovněž dvakrát u bezpředponových plnovýznamových slov (*voči*, *vobilí*) a jedenkrát u předponového plnovýznamového slova (*vobhospodařovali*).

Protetické *v-* u předložek identifikovalo všech dvacet respondentů (100 %), a to ve všech čtyřech případech, u tří předložek *vo*, i u předložky *vod*. Úspěšnost identifikace protetického *v-* u předložek tedy byla 100%.

Protetické *v-* u zájmena *vona* odhalilo devatenáct žáků (95 %) a u zájmena *voni* sedmnáct žáků (85 %). Celková úspěšnost identifikace protetického *v-* u zájmen byla v průměru 90 %.

³² Obecněčeských slov bylo v textu 23, ovšem adjektivum *rejžový* v sobě ukrývá dva prvky obecné češtiny, a to diftong *ej* v kmeni slova a zúženou podobu *s í* v koncovce tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova.

Protetické *v-* u substantiva *voči* objevilo všech dvacet žáků (100 %) a u substantiva *vobilí* osmnáct respondentů (90 %). Celková úspěšnost nalezení protetického *v-* u bezpředponových plnovýznamových slov byla v průměru 95 %.

Poměrně problematické bylo nalezení protetického *v-* u plnovýznamového slova s předponou, konkrétně u verba *vobhospodařovali*. Zde identifikovalo protetické *v-* pouze čtrnáct žáků (70 %).

Celková úspěšnost identifikace protetického *v-* (ze všech slov s protetickým *v-* obsažených v textu) byla 88,75 %. Pro přehlednost jsou zjištěná data zanesena do tabulek. Uváděné příklady slov jsou řazeny podle pořadí v ukázce.

Tabulka 10. Počet žáků identifikujících protetické v- v konkrétních slovech

vo	vod	vo	vo	vona	voči	voni	vobhospodařovali	vobilí
20	20	20	20	19	20	17	14	18
100 %	100 %	100 %	100 %	95 %	100 %	85 %	70 %	90 %

Tabulka 11. Úspěšnost identifikace protetického v- v jednotlivých kategoriích

předložky	zájmena	bezpředponová slova	předponová slova
100 %	90 %	95 %	70 %

U obecněčeských tvarů slov s protetickým *v-* respondenti téměř neměli problém s převáděním užitých nespisovných tvarů do spisovné podoby. Pokud tedy respondenti identifikovali v textu obecněčeské podoby slov s protetickým *v-*, pak je skoro ve všech případech přepsali správně do podoby spisovné.

U předložek nahradili všichni respondenti všechny obecněčeské podoby s protetickým *v-* správnými tvary spisovnými, tedy předložku *vo* přepsali na předložku *o* a předložku *vod* na předložku *od*.

Taktéž u zájmen respondenti neměli problém s nahrazováním nespisovných podob. Obě prezentovaná zájmena správně přepsali všichni respondenti, kteří obecněčeské varianty v textu našli. Obecněčeské podoby zájmen *vona* a *voni* respondenti nahradili spisovnými tvary zájmen *ona* a *oni*.

Všichni respondenti, kteří našli v textu nespisovné obecněčeské podoby bezpředponových plnovýznamových substantiv, nahradili tyto nespisovné tvary slov *voči* a *vobilí* spisovnými podobami *oči* a *obilí*.

Největší problém dělala respondentům transformace plnovýznamového slova s předponou, konkrétně tedy verba *vobhospodařovali*. Verbum *vobhospodařovali* v textu našlo čtrnáct respondentů. Devět žáků ze čtrnácti ho přeměnilo na nesmyslné slovo *hospodařovali* a pouze pět respondentů dokázalo uvést spisovnou podobu *obhospodařovali*. S největší pravděpodobností to mohlo být způsobeno tím, že dané slovo je pro žáky poměrně složité na pochopení, jelikož se s tímto slovem asi běžně nesetkávají.

Diftong ej

Diftongizovaná podoba slova s nespisovnou dvojhláskou *ej* místo spisovného *y* se v textu vyskytovala ve čtyřech případech, z toho dvakrát v absolutním konci slova (*dobrej, prej*) a rovněž dvakrát uvnitř slova, v kořeni slova (*rejžový, rejže*).

Diftongizovanou podobu s *ej* uvnitř slova, v kořeni slova, identifikovalo v případě substantiva *rejže* všech dvacet žáků (100 %) a v případě adjektiva *rejžový* devatenáct žáků (95 %). Celková úspěšnost identifikace diftongu *ej* uvnitř slova, v kořeni slova, byla v průměru 97,50 %.

Diftongizovanou podobu s *ej* v absolutním konci slova u adjektiva *dobrej* odhalilo sedmnáct žáků (85 %) a u partikule *prej* pouze jedenáct žáků (55 %). Celkově byla úspěšnost nalezení diftongu *ej* v absolutním konci slova v průměru v 70 % případů.

Celková úspěšnost identifikace diftongu *ej* (ze všech slov s diftongem *ej* obsažených v textu) byla 83,75 %. Pro lepší orientaci jsou zjištěná data zanesena do tabulek. Uváděné příklady slov jsou řazeny podle svého umístění v ukázce.

Tabulka 12. Počet žáků identifikujících diftong ej v konkrétních slovech

<i>dobrej</i>	<i>prej</i>	<i>rejžový</i>	<i>rejže</i>
17	11	19	20
85 %	55 %	95 %	100 %

Tabulka 13. Úspěšnost identifikace diftongu ej v jednotlivých kategoriích

absolutní konec slova	uvnitř slova (kořen slova)
70 %	97,50 %

U obecněčeských tvarů slov s diftongem *ej* respondenti téměř neměli problém s převáděním užitých nespisovných tvarů slov do spisovné podoby. Pokud tedy respondenti identifikovali v textu obecněčeské podoby slov s diftongem *ej*, pak je skoro ve všech případech správně

přepsali do podoby spisovné. Našly se však výjimky; někteří žáci sice správně stanovili spisovnou podobu slov, avšak užili chybný pravopisný zápis.

Respondenti v podstatě neměli problém s nahrazováním nespisovných tvarů v těch příkladech slov, ve kterých se diftong *ej* nacházel v absolutním konci slova. Všichni respondenti, kteří obecněčeskou variantu v textu našli, správně nahradili adjektivum *dobrej* spisovným tvarem *dobrý*. Naopak partikule *prej* neboli *prý* žáky poměrně potrápila. Z jedenácti žáků, kteří obecněčeské *prej* v textu odhalili, uvedlo správně spisovný tvar *prý* osm žáků. Zbylí tři žáci sice věděli, že spisovná podoba je ve tvaru *prý*, ovšem jejich zápis slova obsahoval pravopisnou chybu (ve dvou případech *pry*, v jednom *prí*).

V příkladech slov s diftongem *ej* uvnitř slova, v kořeni slova, všichni respondenti věděli, jak zní spisovné podoby slov, některým však opět dělal problém jejich správný pravopisný zápis. Substantivum *rejže* přepsalo správně do spisovné podoby *rýže* osmnáct z dvaceti respondentů a adjektivum *rejžový* na spisovný tvar *rýžové*³³ (případně *rýžová*) sedmnáct z devatenácti žáků. U dvou žáků se objevila určitá pravopisná chybovost. U jednoho žáka tvary s krátkým vokálem (*ryžové* a *ryže*) a u druhého žáka tvary s měkkým *i* po tvrdé souhlásce (*řížové* a *říže*).

Úženi é > í

Zúžené podoby s *í* (*y*) místo spisovného *é* se v textu vyskytovaly v osmi případech. Sedmkrát v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace, z toho čtyřikrát v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova (*druhý*, *světový*, *rejžový*, *důležitý*) a třikrát v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace před koncovou skupinou hlásek (*dvacátým*, *kterým*, *kravskýho*). Jedenkrát se zúžená podoba objevila uvnitř slova, v kořeni slova (*mlíka*).

Zúženou podobu s *í* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova odhalilo u adjektiva *druhý* patnáct žáků (75 %), u adjektiva *světový* čtrnáct žáků (70 %), u adjektiva *rejžový* rovněž čtrnáct žáků (70 %) a u adjektiva *důležitý* pouze osm žáků (40 %). Celková úspěšnost identifikace zúžené podoby s *í* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova byla v průměru 63,75 %.

Zúženou podobu s *í* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace před koncovou skupinou hlásek našlo u adjektiva *dvacátým* jedenáct žáků (55 %), u adjektiva *kterým* devět žáků (45 %) a u adjektiva *kravskýho* sedm žáků (35 %). Celková úspěšnost nalezení zúžené podoby

³³ Jedná-li se o tvar jednotného čísla (*jedno rýžové pole*). V případě množného čísla by muselo být adjektivum zakončeno na *-á* (*dvě rýžová pole*), aby mohl být daný tvar považován za spisovný.

s *i* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace před koncovou skupinou hlásek byla v průměru 45 %.

Zúženou podobu s *i* uvnitř slova, v kořeni slova, odhalilo v případě substantiva *mlíka* pouze osm respondentů (40 %).

Celková úspěšnost identifikace zúžené podoby s *i* (*y*) byla jen 49,58 %. Schopnost identifikovat zúžené podoby s *i* (*y*) tedy byla výrazně nižší než u předchozích dvou obecněčeských jevů (u protetického *v-* a u diftongu *ej*). Pro přehlednost jsou zjištěná data zanesena do tabulek. Uváděné příklady slov jsou řazeny podle pořadí v ukázce.

Tabulka 14. Počet žáků identifikujících úžení *é > i* v konkrétních slovech

druhý	světový	dvacátým	kterým	rejžový	důležitý	kravského	mlíka
15	14	11	9	14	8	7	8
75 %	70 %	55 %	45 %	70 %	40 %	35 %	40 %

Tabulka 15. Úspěšnost identifikace úžení *é > i* v jednotlivých kategoriích

koncovky tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova	koncovky tvrdé adjektivní deklinace před koncovou skupinou hlásek	uvnitř slova (kořen slova)
63,75 %	45 %	40 %

U obecněčeských tvarů slov se zúženou podobou s *i* (*y*) respondenti v podstatě neměli problém s nahrazováním užitých nespisovných tvarů tvary spisovnými. Pokud respondenti identifikovali v textu obecněčeské podoby slov se zúženou podobou s *i* (*y*), pak je skoro ve všech případech přepsali správně do spisovné podoby.

Všichni respondenti, kteří v textu identifikovali příklady slov se zúženou podobou s *i* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova, správně přepsali nespisovné tvary slov do spisovné podoby. Všichni žáci, kteří dané tvary obecněčeských slov v textu našli, tedy adjektivum *druhý* nahradili spisovným tvarem *druhé*, stejně tak adjektivum *světový* přepsali na spisovný tvar *světové* a adjektivum *důležitý* na tvar *důležité*. Rovněž nespisovný tvar adjektiva *rejžový* všichni zmínění respondenti převedli na spisovný tvar *rýžové* (případně též *rýžová*). U dvou žáků se objevila určitá pravopisná chybovost, která se však nevztahuje ke koncovce (k úžení *é > i*), ale souvisí s přeměnou nespisovné diftongizované podoby s *ej* na spisovnou podobu s *y* (chybné tvary *ryžové* a *řížové*).

Všichni respondenti, kteří v textu identifikovali příklady slov se zúženou podobou s *i* (*y*) v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace před koncovou skupinou hlásek (ne v absolutním konci slova), správně přepsali nespisovné tvary slov do spisovné podoby. Všichni žáci, kteří dané tvary obecněčeských slov v textu našli, napsali u adjektiva *dvacátým* spisovný tvar *dvacátém*, u adjektiva *kterým* spisovný tvar *kterém* a u adjektiva *kravskýho* spisovnou podobu *kravského*.

V příkladě slova se zúženou podobou s *i* uvnitř slova, v kořeni slova, všichni respondenti, kteří daný obecněčeský tvar slova v textu našli, napsali spisovnou podobu správně. Substantivum *mlíka* správně nahradili spisovným tvarem *mléka*. Jeden žák nejprve uvedl chybný tvar *mleka* s krátkým vokálem; v tomto případě se však jednalo pouze o chybu z nepozornosti (podle odpovědi, která zazněla při rozhovoru).

T: „*Takže tam bude tvar mleka místo mlíka?*“

Felix: „*Ne, to ne, mléka s dlouhým é. Zase jsem zapomněl napsat čárku.*“

Další prvky obecné češtiny

Další prvky obecné češtiny (případně též češtiny hovorové), které se v textu objevily:

- a) kondicionál ve tvaru *bysme* místo spisovného tvaru *bychom*
- b) instrumentál plurálu ve tvaru *s váma* místo spisovného tvaru *s vámi*
- c) unifikovaná podoba *ty (zemědělci)* místo spisovné podoby *ti (zemědělci)*.

Kondicionál ve tvaru *bysme* identifikovalo pouze pět respondentů (25 %). Dva žáci tvar *bysme* správně nahradili spisovným tvarem *bychom*. Dva žáci použili chybný, hyperkorektní tvar *byjsme*. Jeden žák uvedl dokonce tvar *byste*, který je sice spisovný a v daném kontextu i použitelný, ovšem zamýšleno bylo užití tvaru pro 1. osobu plurálu, nikoli pro 2. osobu plurálu.

Instrumentál plurálu zakončený na *-ma* respondenti většinou také přehlíželi. Pouze čtyři žáci (20 %) tvar *s váma* označili. Tři žáci dokázali uvést spisovnou variantu, tedy podobu *s vámi*. Jeden žák se zaměřil spíše na hledisko zdvořilostní než na spisovnost a zaměnil v daném tvaru slova pouze počáteční malé písmeno *v-* za velké písmeno *V-*, přičemž zakončení na *-ma* zachoval (uvedl tedy variantu *s Váma*).

Unifikovaná obecněčeská podoba *ty (zemědělci)* místo spisovné podoby *ti (zemědělci)* byla pro respondenty poměrně snadno identifikovatelná, v porovnání s ostatními prvky obecné češtiny (či též hovorové češtiny) ze zkoumané skupiny. Nespisovnou podobu *ty (zemědělci)* odhalilo

jedenáct respondentů (55 %). Všichni žáci, kteří nespisovnou obecněčeskou variantu v textu našli, správně přepsali nespisovný tvar *ty (zemědělci)* do spisovné podoby *ti (zemědělci)*.

Celková úspěšnost identifikace dalších prvků obecné češtiny v textu byla v průměru pouhých 33,33 %. Pro přehlednost jsou zjištěná data vepsána do tabulek. Uváděné příklady slov jsou řazeny podle svého umístění v ukázce.

Tabulka 16. Počet žáků identifikujících další prvky obecné češtiny v konkrétních slovech

bysme	s váma	ty (zemědělci)
5	4	11
25 %	20 %	55 %

2. Uveďte, proč jste vybrali právě tyto tvary slov (proč je považujete v textu za rušivé). Kdo asi tyto tvary používá?

Druhá dílčí otázka se zaměřovala zejména na zkoumání teoretických znalostí o obecné češtině. Konkrétně na znalost toho, o jaké tvary slov se jedná, čím jsou specifické, pro které mluvčí jsou nalezené tvary slov typické, kteří mluvčí vybraná slova užívají (územní rozvrstvení obecné češtiny). Zároveň však bylo zkoumáno taktéž hodnocení konkrétních obecněčeských prvků užívaných v psaném projevu, sledovaly se tedy postoje žáků k obecněčeským prvkům v psané podobě.

Respondentům bylo připomenuto, že autorem textu je (budoucí) učitel, tedy mluvčí s vyšším společenským statutem, a konkrétně by se jednalo o výklad v hodině dějepisu.

Analýza druhé dílčí otázky je rozdělena do dvou oblastí podle zaměření odpovědí – důvody vlastního výběru rušivých tvarů slov a uživatelé vybraných tvarů slov.

Důvody vlastního výběru rušivých tvarů slov

Respondenti nejčastěji uváděli, že vybrané rušivé tvary slov označili kvůli jejich nespisovnosti. Až jedenáct respondentů (55 %) uvedlo jako hlavní důvod výběru daných tvarů slov právě nespisovnost – tvrdili, že se jedná o nespisovné tvary slov.

Kamil: „Ty tvary slov nejsou spisovné, jsou nespisovné. Jedná se tam o nespisovnost.“

Dva respondenti (10 %) uvedli, že zvolené rušivé tvary slov vybrali zejména z toho důvodu, že se dle jejich názoru jedná o nespisové tvary slov, dokonce specifikovali, že se jedná o obecnou češtinu, o prvky obecné češtiny.

Tamara: „*Jsem tyto tvary slov vybrala z toho důvodu, že se jedná o nespisovné tvary. Myslím, že jsme se o tom učili, že to jsou slova z obecné češtiny, z toho velkého nářečí, které je v Praze a ještě i jinde v okolí Prahy, třeba i na jihu Čech nebo dokonce až v Hradci Králové.*“

Čtyři respondenti (20 %) uvedli, že hlavním důvodem pro výběr konkrétních rušivých tvarů slov bylo zjištění, že se podle nich jedná o „pražská“ slova (doslovně užíli toto slovní spojení, respektive v podobě „pražské“ slova).

Hugo: „*Vybral jsem zrovna tyto tvary slov, protože my je nepoužíváme. Jsou to pražské slova.*“

Tři respondenti (15 %) nedokázali na otázku odpovědět srozumitelně, odpovídali buďto nevhodně, či zcela nelogicky. Proto jejich odpovědi musely být zařazeny do kolonky „jiné (bez odpovědi)“.

Alex: „*Jako já nevím, proč jsem vybral zrovna tyto slova. Jako to s tím v na začátku je asi nějaký překlep nebo co. Jako to je úplně divné.*“

Pro přehlednost jsou uváděné důvody pro výběr rušivých tvarů slov v textu vepsány do tabulky.

Tabulka 17. Uváděné důvody výběru rušivých tvarů slov v textu

nespisovnost	„pražská“ slova	obecněčeské prvky	jiné (bez odpovědi)
11	4	2	3
55 %	20 %	10 %	15 %

Uživatelé vybraných tvarů slov

Respondenti nejčastěji uváděli, že vybrané tvary slov jsou typické pro Prahu, že je tedy užívají obyvatelé Prahy. Toto tvrzení uvedlo deset respondentů (50 %).

Lada: „*Některé tvary znám, ty používají lidi v Praze, takže tak se asi mluví v Praze.*“

Norbert: „*Tak se mluví v Praze, mluví tak Pražáci. Když jsem tam byl o prázdninách, tak tam tak mluvili. To je asi ten pražskej styl mluvení. A ještě tak mluví Youtubeři a ve filmech, v televizi.*“

Šest respondentů (30 %) uvedlo, že vybrané tvary slov jsou charakteristické nejen pro Prahu, ale obecně pro území Čech (území Čech v užším smyslu). Žáci uvedli, že jsou to tvary slov, které užívají lidé, kteří žijí v Čechách (tedy obyvatelé Čech v užším smyslu).

Tamara: „*Jak už jsem říkala. Tyto tvary by měly být typické pro osoby, které bydlí v Čechách, ale ne na Moravě.*“

Robin: „*To někdy používá aji moje teta. Ona je z Pardubic, aspoň myslím. Takže asi celkově lidi v Čechách.*“

Čtyři respondenti (20 %) nedokázali na otázku srozumitelně odpovědět. Odpovídali buď velmi obecně, či zcela nelogicky, tudíž se nedala určit konkrétní odpověď. Proto tyto odpovědi musely být zařazeny do kolonky „jiné (bez odpovědi)“.

Cecilka: „*My tak asi nemluvíme. Tak se mluví na druhém konci země.*“

Alex: „*Já nevím jako. U nás se to asi nepoužívá. [...] Jako nevím, asi někde v Brně třeba, nebo možná ve městě a tak. Jako prostě daleko od nás.*“

Pro přehlednost jsou zmiňovaní uživatelé vybraných tvarů slov zaznamenáni v tabulce.

Tabulka 18. Uvádění uživatelé vybraných tvarů slov

obyvatelé Prahy	obyvatelé Čech	jiné (bez odpovědi)
10	6	4
50 %	30 %	20 %

3. Dokázali byste rozčlenit vybrané tvary slov do kategorií a jednotlivé kategorie pojmenovat? Jak konkrétní jevy hodnotíte?

Třetí dílčí otázka se zaměřovala na zkoumání přímého hodnocení obecněčeských prvků užívaných v psaném projevu, byly sledovány postoje žáků k jednotlivým prvkům obecné češtiny v psané podobě. Zároveň však byly zkoumány teoretické znalosti o obecné češtině (schopnost rozčlenění prvků do jednotlivých kategorií).

Analýza třetí dílčí otázky je rozdělena do dvou oblastí – schopnost rozčlenit prezentované obecněčeské prvky do kategorií (protetické *v-*, diftong *ej*, úžení *é > í* a případně i další obecněčeské prvky) a hodnocení konkrétních obecněčeských prvků (protetického *v-*, diftongu *ej*, úžení *é > í* a dalších prvků obecné češtiny).

Schopnost rozčlenění obecněčeských prvků do kategorií

Terminologické pojmenování daných kategorií obecněčeských jevů (protetické *v-*, diftong *ej*, úžení *é > í*) nebývá součástí učiva základní školy, proto žáci nedokázali dané kategorie či obecněčeské jevy terminologicky pojmenovat, nýbrž vysvětlovali název kategorie opisem.

Obecněšeské tvary slov s protetickým v- identifikovali žáci v textu nejnázáve a také tyto prvky dokázali nejrychleji vyselektovat a zařadit do jedné kategorie. Žáci nejčastěji uváděli název kategorie opisem; vytvářeli tak v podstatě správnou definici, že se jedná o kategorii slov, která začínají na o a která mají před o na začátku slova vloženou hlásku v.

Gertruda: „*Je to u slov, co začínají na písmeno o. Před tím prvním písmenem o mají ještě písmeno v.*“

Nalezli-li respondenti v textu tvary slov s diftongem ej, pak všechny nalezené diftongizované podoby s ej dokázali všichni respondenti vytřídít do jedné společné kategorie. Rovněž u daných diftongizovaných podob slov respondenti utvářeli název kategorie opisem.

Uršula: „*Asi bych to vysvětlila tak, že jsou slova, ve kterých je ej, ale správně by tam mělo být tvrdé dlouhé ý, aby to slovo bylo spisovný. No počkat, vlastně taky možná aji měkké dlouhé í, to je zrovna u toho slova mléko a mlíko. A v některých slovech je to ej uprostřed a v některých až na konci. [...] Prostě v těch nespisovných slovech je to s ej, ale ve spisovných slovech bude buď tvrdé dlouhé ý nebo někde taky i měkké dlouhé í.*“

Pokud respondenti v textu identifikovali příklady slov se zúženou podobou s í (ý), dokázali pak většinu zúžených tvarů slov s í (ý) také vytřídít do jedné společné kategorie. U daných zúžených tvarů slov s í (ý) žáci opět utvářeli název kategorie opisem.

Tamara: „*Jo, o tom jsme se taky učili, nebo jako o tom nám pan učitel myslím něco říkal. Že se jakoby mění nějaké písmeno za jiné písmeno. Že oni tam říkají to dlouhé ý, ale správně je to jinak.*“

T: „*Ano, spisovná podoba vypadá jinak, ta tam dlouhé tvrdé ý nemá. A když se podíváš na ta konkrétní slova, dokázala bys určit, které písmeno tam teda bude, abychom utvořili spisovný tvar slova? Třeba hned v té větě, ve které nám paní učitelka říká, co bude tématem hodiny.*“

Tamara: „*Jojo, jako v té větě tady?*“

T: „*Ano.*“

Tamara: „*Tak, dnes bysme se měli bavit o druhý světový... Teda vlastně ne, už to budu číst v té spisovné podobě. Takže, dnes bychom se měli bavit o druhé světové válce. Takže tam je místo tvrdého dlouhého ý dlouhé é. Spisovný je teda tvar s é a nespisovný s ý, takže v nespisovném tvaru se tam přeměnilo é na ý.*“

Hodnocení konkrétních obecněčeských prvků

Jakmile respondenti rozčlenili obecněčeské prvky do jednotlivých kategorií, následovalo jejich hodnocení. Respondenti hodnotili jednotlivé skupiny obecněčeských prvků, tedy tvary slov s protetickým *v-*, tvary slov s diftongem *ej*, tvary slov se zúženou podobou s *í* (*y*) a též skupinu, která pokrývala další obecněčeské prvky.

Respondenti hodnotili nejhůře tvary slov s protetickým *v-*. Obecněčeské tvary s protetickým *v-* hodnotil pouze jeden respondent (5 %) kladně, zbývajících devatenáct respondentů (95 %) hodnotilo tvary s protetickým *v-* velmi negativně.

Běla: *„Ty tvary s v na začátku, to vo, vod, vona, voči a ostatní, se mi vůbec nelíbí. Vypadá to zvláště a zní to ještě zvláštěji. Toto bych nikdy nepoužila.“*

Alex: *„Jako nevím, nelíbí se mi to. Hlavně to v na začátku slov tam nechápu. Proč tam jako je? To je prostě divný jako.“*

Obecněčeské tvary slov s diftongem *ej* byly hodnoceny taktéž víceméně negativně. Pouze čtyři respondenti (20 %) ohodnotili diftongizované podoby alespoň částečně kladně. V převaze bylo hodnocení negativní, které uvedlo šestnáct respondentů (80 %).

Irena: *„Nejhorší je asi ta věta: Dobrej den, žáci. To zní úplně příšerně. A pak ještě rejže. Kdyby mi kámoška řekla, že dneska je v jídelně maso s rejží, tak se na ten oběd asi netěším.“*

Prokop: *„Některé slova nejsou fajn, ale zrovna třeba prej taky používám.“*

Obecněčeské tvary slov se zúženou podobou s *í* (*y*) byly hodnoceny taktéž spíše negativně. Pouze šest respondentů (30 %) ohodnotilo zúžené podoby alespoň částečně kladně. Opět však převládalo hodnocení negativní, a to u čtrnácti respondentů (70 %).

Justýna: *„Mi se to moc nelíbí. Asi bych to neohodnotila moc dobře, ale spíš špatně. Slovo kravskýho je hodně špatné. A jestli tak má mluvit učitel, tak musí určitě říct o druhé světové válce, to je přece nějaký termín.“*

Norbert: *„No, třeba u mlíka mi je to asi celkem jedno. Tam taky používám mlíko a ne mléko. A ty ostatní tvary jsou taky docela v pohodě, jako tak, že mi to úplně nevadí. Ale sám to asi nepoužívám.“*

Žáci ve skupině dalších obecněčeských prvků hodnotili tvary *bysme*, *s váma* a *ty* (zemědělci). Hodnocení dalších obecněčeských prvků bylo poměrně vyrovnané. Kladné hodnocení uvedlo

devět respondentů (45 %) a záporné hodnocení jedenáct respondentů (55 %). Respondenti hodnotili nejhůře tvar *ty (zemědělci)*. Tvary *bysme* a *s váma* byly hodnoceny poměrně kladně, pravděpodobně i proto, že tyto tvary žáci sami často užívají.

Lada: „*Ty zemědělci vypadá špatně a je to špatně. Mužský rod, životný, takže ti a ne ty.*“

Emil: „*S váma? Nemělo by tam být velké V? Ale ono je to asi jedno. Když tam bude malé nebo velké písmeno, tak je to stejně dobré.*“

Pro lepší orientaci je hodnocení obecněčeských prvků znázorněno v tabulce. Hodnocení je rozděleno na čtyři skupiny – protetické *v-*, diftong *ej*, úžení *é > í* a další obecněčeské prvky. V tabulce je uvedeno, kolik respondentů hodnotilo konkrétní skupiny obecněčeských prvků kladně (+) a kolik respondentů u daných skupin obecněčeských prvků zastávalo hodnocení záporné (–).

Tabulka 19. Hodnocení jednotlivých skupin obecněčeských prvků

protetické <i>v-</i>		diftong <i>ej</i>		úžení <i>é > í</i>		další prvky	
+	–	+	–	+	–	+	–
1	19	4	16	6	14	9	11
5 %	95 %	20 %	80 %	30 %	70 %	45 %	55 %

4. Jak celkově hodnotíte předložený text a užívání Vámi vybraných jevů v něm?

Čtvrtá dílčí otázka se zaměřovala na zkoumání přímého hodnocení obecněčeských prvků užívaných v psaném projevu. Bylo sledováno celkové hodnocení, sledovaly se tedy postoje žáků k celkovému užívání prvků obecné češtiny v psané podobě obecně.

Respondentům bylo opět sděleno, že před sebou vidí text, jehož autorem je (budoucí) učitel. Konkrétně by se jednalo o zahájení vyučovací hodiny a výklad v hodině dějepisu.

Respondenti měli text ohodnotit na stupnici od jedné do pěti, jako ve škole, přičemž nejlepší hodnocení odpovídá hodnotě jedna a nejhorší hodnocení odpovídá hodnotě pět (čili 1 = nejlepší, 5 = nejhorší). Hodnoceny byly dvě verze textu – text v původní podobě (s obecněčeskými prvky) a text upravený (s tvary slov, které respondenti uvedli namísto obecněčeských tvarů).

Původní text s obecněčeskými prvky byl hodnocen poměrně záporně. Znamku jedna a dva nevybral ani jeden respondent (0 %), známku tři uvedl jeden žák (5 %), jedenáct respondentů (55 %) hlasovalo pro známku čtyři a osm žáků (40 %) pro známku pět. Průměrné hodnocení původního textu bylo 4,35. Pro přehlednost jsou údaje uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 20. Hodnocení původního textu (s obecněčeskými tvary slov)

původní text s obecněčeskými tvary slov				
1	2	3	4	5
0	0	1	11	8
0 %	0 %	5 %	55 %	40 %

Upravený text s tvary slov, které respondenti uvedli namísto obecněčeských tvarů slov (tedy bez obecněčeských prvků), byl hodnocen mnohem vstřícněji. Pro známku jedna hlasovalo šest žáků (30 %), známku dva vybralo sedm žáků (35 %), známku tři pět žáků (25 %), dva žáci (10 %) uvedli známku čtyři a pro známku pět nehlasoval ani jeden žák (0 %). Průměrné hodnocení upraveného textu bylo 2,15. Pro lepší orientaci jsou údaje uvedeny v tabulce.

Tabulka 21. Hodnocení upraveného textu (bez obecněčeských tvarů slov)

upravený text s tvary slov, které respondenti uvedli namísto obecněčeských tvarů slov				
1	2	3	4	5
6	7	5	2	0
30 %	35 %	25 %	10 %	0 %

Následně měli respondenti vybrat, která verze textu je pro ně celkově přijatelnější, zdali původní text, nebo text upravený. Patnáct respondentů (75 %) uvedlo, že pro ně bylo vhodnější až upravené znění textu. Dva respondenti (10 %) považovali za přijatelnější původní znění textu. Tři respondenti (15 %) se nedokázali rozhodnout ani pro jednu z variant. Je však otázka, jak by obecněčeské prvky v psaném textu hodnotili mluvčí obecné češtiny (a je docela pravděpodobné, že by je prvky obecné češtiny v psaném textu také rušily).

T: „A jak ten text celkově hodnotíš?“

Saskie: „Jo, dobře, líbí.“

T: „Jako v původní podobě, nebo v upravené podobě, když jsi tam změnila některá slova, tvary slov?“

Saskie: „To druhé. Až když jsem změnila slova.“

T: „Kdybys teda měla vybrat text, který je pro tebe přijatelnější, nebo vhodnější, prostě lepší, který by to byl?“

Saskie: „Až ten druhý, kde jsem opravila slova.“

6.3 Analýza mluveného projevu respondentů

Třetí okruh se zaměřuje na analýzu mluveného projevu respondentů. Je sledováno, zda sami žáci užívají ve svém mluveném projevu prvky obecné češtiny (pozorována byla primárně oblast hláskosloví a tvarosloví). A pokud žáci prvky obecné češtiny užívají, tak zdali si toho jsou vědomi. Výzkumná otázka pro tento okruh otázek zní: „*Užívají sami žáci z Frýdecko-Místecka prvky obecné češtiny ve svých promluvách? Uvědomují si jejich užití?*“³⁴ Prezentována jsou data získaná z kvalitativního výzkumu, z rozhovorů s vybranými žáky.

Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že ve spontánních promluvách některých respondentů se občas vyskytovaly také prvky obecné češtiny, jejich výskyt však byl poměrně řídký a velmi nepravidelný, nesystematický, víceméně nahodilý. Toto dokládá například následující zjištění. Jeden respondent užil v jedné výpovědi spisovnou variantu a ve druhé obecněčeskou variantu, a to dokonce u totožného slova. Zjištěná tendence se objevovala u několika žáků.

Alex: „*Jako já nevím, proč jsem vybral zrovna tyto slova. Jako to s tím v na začátku je asi nějaký překlep nebo co. Jako to je úplně divné.*“

Alex: „*Jako nevím, nelíbí se mi to. Hlavně to v na začátku slov tam nechápu. Proč tam jako je? To je prostě divný jako.*“

V oblasti hláskoslovné (s přesahem do tvarosloví) se pozornost zaměřovala primárně na tři výrazné obecněčeské jevy – protetické *v-*, diftong *ej* a úžení *é > í*.

Protetické *v-* se objevilo pouze u jednoho respondenta, konkrétně ve dvou případech, jednou u zájmena (*vono*) a podruhé u předložky (*vo*).

Dalimil: „*No, to je vono.*“

Dalimil: „*Vo tom už jsem vám ale jednou říkal.*“

Obecněčeský diftong *ej* (místo spisovného *y*) se objevil u tří respondentů, pokaždé pouze v absolutním konci slova. Během výzkumu nebyl zpozorován ani jeden výskyt diftongu *ej* uvnitř slova, v kořeni slova. U dvou respondentů se diftong *ej* objevil v promluvě jen jednou. Jeden žák (Dalimil) však užil diftong *ej* během rozhovoru dokonce třikrát. Celkový výskyt diftongizované podoby s *ej* tedy byl zaznamenán v pěti případech.

Norbert: „*To je asi ten pražskej³⁴ styl mluvení.*“

Dalimil: „*Prostě celkově byl ten text takovej divnej.*“

³⁴ Zde se mohlo jednat o úmyslnou stylizaci, nápodobu „pražské“ mluvy.

Užívání zúžené podoby s *i* (*y*) místo spisovného *é* se objevilo dokonce u pěti dotazovaných osob. Tři respondenti ve svých promluvách užíli zúženou podobu s *i* (*y*) pouze jedenkrát. U jednoho žáka se zúžená podoba s *i* (*y*) objevila ve dvou případech. Čtyři zúžené podoby s *i* (*y*) užil během rozhovoru pouze jeden žák (opět Dalimil). Celkový výskyt zúžené podoby s *i* (*y*) tedy byl zaznamenán v devíti případech.

Uršula: „*Asi bych to vysvětlila tak, že jsou slova, ve kterých je ej, ale správně by tam mělo být tvrdé dlouhé ý, aby to slovo bylo spisovný.*“

Norbert: „*No, třeba u mlíka mi je to asi celkem jedno. Tam taky používám mlíko a ne mléko.*“

Dalimil: „*V té první podobě to je nespisovný.*“

Dále byla pozornost zaměřena také na oblast tvaroslovnou a na další obecněčeské prvky. V této skupině obecněčeských jevů bylo zaznamenáno především užívání tvarů *bysme* a tvarů slov se zakončením na *-ma* v instrumentálu plurálu.

Kondicionálový tvar *bysme* během rozhovoru vyslovilo až jedenáct respondentů. Čtyři žáci použili tvar *bysme* jedenkrát, pět žáků vyslovilo tvar *bysme* dvakrát a u dvou respondentů byl tvar *bysme* zpozorován třikrát. Celkový výskyt tvaru *bysme* tedy byl zaznamenán až ve dvaceti případech. Poměrně častý výskyt tvaru *bysme* mohl být zapříčiněn patrně tím, že to není jev výlučně obecněčeský. Tvar *bysme* byl navíc vyslovován s typicky slezskou výslovností, tedy [*byzme*].

Oliver: „*Tak tam byzme vymazali to v.*“

Miloš: „*Myslím, že ve škole byzme měli mluvit spisovně.*“

Instrumentál plurálu se zakončením na *-ma* užilo ve své promluvě pět respondentů. Tři žáci užíli instrumentál plurálu se zakončením na *-ma* dvakrát a dva respondenti užíli instrumentál plurálu se zakončením na *-ma* pouze jedenkrát. Celkový výskyt užití instrumentálu plurálu se zakončením na *-ma* byl zaznamenán až v osmi případech (patrně proto, že se nejedná o jev výlučně obecněčeský).

Běla: „*Úplně nevím, jak to říct, ale prostě mezi těma podobama vidím rozdíl.*“

Robin: „*Paní učitelka už to s náma předtím probírala, jak jsme se učili o jazyku a jeho vývoji.*“

Pro přehlednost jsou analyzovaná data uvedena v následující tabulce.

Tabulka 22. Výskyt obecněčeských prvků v promluvách žáků

	protetické v-	diftong ej	úžení é > í	bysme [byzme]	zakočnění -ma
žáci	1	3	5	11	5
celkem	2	5	9	20	8

Z individuálních rozhovorů s žáky, kteří ve svých promluvách občas užívali prvky obecné češtiny, vyplynulo, že si žáci občasné užívání obecněčeských prvků ve svých promluvách neuvědomují. Nejedná se u nich tedy o záměrné užívání obecněčeských prvků v mluveném projevu, ale pouze o užívání náhodné, nepravidelné, zcela neuvědomělé a podvědomé (jistě nesystematické „vpouštění“ obecněčeských prvků do vlastní mluvené řeči).

U žáka Dalimila bylo vyzorováno poměrně časté a velmi nápadné užívání obecněčeských prvků (i když ani v tomto případě se nejednalo o pravidelné či systematické užívání). Obdobně jako ostatní respondenti ani Dalimil prvky obecné češtiny ve svých výpovědích nepozoroval a neuvědomoval si jejich časté užívání. Až po rozhovoru s tazatelkou usoudil, že prvky obecné češtiny užívá pravděpodobně po vzoru své asistentky pedagoga, která pochází z Pardubického kraje (a je tedy autentickou mluvčí obecné češtiny).

7 Výsledky výzkumu

V následující kapitole práce jsou prezentovány závěry, které vycházejí z výzkumného šetření. Kapitola se zaměřuje na vyhodnocení výsledků výzkumného šetření, jsou shrnuty výsledky výzkumu a hodnotí se dosažení cílů. Zároveň je představeno porovnání zjištěných poznatků z výzkumného šetření s poznatky z odborné literatury (které jsou uvedeny v teoretické části práce). Kapitola dále obsahuje prezentaci doporučení pro školní praxi.

7.1 Vyhodnocení výsledků výzkumu a diskuse

Tématem diplomové práce je přijatelnost obecné češtiny u žáků druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak daní žáci vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statutem, jak obecnou češtinu vnímají v psaném projevu a zda sami žáci z okresu Frýdek-Místek užívají obecněčeské prvky ve svém mluveném projevu. Předmětem výzkumné části práce tedy bylo zkoumání, jak žáci obecnou češtinu vnímají, jaký k ní zaujímají postoj.

Vyhodnocení výsledků výzkumu a dosažení stanovených cílů diplomové práce je provedeno prostřednictvím shrnutí hlavních poznatků z výzkumného šetření, které je realizováno formou odpovědí na již dříve určené výzkumné otázky. Výsledky výzkumu jsou diskutovány a vztaženy k odborným poznatkům z teoretické části práce.

1. Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statutem?

První fáze výzkumu zahrnovala dotazníkové šetření, které bylo využito k nepřímému zkoumání postojů k obecné češtině a též k češtině spisovné. Respondenti hodnotili osobnostní charakteristiky jednotlivých kandidátek na pozici učitelky dějepisu, přičemž nevěděli, že (podvědomě) vyjadřují svůj vztah, své postoje k obecné češtině (a k češtině spisovné).

V první fázi výzkumného šetření se ukázalo, že ve všech sledovaných kritériích (přátelskost, sympatičnost, vzdělanost, kultivovanost, spolehlivost a důvěryhodnost) žáci ohodnotili lépe mluvené projevy ve spisovné češtině. Nepřímé zkoumání postojů žáků k obecné češtině tedy odhalilo preferenci spisovné češtiny (vůči češtině obecné). Kandidátky, které mluvený projev pronesly ve spisovné češtině, navíc obdržely nejlepší hodnocení v kritériu vzdělanosti (naopak nejhorší výsledky měly v hodnocení přátelskosti).

Respondenti hodnotili jako přijatelnější mluvené projevy ve spisovné češtině – při výběru nejvhodnější kandidátky na pozici učitelky hlasovalo 223 žáků (cca 80,21 % ze všech 278 žáků)

pro mluvčí, které ve svém mluveném projevu užívaly spisovnou češtinu. Z otevřené otázky navíc vyplynulo, že si žáci v mluveném projevu všimají taktéž jazykové stránky, jelikož jako nejčastější důvod výběru nejpreferovanější spisovné masky byla explicitně (i implicitně) zmiňována právě spisovná čeština.

Obdobné výsledky prezentovala také Drkošová (2013), která ve svém výzkumu porovnávala obecnou češtinu s „ostravštinou“ neboli s běžně mluvenou češtinou na Ostravsku (která měla velmi blízko ke spisovné češtině). Dle výsledků, které Drkošová (2013, s. 39–41) prezentovala, byly ostravské masky hodnoceny ve všech osobnostních charakteristikách lépe než masky obecněčeské, přičemž největší rozdíl se objevil v hodnocení kultivovanosti projevu (ostravské vyjadřování bylo vnímáno jako mnohem více kultivované než vyjadřování obecněčeské); navíc z jejího výzkumu vyvstalo, že respondenti z Ostravy hodnotili obecněčeské promluvy veskrze negativně (dle výsledků tedy ostravští žáci k obecné češtině zastávají spíše negativní postoj).

Upřednostňování spisovné češtiny před češtinou obecnou lze podpořit například formulací od Bláhy a kol. (2018, s. 47), kteří uvádějí, že spisovná čeština je veřejností respektovaná, je tedy zcela pochopitelné, že se dočkala lepšího ohodnocení než mluva pražská, tedy obecná čeština. Obdobné stanovisko zastávají také Svobodová a kol. (2011, s. 19), kteří prezentují zjištění (z vlastního výzkumu), že spisovná čeština je veřejností pokládána stále za významně respektovaný, žádoucí útvar a v určitých situacích očekávaný až požadovaný komunikační kód. Spisovná čeština mohla být preferována taktéž proto, že je přijímána ve všech regionech, jak ostatně uvádí Bogoczová (2021, s. 51). Pozitivnější hodnocení spisovné varianty mohlo být zapříčiněno také tím, že Moravané a čeští Slezané užívají téměř v jakékoli komunikační situaci (tedy i v běžné komunikaci) běžně mluvenou češtinu regionální, která se v mnohých rysech shoduje se stavem v češtině spisovné, o čemž pojednávají například Davidová a kol. (1997, s. 7) a Bogoczová a kol. (2000, s. 82).

Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že žáci si jazykové stránky v projevech jednotlivých mluvčích všimají a taktéž na základě toho zaujímají svůj vlastní postoj k vyjadřování obecněčeskému a spisovnému. Průměrná hodnocení osobnostních charakteristik jednotlivých mluvčích vycházela lépe pro kandidátky, které ve svých mluvených projevech užívaly češtinu spisovnou. Zároveň 80% preference spisovné varianty je statisticky poměrně významná, dalo by se proto shrnout, že statisticky zvítězila varianta spisovná nad variantou obecněčeskou. Dle výsledků výzkumu žáci druhého stupně základních škol v okrese Frýdek-Místek upřednostňují u jiných mluvčích s vyšším společenským statutem mluvený projev ve spisovné češtině před projevem v obecné češtině. Z toho tedy vyplývá, že obecnou češtinu nevnímají příliš kladně.

Daná zjištění potvrzuje také výzkum Höflerové (1995, s. 299–302), ze kterého vyplynulo, že žáci základních škol na Ostravsku zaujímají ke spisovnému jazyku převážně kladný vztah a upřednostňují spisovnou češtinu před češtinou obecnou, kterou vnímají jako příznakovou. K užívání spisovné češtiny v mluveném projevu se vyjadřuje Daneš (1997, s. 15), který uvádí, že postoje moravských a slezských mluvčích k užívání spisovného jazyka jsou pozitivnější než postoje mluvčích z Čech. Obdobné tvrzení prezentují též Bláha a kol. (2018, s. 195), podle kterých má spisovná čeština u obyvatel Moravy a české části Slezska stále poměrně důležité postavení, moravští a slezští mluvčí vnímají spisovnou češtinu pozitivněji, jako nedílnou součást vlastní jazykové identity.

Dalo by se tedy shrnout, že analyzované výsledky z dotazníkového šetření jsou do jisté míry v souladu s předkládanými tezemi. Výsledky šetření ukazují, že žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají převážně negativně užívání obecné češtiny v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statusem. Pro mladší generaci z Frýdecko-Místecka je míra přijatelnosti obecné češtiny v mluveném projevu jiných osob dosti nízká (s přihlédnutím k češtině spisovné). Vychází se však z výsledků dotazníkového šetření, kterého se účastnily pouze dvě základní školy, tudíž výsledky nelze zobecňovat na širší populaci, na celé území Frýdecko-Místecka a okolí.

2. Jak žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecnou češtinu v psaném projevu?

Ve druhé fázi výzkumu bylo zkoumáno přímé hodnocení obecněčeských prvků v psaném projevu. Byly zjišťovány postoje žáků k užívání prvků obecné češtiny v psaném textu, a to prostřednictvím individuálních rozhovorů s vybranými žáky (v rámci kterých žáci analyzovali psaný text a hodnotili v něm jednotlivé obecněčeské prvky). Z rozhovorů též vyplynulo, že žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají obecněčeské prvky v psaném textu převážně negativně.

Při vlastní analýze textu s obecněčeskými prvky respondenti postupovali podle míry rušivosti jednotlivých obecněčeských jevů. Nejprve si všímali protetického *v-*, které pro ně bylo velmi nápadné a rušivé. Jako druhý v pořadí identifikovali diftong *ej* v kořeni slova, poté také v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace (v absolutním konci slova). Méně nápadným jevem pro respondenty bylo úžení *é > í*, úžení si všímali zejména v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace (v absolutním konci slova), úžení v kořeni slova bylo často přehlíženo. Další prvky obecné češtiny žáci identifikovali spíše jen výjimečně.

Zmiňované tendence v nalézání obecněčeských prvků v psaném textu lze podpořit odbornými poznatky od Bachmannové (1996, s. 210), která uvádí, že protetické *v-* je pro neobecněčeské mluvčí velmi nápadné; poměrně nápadná pro neobecněčeské mluvčí je též diftongizace *y > ej*, a to zejména uvnitř slov, méně pak v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova; pravděpodobně nejméně nápadné je pro neobecněčeské mluvčí úžení *é > í*, a to jak uvnitř slov, tak i v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace. Chromý (2017, s. 38) navíc doplňuje, že v současné češtině se protetické *v-* používá především u předložek a zájmen, méně často u předponových plnovýznamových slov a sporadicky u bezpředponových plnovýznamových slov. Podle Chromého (ibid., s. 214–215) je však obecně užívání protetického *v-* na ústupu a možnými důvody ústupu protetického *v-* jsou stigmatizovanost, nepřislušnost ke spisovné češtině, a tedy signalizace nižšího statusu, či uvědomělé užívání.

Při rozhovorech byly zjišťovány hlavní důvody výběru konkrétních obecněčeských tvarů slov v textu. Respondenti nejčastěji uváděli, že vybrané rušivé tvary slov označili kvůli jejich nespisovnosti, jelikož se jednalo o nespisové tvary slov, o prvky obecné češtiny, o „pražská“ slova (doslovně užili toto slovní spojení).

Zkoumalo se také, zdali respondenti vědí, kteří mluvčí tyto tvary slov užívají, pro koho jsou dané tvary slov typické. Respondenti nejčastěji uváděli, že vybrané tvary slov (obecněčeské prvky) jsou charakteristické pro Prahu a že je užívají obyvatelé Prahy. Dále někteří žáci uváděli, že vybrané tvary slov jsou typické obecně pro území Čech (tedy území Čech v užším smyslu) a že je užívají obyvatelé Čech (v užším smyslu).

Daná zjištění, která vyplynula z výzkumu, lze podpořit též formulacemi od Rusínové (2000, s. 81) a Šrámka (1997, s. 236), kteří prezentují, že prvky obecné češtiny příslušníci moravského regionu pocítují jako cizí, obecnou češtinu tedy často chápou jako nářečně příznakovou, územně omezenou na teritorium Čech (a zejména pro oblast Prahy).

Výsledky výzkumu ukázaly, že z hlediska hodnocení obecněčeských prvků v textu respondenti hodnotili nejhůře tvary slov s protetickým *v-*. Obecněčeské tvary slov s diftongem *ej* byly hodnoceny taktéž víceméně záporně. Obecněčeské tvary slov se zúženou podobou s *í* (*y*) byly hodnoceny rovněž spíše negativně, ale kladněji než předchozí dva jevy. Hodnocení dalších obecněčeských prvků bylo poměrně vyrovnané (respondenti ve skupině dalších prvků obecné češtiny hodnotili tvary *bysme*, *s váma* a *ty zemědělci*). Tvary *bysme* a *s váma* byly hodnoceny docela kladně, což mohlo být zapříčiněno pravděpodobně i tím, že zmíněné tvary slov žáci sami poměrně často užívají. Instrumentál plurálu zakončený na *-ma* a také úžení *é > í* (v kořeni slov)

jsou navíc jevy, které jsou řazeny též mezi znaky hovorové vrstvy spisovné češtiny. Celkově však respondenti hodnotili původní text s obecněčeskými prvky víceméně záporně (průměrné hodnocení původního textu bylo 4,35 a upraveného textu 2,15).

Hodnocení obecněčeských prvků v textu bylo téměř v souladu s odbornými poznatky, které byly prezentovány v teoretické části práce. Bachmannová (1996, s. 209–210) prezentuje, že pro moravské a slezské mluvčí bývá protetické *v-* v textu velmi rušivé, nápadné a bývá hodnoceno negativně; diftongizace *y > ej* bývá hodnocena též víceméně záporně, zejména uvnitř slov, naopak v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace v absolutním konci slova bývá přijímána lépe; úžení *é > í* bývá pro žáky nejméně nápadné a ani jim tolik nevadí, jelikož ho sami občas používají (v mluveném projevu). Též Svobodová a kol. (2011, s. 115–181) potvrzují z výsledků vlastního výzkumu, že pro spisovné projevy pocítují respondenti jako nejméně vhodné užití protetického *v-*, naopak jako nejpříjemnější se jeví varianty se zúženým *í* (úžení *é > í*), dále diftongizace *y > ej* je odmítavěji hodnocena v kořeni slova či v předponě než v koncovce. Bláha a kol. (2018, s. 93) dodávají, že se běžní uživatelé jazyka z Moravskoslezského kraje brání rozšiřování nespisovných prostředků, především prostředků obecněčeských, do komunikace kultivované a prestižní. Nerlich (2009, s. 130–133) předkládá výsledky výzkumu, ze kterých vyplynulo, že se respondenti (též obecněčeští mluvčí) vyjádřili negativně k pronikání obecné češtiny do psaných textů (obecnou češtinu v psaném projevu pocítují jako stigmatizující).

Dalo by se tedy shrnout, že analyzované výsledky z individuálních rozhovorů s vybranými žáky jsou víceméně v souladu s předkládanými odbornými poznatky. Výsledky ukazují, že žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku vnímají užívání prvků obecné češtiny v psaném projevu převážně negativně, záporně (průměrné hodnocení původního textu s obecněčeskými prvky bylo 4,35, upravený text získal hodnocení 2,15). Pro mladší generaci z Frýdecko-Místecka je míra přijatelnosti obecné češtiny v psaném projevu, podle výsledků výzkumu, dosti nízká (s přihlédnutím ke spisovné češtině). Výsledky ovšem nelze zobecňovat na širší populaci, na celé území Frýdecko-Místecka, jelikož se vychází z analýzy rozhovorů, kterých se účastnilo pouze dvacet žáků ze dvou základních škol.

3. Užívají sami žáci z Frýdecko-Místecka prvky obecné češtiny ve svých promluvách? Uvědomují si jejich užití?

V rámci druhé fáze výzkumu byla prostřednictvím individuálních rozhovorů s dvaceti žáky zkoumána také jejich vlastní řečová produkce. Bylo sledováno to, zda sami žáci z Frýdecko-Místecka užívají ve svých promluvách prvky obecné češtiny (v hláskosloví a tvarosloví).

Již z rozhovorů s jednotlivými respondenty výzkumu bylo patrné, že užívání spisovné nebo nespisovné variety češtiny ve vlastním projevu bylo často zcela náhodné, často docházelo k míšení jednotlivých variet jazyka, a to i v rámci jedné výpovědi. Tuto variantnost bylo možné zpozorovat mimo jiné taktéž během analýzy a hodnocení psaného textu žáky – některé obecněčeské prvky ze stejné skupiny (například úžení $é > í$) respondenti odhalili a některé nikoli.

S variantností v užívání spisovné češtiny počítá také Daneš (1997, s. 17), jenž konstatuje, že celkově je situace dnešní češtiny z hlediska normy pro užívání spisovné češtiny v konkrétních komunikačních situacích pestrá a víceméně je závislá na individuální jazykové a řečové schopnosti jednotlivce. K variantnosti se vyjadřuje i Svobodová (2014, s. 111), která uvádí, že v reálné normě je třeba s variantností počítat, a to zejména v dnešní jazykové situaci. Je totiž zcela přirozené, že každý jedinec mluví jinak. Bogoczová a kol. (2000, s. 105) předkládají důvody odlišného vyjadřování, mezi které řadí například odlišný jazykový původ a odlišnou jazykovou orientaci, různou řečovou praxi a v neposlední řadě taktéž různorodou ctižádost správného a kultivovaného vyjadřování.

Z výzkumu vyplynulo, že v promluvách neobecněčeských mluvčích je nejrozšířenější především úžení $é > í$, primárně v kořeni slova, méně často také v koncovkách. Druhým prvkem, který se do promluv respondentů ojediněle promítal, byl diftong *ej*, a to výlučně v absolutním konci slova (během výzkumu nebyl zpozorován ani jeden výskyt diftongu *ej* v kmeni slova). Protetické *v-* se objevilo pouze u jednoho respondenta, konkrétně ve dvou případech, u zájmena (*vono*) a u předložky (*vo*). Celkově však frekvence užívání prvků obecné češtiny v mluveném projevu frýdecko-místeckých žáků nebyla nikterak vysoká.

Výsledky výzkumu, které se týkaly frekvence pronikání prvků obecné češtiny do promluv neobecněčeských mluvčích z Moravy a Slezska, byly téměř v souladu s odbornými poznatky, jež byly prezentovány v teoretické části. Předkládané výsledky podporují poznatky od Bláhy (2009, s. 46–47), který uvádí, že protetické *v-* na území Moravy a Slezska neproniká téměř vůbec (ale též na území Čech je již na ústupu); diftongizace $y > ej$ funguje pouze na střední Moravě ve tvarotvorném formantu přídavných jmen typu *mladej* (v absolutním konci slova, občas také v dalších koncovkách přídavných jmen); úžení $é > í$ proniká téměř na celé území České republiky a částečně též do spisovné češtiny (úžení v kořeni slova, ale ne v koncovkách tvrdé adjektivní deklinace). Obdobně Bachmannová (1996, s. 209–210) specifikuje pronikání obecněčeských prvků do mluvy neobecněčeských mluvčích – největší frekvenci mají podoby zúžené ($é > í$) v pádových koncovkách tvrdé adjektivní deklinace i uvnitř slov; diftong *ej* se

neobjevuje příliš často, nejméně uvnitř slov; protetické *v-* se neobjevuje téměř vůbec, pouze výjimečně u osobních zájmen.

Dalo by se tedy shrnout, že z analýzy mluvených projevů s vybranými žáky vyplynulo, že v současné jazykové situaci na Frýdecko-Místecku je ve spontánní mluvě mladé generace doloženo pouze ojedinělé a nesystematické používání výrazných rysů obecné češtiny. Výsledky výzkumu ukazují, že prvky obecné češtiny pronikají do jazykového úzu jednotlivce, neobjevují se však plošně, v mluvě celé mladé generace Frýdecko-Místecka. Frekvence užívání prvků obecné češtiny v mluveném projevu frýdecko-místeckých žáků celkově není nikterak vysoká. Pouze u jednoho žáka z dvaceti dotazovaných lze pozorovat poměrně časté a velmi nápadné užívání obecněčeských prvků (avšak ani v tomto případě se nejednalo o pravidelné nebo systematické užívání). U ostatních respondentů se jednalo o velmi řídké, zcela nesoustavné, nepravidelné, spíše nahodilé užití některých obecněčeských prvků. Výsledky ovšem opět nelze zobecňovat na širší populaci, na celé území Frýdecko-Místecka, jelikož se vychází z analýzy rozhovorů, kterých se účastnilo pouze dvacet žáků ze dvou základních škol.

Shrnutí výsledků

Bláha a kol. (2018, s. 95) pojednávají o rozrůzněné jazykové situaci v Čechách na jedné straně (běžně mluvená čeština západního typu) a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé (běžně mluvená čeština východního typu) a zastávají názor, že v Čechách se i v prestižních komunikátech realizuje obecná čeština, kdežto na Moravě a v českém Slezsku se do prestižních komunikátů jako základní dorozumívací kód dostává zejména spisovná čeština s občasnými regionálními rysy (obecná čeština se na území Moravy a Slezska v roli prestižního kódu doposud neprosadila). Obdobné stanovisko předkládá Bogoczová (2021, s. 28), která běžně mluvenou češtinu rozděluje na dva typy – západní (v Čechách) a východní (na Moravě a v české části Slezska), přičemž západní typ je téměř totožný s obecnou češtinou a východní typ směřuje k neutrální hovorové češtině, ale zahrnuje i rysy moravských a slezských nářečí či nadnářečí.

Z výzkumu vyplynula obdobná zjištění. Dle výsledků výzkumného šetření je jazyková situace na Frýdecko-Místecku (v širším smyslu na Moravě a v českém Slezsku) odlišná od jazykové situace v Čechách. S ohledem na rozrůzněnou jazykovou situaci v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé je obecná čeština na území Frýdecko-Místecka též u mladší generace (u žáků druhého stupně základních škol) stále vnímána spíše negativně, jako jazykový jev cizí, charakteristický pro obyvatele Čech (a podle odpovědí zkoumaných respondentů především pro obyvatele Prahy). Z výzkumu vyvstalo, že mladší

generace užívání prvků obecné češtiny nevnímá příliš pozitivně, a to jak v projevu psaném, tak i v projevu mluveném (v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statutem). Navíc ve vlastních promluvách zástupci mladší generace užívají běžně mluvenou češtinu Frýdecko-Místecka, která se sice v mnohých rysech shoduje se spisovnou češtinou, ale není s ní totožná (obsahuje regionální rysy), a prvky obecné češtiny do spontánní mluvy mladé generace (jen u některých respondentů) pronikají pouze ojediněle a nesystematicky. Dle získaných dat z výzkumného šetření je tedy přijatelnost obecné češtiny u mladší generace Frýdecko-Místecka poměrně nízká, postoje neobecněčeských mluvčích k obecné češtině jsou převážně negativní (žáci druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku obecnou češtinu nepřijímají příliš pozitivně, obecná čeština je jimi spíše odmítána).

Tato zjištění potvrzují práce novější i starší. Například Uličný (1995a, s. 23) uvádí, že obecná čeština není na Moravě přijímána příliš pozitivně (i když zásluhou televize a médií se negativní ohlasy zmírňují). Podle Höflerové (1995, s. 300) nemohou být moravští mluvčí nenásilně přivedeni k užívání obecné češtiny, obecnou češtinu totiž považují za prvek příznakový, jelikož obecněčeské prvky z oblasti hláskosloví a tvarosloví jsou pro moravské mluvčí příliš vzdáleny jejich jazykovému kódu. Taktéž podle Čechové a kol. (2003, s. 52) se obecná čeština na Moravě a ve Slezsku setkává spíše s odmítavými reakcemi domácích mluvčích, a to především proto, že lašská nářečí jsou po strukturní stránce archaická, tedy poměrně vzdálená progresivní obecné češtině.

Doporučení pro školní praxi

Respondenti hodnotili mluvený projev učitele, mluvního vzoru. Ve všech oblastech zkoumání byly postoje neobecněčeských mluvčích (žáků druhého stupně základních škol) k užívání obecné češtiny převážně negativní, převažovala tedy preference spisovné češtiny. Proto by bylo žádoucí vyzdvihnout funkci spisovné češtiny v prostředí školy. Školní vyučování je totiž jedním z hlavních zdrojů k aktivnímu osvojení a užívání spisovné češtiny. Učitelé by měli být pro žáky pozitivním řečovým, mluvním vzorem. Bylo by tedy přinejmenším vhodné užívat spisovnou češtinu alespoň v prostředí školy, minimálně v hodinách českého jazyka a literatury, ideálně však také v ostatních vyučovacích předmětech, ale vždy s přihlédnutím ke konkrétní komunikační situaci.

Zmíněná doporučení podporuje Uličný ve své přednášce (Jazykové sdružení ČR, 2021, online, cit. 2024-03-11), když hovoří o tom, že by bylo vhodné, aby učitelé při výuce mluvili spisovně, aby užívali spisovnou češtinu, s čímž souvisí též to, že by se měl novelizovat školský zákon,

konkrétně § 13 (vyučovacím jazykem by neměl být obecně jazyk český, ale konkrétně spisovná čeština). Též podle Bogoczové a kol. (2000, s. 10) si člověk spisovnou češtinu osvojuje zejména zásluhou školní výuky. Podobné tvrzení předkládá taktéž Bláha (2009, s. 13), jenž uvádí, že strukturu a pravidla užívání spisovného jazyka si žáci osvojují především ve škole. Svobodová (2014, s. 80) se přiklání k tomu, že by škola měla žákům spisovnou češtinu nabízet a měla by jim osvětlit, ve kterých komunikačních situacích je užití spisovné češtiny žádoucí či očekávané.

Hoffmannová a kol. (2016, s. 227) pojednávají o užívání variet češtiny ve školním vyučování, přičemž konstatují, že na území Čech mají žáci tendenci užívat ve školní výuce převážně nespisovné útvary jazyka, kdežto na Moravě a ve Slezsku žáci ve školní komunikaci volí častěji spisovnou češtinu. Bylo by tedy velmi účelné pokusit se rozrůzněnou jazykovou situaci usměrnit, sjednotit, čemuž by mohlo pomoci užívání spisovné (či hovorové) češtiny alespoň ve školní komunikaci, a to na celém území České republiky.

Závěr

Předmětem diplomové práce s názvem *Přijatelnost obecné češtiny u žáků 2. stupně na dvou základních školách na Frýdecko-Místecku* bylo zkoumání postojů k obecné češtině u žáků druhého stupně, a to konkrétně na dvou základních školách v okrese Frýdek-Místek. Hlavními cíli práce bylo zjistit, jak daní žáci vnímají obecnou češtinu v promluvě jiných mluvčích, a to mluvčích s vyšším společenským statutem, jak obecnou češtinu vnímají v psaném projevu a zda oni sami užívají prvky obecné češtiny ve svých promluvách (a zda si jejich případné užití uvědomují).

První část práce je teoretická a její úlohou bylo základní představení problematiky zkoumání postojů k jazyku a k jazykovým varietám. Nejprve byly vysvětleny základní termíny – český národní jazyk a jazykové variety, útvary národního jazyka (spisovná čeština, obecná čeština a tradiční teritoriální dialekty), běžně mluvená čeština. Následně byla specifikována současná česká jazyková situace, se zřením k obecné češtině a k běžně mluvené češtině na Frýdecko-Místecku (odlišný stav češtiny v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na straně druhé, dělení na běžně mluvenou češtinu západního typu a na běžně mluvenou češtinu východního typu), a bylo nastíněno postavení variet češtiny ve školní komunikaci. Dále byly představeny dosavadní průzkumy, které se zabývají postoji k jazyku a k jazykovým varietám (zkoumání postojů ke spisovné češtině, k obecné češtině a taktéž k běžně mluvené češtině na Ostravsku a okolí).

Druhá část práce je praktická a jejím cílem byla specifikace výzkumného šetření. Prvně byl představen předvýzkum a byla uvedena přípravná fáze výzkumu (formulace textů, nahrávání promluv, příprava dotazníků a struktury rozhovorů). Dále byla specifikována metodologie výzkumu – cíle, výzkumné otázky a metody získání dat (dotazníkové šetření se škálováním za využití techniky spojitých masek a individuální rozhovory). Nakonec bylo charakterizováno samotné výzkumné šetření – popis a realizace výzkumu (popis výzkumného vzorku a průběhu šetření); analýza výzkumu (data vycházející z dotazníkového šetření a z rozhovorů s žáky); výsledky výzkumného šetření (interpretace výsledků a jejich vztažení k teoretické části práce).

Výzkumné šetření probíhalo ve dvou základních školách na Frýdecko-Místecku, ve větší škole ve městě a v menší škole v obci. Bylo využito smíšeného výzkumu (kombinace kvantitativních a kvalitativních přístupů). V kvantitativním výzkumu byla použita metoda dotazníkového šetření (škálování za využití techniky spojitých masek), kterého se zúčastnilo 278 žáků druhého stupně (z šestých až devátých ročníků, přičemž z každého ročníku byly vybrány tři třídy).

V kvalitativním výzkumu byla využita metoda individuálního polostrukturovaného rozhovoru, kterého se zúčastnilo dvacet respondentů (třináct žáků z městské školy a sedm žáků ze školy v obci).

Z prezentovaných výsledků výzkumu je zřejmé, že jazyková situace na Frýdecko-Místecku je odlišná od jazykové situace v Čechách. S ohledem na tuto rozrůzněnou jazykovou situaci je obecná čeština na území Frýdecko-Místecka u žáků druhého stupně základních škol (tedy u mladší generace) stále vnímána spíše negativně, a to jak v projevu psaném, tak i v projevu mluveném. Užívání obecněčeských prvků v promluvě jiných mluvčích s vyšším společenským statutem žáci vnímají záporně. Taktéž užívání prvků obecné češtiny v psané podobě žáci hodnotili převážně negativně. Ve vlastních promluvách zástupci mladší generace z Frýdecko-Místecka užívají primárně běžně mluvený regionální kód, který se v mnohých rysech shoduje se stavem ve spisovné češtině (s prvky hovorové vrstvy spisovné češtiny); obecněčeské prvky se do jejich promluv dostávají spíše výjimečně. Dle získaných dat je tedy přijatelnost obecné češtiny u mladší generace Frýdecko-Místecka poměrně nízká, mladší generace upřednostňuje užívání spisovné češtiny před češtinou obecnou. Postoje k obecné češtině od neobecněčeských mluvčích (od žáků druhého stupně základních škol na Frýdecko-Místecku) jsou převážně negativní (obecnou češtinu nepřijímají příliš pozitivně).

Z výzkumného šetření vyplynulo mimo jiné taktéž to, že existuje určitá spojitost mezi hodnocením jednotlivých obecněčeských prvků u jiných mluvčích a jejich užíváním ve vlastních promluvách. Výzkumné šetření ukázalo, že čím hůře, záporněji respondent konkrétní prvek hodnotí, tím menší je šance, že by ho užíval ve svém projevu. A naopak, čím lépe, kladněji respondent konkrétní prvek hodnotí, tím větší je šance, že se občas v jeho promluvě může vyskytnout. Vztahy mezi postojem a územ zkoumala Bayerová-Nerlichová (2004, s. 174–193), její výzkum však probíhal na území, kde se obecná čeština aktivně používá. Výzkum Bayerové-Nerlichové (ibid., s. 188–191) ukázal, že mluvčí obecné češtiny sice deklarují kladný vztah ke spisovné češtině, ale reálně místo ní často užívají obecnou češtinu, tedy že postoj a reálné řečové chování se nemusejí shodovat. Mluvčí na Frýdecko-Místecku jsou však v jiné situaci, protože obecnou češtinu aktivně neuvžívají. Tato frýdecko-místecká sonda tudíž není polemikou, ale jedná se o aplikaci vztahu mezi postojem a územ na jinou jazykovou situaci.

Obecně lze dle získaných dat z výzkumu shrnout, že současná jazyková situace na Frýdecko-Místecku se vyznačuje tím, že nejmladší generace má spíše odmítavý vztah k obecné češtině. Postoje druhostupňových žáků k obecné češtině jsou převážně negativní (žáci v řeči učitele,

u mluvního vzoru, upřednostňují užívání spisovné češtiny). Bylo by tedy přinejmenším vhodné užívat spisovnou češtinu (místo obecné češtiny) alespoň v prostředí školy taktéž na území Čech, a to minimálně v hodinách českého jazyka a literatury, nejlépe však také v ostatních vyučovacích předmětech. Právě učitelé by totiž měli být pro své žáky pozitivním mluvním vzorem. A kde jinde se učit spisovnému jazyku než ve škole. Rozdílná jazyková situace v Čechách na jedné straně a na Moravě a v české části Slezska na druhé straně by však mohla mít vliv na vývoj nových tendencí v jazyce, jak již ve své přednášce nastínil Uličný (Jazykové sdružení ČR, 2021, online, cit. 2024-03-11), když hovořil o možnosti vzniku dvou spisovných češtin a zároveň však podporoval prosazování spisovné češtiny ve školní komunikaci.

Na závěr je ovšem třeba doplnit, že veškerá získaná zjištění jsou výsledkem jen dílčího výzkumu, který byl prováděn na veskrze malém území, na poměrně málo početném vzorku, pouze ve dvou školách, tudíž je potřeba chápat tyto výsledky pouze jako orientační, nelze je proto zobecňovat na širší populaci. Rozhodně nebylo cílem výzkumu postihnout komplexní obraz současné jazykové situace na celém území Frýdecko-Místecka. Výsledky výzkumu však mohou posloužit alespoň jako „odrazový můstek“ pro další prozkoumávání v dané oblasti, jako inspirace pro další výzkumy této problematiky.

Výzkumné šetření v dané problematice by se mohlo zaměřit taktéž na zkoumání jiných aspektů. Pozornost by mohla být zaměřena na rozdílnou situaci ve městě a v obci, na odlišné vnímání obecné češtiny u chlapců a u dívek, nebo též na odlišné vnímání obecněčeských prvků u mladší a starší generace. Existuje mnoho různých možností, v jakém směru zkoumat postoje k jazyku a k jazykovým varietám.

Seznam použitých informačních zdrojů

Tištěné zdroje

- BACHMANNOVÁ, Jarmila (1996). Moravanky v Praze. In: *Naše řeč* 79, č. 4, s. 207–211.
- BAYEROVÁ-NERLICOVÁ, Lenka (2004). Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze. In: *Slovo a slovesnost*, 65, s. 174–193.
- BĚLIČ, Jaromír (1972). *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-567-72.
- BLÁHA, Ondřej (2009). *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2377-7.
- BLÁHA, Ondřej a kol. (2018). *Současná jazyková situace na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5281-4.
- BLÁHA, Ondřej (2020). *Sociolingvistika. Studijní opora pro kombinovanou výuku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5876-2.
- BOGOCZOVÁ, Irena a kol. (2000). *Tváře češtiny*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7042-566-0.
- BOGOCZOVÁ, Irena (2012). *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2., upravené vydání. ISBN 978-80-7464-033-9.
- BOGOCZOVÁ, Irena (2021). *Language policy in the Czech Republic in the context of the situation in Slavic-speaking territories*. Ostrava: Ostravská univerzita. Z češtiny přeložil Christopher Hopkinson. ISBN 978-80-7599-226-0.
- CUŘÍN, František (1977). *Vývoj českého jazyka a dialektologie. Učebnice pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 4. vydání.
- ČECHOVÁ, Marie (1995). Řeč a metařeč ve vyučování češtině. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 280–284. ISBN 80-85899-02-7.
- ČECHOVÁ, Marie (1996). Spisovnost z hlediska školy. In: Šrámek, Rudolf (Ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, s. 223–226. ISBN 80-210-1304-4.

ČECHOVÁ, Marie; STYBLÍK, Vlastimil (1998). *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 80-85937-47-6.

ČECHOVÁ, Marie a kol. (2003). *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství. ISBN 80-86642-00-3.

ČERMÁK, František (1996). Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce a metodologie. In: Šrámek, Rudolf (Ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, s. 14–18. ISBN 80-210-1304-4.

ČERMÁK, František; SGALL, Petr (1997). Výzkum mluvené češtiny: jeho situace a potřeby. In: *Slovo a slovesnost* 58, s. 15–25.

DANEŠ, František (1977). K dvěma základním otázkám kodifikace. In: *Naše řeč* 60, č. 1, s. 3–13.

DANEŠ, František (1995a). Perspektivy češtiny. In: Davidová, Dana (Ed.). *K diferenciaci současného mluveného jazyka. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference (Ostrava, září 1994)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, s. 5–11. ISBN 80-7042-438-9.

DANEŠ, František (1995b). Situace češtiny: perspektiva i retrospektiva. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 23–31. ISBN 80-85899-02-7.

DANEŠ, František (1997). Situace a celkový stav dnešní češtiny. In: Daneš, František a kol. (Eds.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 12–24. ISBN 80-200-0617-6.

DAVIDOVÁ, Dana (1992). *Kapitoly z dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7042-384-6.

DAVIDOVÁ, Dana a kol. (1997). *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity. ISBN 80-7042-478-8.

DOVALIL, Vít (2006). K úvahám o spisovném/standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy. In: *Slovo a slovesnost* 67, č. 2, s. 96–102.

DRKOŠOVÁ, Sylvie (2013). *Jazyková nerovnost a jazyková diskriminace v české společnosti: Ostrava vs. Praha*. Bakalářská práce, vedoucí Chromý, Jan. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

- HENDL, Jan (2016). *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. 4., přepracované a rozšířené vydání. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HENDL, Jan; REMR, Jiří (2017). *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1192-1.
- HOFFMANNOVÁ, Jana a kol. (2016) *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2566-1.
- HÖFLEROVÁ, Eva (1995). Role školy v jazykové výchově. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 299–303. ISBN 80-85899-02-7.
- HOLUB, Zbyněk (1996). *Dialektologická praktika (Úvod do praktické dialektologie)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita České Budějovice. ISBN 80-7040-163-X.
- HUBÁČEK, Jaroslav; VALÍKOVÁ, Dana (1974). K jazykové kultuře na Ostravsku. In: Dokoupil, Lumír (Ed.). *Pedagogická fakulta v průmyslové oblasti. Materiály z vědecké konference k 20. výročí založení Pedagogické fakulty v Ostravě – Ostrava 9. 10. 1973*. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, s. 105–113.
- CHLOUPEK, Jan (1986). *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně.
- CHLOUPEK, Jan (1996). Spisovná čeština jako formální varieta národního jazyka. In: Šrámek, Rudolf (Ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, s. 33–35. ISBN 80-210-1304-4.
- CHLOUPEK, Jan (1998). Komunikační oblast prostěsdělovací. In: Karlík, Petr; Krčmová, Marie (Eds.). *Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám*. Brno: Masarykova univerzita, s. 43–48. ISBN 80-210-1801-1.
- CHROMÝ, Jan (2009). Postoje k jazyku, technika spojitých masek a čeština. In: *Naše řeč* 92, č. 5, s. 252–262.
- CHROMÝ, Jan (2017). *Protetické v- v češtině*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7308-717-3.
- JEDLIČKA, Alois (1969). Vývojová dynamika současné spisovné češtiny. In: *Naše řeč* 52, č. 2–3, s. 79–94.

- KLOFEROVÁ, Stanislava (1995). K fungování jazykových útvarů v mluvě mládeže. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 104–105. ISBN 80-85899-02-7.
- KNESELOVÁ, Helena (1996). Názory studentů Pedagogické fakulty MU na spisovnost. In: Šrámek, Rudolf (Ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, s. 68–71. ISBN 80-210-1304-4.
- KRČMOVÁ, Marie (1997a). Mluva dítěte v dnešní moravské jazykové situaci. In: Daneš, František a kol. (Eds.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 219–224. ISBN 80-200-0617-6.
- KRČMOVÁ, Marie (1997b). Současná běžná mluva v českých zemích. In: Daneš, František a kol. (Eds.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 160–172. ISBN 80-200-0617-6.
- MÜLLEROVÁ, Olga; HOFFMANNOVÁ, Jana (1997). Čeština spisovná, hovorová, obecná... a hlavně mluvená (v současné komunikaci a v současném výzkumu). In: *Slovo a slovesnost* 58, s. 42–54.
- NEBESKÁ, Iva (2003). *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova. 2., doplněné vydání. ISBN 80-246-0688-7.
- NERLICH, Lenka (2009). Konzervativní, či liberální přístup k českému jazykovému standardu? Výsledky sondy mezi mladými českými lingvisty na Univerzitě Řezno. In: *Naše řeč* 92, č. 3, s. 122–144.
- PALKOVÁ, Zdena (1995). Spisovný standard jazyka v mluvené komunikaci. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 76–80. ISBN 80-85899-02-7.
- PUNCH, Keith F. (2008). *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál. Přeloženo z angličtiny. ISBN 978-80-7367-381-9.
- RUSÍNOVÁ, Zdenka (2000). Jak je to s obecností obecné češtiny. In: Hladká, Zdeňka; Karlík, Petr (Eds.). *Čeština – uneverzália a specifika*, 2. Brno: Masarykova univerzita, s. 79–83. ISBN 80-210-2262-0.
- SGALL, Petr; HRONEK, Jiří (1992). *Čeština bez příkras*. Praha: H&H. ISBN 80-85467-29-1.

SOJKA, Pavel (2013). *Morfologická variantnost v mluvených a psaných komunikátech žáků 2. stupně základních škol ve středočeské nářeční oblasti*. Disertační práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

STICH, Alexandr (1991). O počátcích moderní spisovné češtiny. In: *Naše řeč* 74, č. 2, s. 57–62.

SVOBODOVÁ, Jana a kol. (2011). *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-019-3.

SVOBODOVÁ, Jana (2014). *Čeština na rozcestí*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-646-1.

ŠAUR, Vladimír (2001). Opravdu umírají dialekty? In: Hladká, Zdeňka; Karlík, Petr (Eds.). *Čeština – uneverzália a specifiká, 3*. Brno: Masarykova univerzita, s. 343–347. ISBN 80-210-2532-8.

ŠRÁMEK, Rudolf (1997). Jak se proměňují slezská nářečí. In: Daneš, František a kol. (Eds.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 231–238. ISBN 80-200-0617-6.

ŠTÍCHA, František a kol. (2018). *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie: Druhy slov / Tvoření slov – Část 1*. Praha: Nakladatelství Academia. ISBN 978-80-200-2719-1.

ŠVARŤÍČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára a kol. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. 2. vydání. ISBN 978-80-262-0644-6.

ULIČNÝ, Oldřich (1995a). K teorii mluveného jazyka. In: Davidová, Dana (Ed.). *K diferenciaci současného mluveného jazyka. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference (Ostrava, září 1994)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, s. 19–25. ISBN 80-7042-438-9.

ULIČNÝ, Oldřich (1995b). Spisovná čeština a hodnotová orientace. In: Jančáková, Jana a kol. (Eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 65–71. ISBN 80-85899-02-7.

ULIČNÝ, Oldřich (2018). Lingvální a lingvistická situace češtiny k r. 2018. In: Bláha, Ondřej a kol. (Ed.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 2018. Příspěvky z mezinárodní konference konané ve dnech 18. a 19. října 2018 na Univerzitě Palackého v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 327–338. ISBN 978-80-244-5465-8.

WACLAWIČOVÁ, Martina (2009). Regionální mluva v korpusu mluvené češtiny ORAL2006 se zaměřením na situaci v českém pohraničí. In: *Naše řeč* 92, č. 2, s. 72–86.

WILSON, James (2010). *Moravians in Prague. A sociolinguistic study of dialect contact in the Czech Republic*. Frankfurt am Main: Peter Lang. ISBN 978-3-631-58694-5.

Elektronické zdroje

CHROMÝ, Jan (2014). *Základy sociolingvistiky. Učební materiál pro studenty oboru Český jazyk a literatura*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 978-80-246-2644-4 [online pdf].

Jazykové sdružení ČR (2021). *Čeština a škola dnes (a zítra)?* In: YouTube [online]. [cit. 2024-03-11]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=qyCx8Hq_6ys

MŠMT ČR. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (2017). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online dokument ke stažení]. [cit. 2024-01-17] Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/41216/>

ORGOŇOVÁ, Oľga; DOLNÍK, Juraj (2010). *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava. ISBN 978-80-223-2925-5 [online pdf].

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění. In: *Zákony pro lidi: Sbírka zákonů* [online]. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1#hlava1>

Seznam tabulek

Tabulka 1. Škála pro hodnocení osobnostních charakteristik mluvčích (předvýzkum).....	47
Tabulka 2. Výsledky hodnocení osobnostních charakteristik mluvčích (předvýzkum)	47
Tabulka 3. Volba vhodnějšího mluvčího (předvýzkum).....	47
Tabulka 4. Důvody pro výběr Mluvčího 2 (předvýzkum)	48
Tabulka 5. Škála pro hodnocení osobnostních charakteristik vyučujících	53
Tabulka 6. Vybraní žáci pro rozhovory	60–61
Tabulka 7. Výsledky hodnocení osobnostních charakteristik jednotlivých vyučujících	63
Tabulka 8. Volba nejvhodnější vyučující.....	65
Tabulka 9. Důvody pro výběr Vyučující C	66
Tabulka 10. Počet žáků identifikujících protetické <i>v-</i> v konkrétních slovech	68
Tabulka 11. Úspěšnost identifikace protetického <i>v-</i> v jednotlivých kategoriích	68
Tabulka 12. Počet žáků identifikujících diftong <i>ej</i> v konkrétních slovech	69
Tabulka 13. Úspěšnost identifikace diftongu <i>ej</i> v jednotlivých kategoriích	69
Tabulka 14. Počet žáků identifikujících úzení <i>é > í</i> v konkrétních slovech.....	71
Tabulka 15. Úspěšnost identifikace úzení <i>é > í</i> v jednotlivých kategoriích.....	71
Tabulka 16. Počet žáků identifikujících další prvky obecné češtiny v konkrétních slovech ...	73
Tabulka 17. Uváděné důvody výběru rušivých tvarů slov v textu.....	74
Tabulka 18. Uvádění uživatelé vybraných tvarů slov	75
Tabulka 19. Hodnocení jednotlivých skupin obecněčeských prvků	78
Tabulka 20. Hodnocení původního textu (s obecněčeskými tvary slov)	79
Tabulka 21. Hodnocení upraveného textu (bez obecněčeských tvarů slov)	79
Tabulka 22. Výskyt obecněčeských prvků v promluvách žáků	82

Seznam příloh

Příloha 1. Text pro nahrávky (předvýzkum)

Příloha 2. Dotazník pro žáky (předvýzkum)

Příloha 3. Text pro nahrávky

Příloha 4. Dotazník pro žáky

Příloha 5. Struktura rozhovorů

Příloha 1. Text pro nahrávky (předvýzkum)

Jsou zde uvedeny texty, které byly nahrány na diktafon – pro předvýzkum.

Text v obecné češtině

My, **vobčané Český republiky** v Čechách, na Moravě a ve Slezsku,
v čase **vobnovy samostatnýho českýho státu**,
věrni všem **dobrej**m tradicím **dávný** státnosti zemí Koruny **český** i státnosti **československý**,
vodhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku
v duchu **nedotknutelnejch** hodnot **lidský** důstojnosti a svobody
jako vlast **rovnoprávnejch, svobodnejch vobčanů**,
který jsou si vědomi **svejch** povinností vůči **druhejm** a zodpovědnosti vůči celku

Text ve spisovné češtině

My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku,
v čase obnovy samostatného českého státu,
věrni všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé,
odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku
v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody
jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů,
kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku

(Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky)

Příloha 2. Dotazník pro žáky (předvýzkum)

Je zde uveden dotazník, který byl rozdáván žákům devátého ročníku – v předvýzkumu.

Dotazník pro žáky devátého ročníku

Milí žáci,

jako ředitelka základní školy se snažím vybrat vhodného kandidáta na pozici učitele. Dotazník slouží k ohodnocení vlastností dvou kandidátů (Mluvčího 1 a Mluvčího 2) na základě audionahrávek, které nyní uslyšíte. Hodnocení vyplňte do předložených škál zanesených v tabulkách. V řádcích vyberte jedno číslo na škále od 1 do 5. Odpovídejte co nejupřímněji.

Třída:

Věk:

Pohlaví:

Mateřský jazyk:

Ohodnoťte vlastnosti **Mluvčího 1**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 5.

sympatický	1	2	3	4	5	nesympatický
vzdělaný	1	2	3	4	5	nevzdělaný
poctivý	1	2	3	4	5	nepoctivý

Ohodnoťte vlastnosti **Mluvčího 2**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 5.

sympatický	1	2	3	4	5	nesympatický
vzdělaný	1	2	3	4	5	nevzdělaný
poctivý	1	2	3	4	5	nepoctivý

Který mluvčí na Vás udělal lepší dojem? Od kterého z nich byste raději poslouchali výklad v hodině? Své rozhodnutí stručně odůvodněte (napíšte alespoň dva důvody).

Příloha 3. Text pro nahrávky

Jsou zde uvedeny texty, které byly nahrány na diktafon.

Text v obecné češtině

Dobrej den, žáci.

Dnes **bysme** se měli bavit **vo druhý světový** válce, která probíhala v **dvacátým** století, konkrétně **vod** roku 1939 do roku 1945.

A abych s **váma** neprobírala hned teorii, nejdřív vám řeknu něco málo **vo** zemědělství, **vo kterým** mi včera večer povídala moje babička, **vona** to totiž zažila, viděla to na vlastní **voči**.

Voni ty zemědělci **prej vobhospodařovali** zemědělskou půdu, hlavně **rejžový** pole, aby měli dostatek **rejže**. A **důležitý** pro přežití bylo taky mít dostatek **vobilí** a **kravskýho mlíka**.

Text ve spisovné češtině

Dobrý den, žáci.

Dnes bychom se měli bavit o druhé světové válce, která probíhala v dvacátém století, konkrétně od roku 1939 do roku 1945.

A bych s vámi neprobírala hned teorii, nejdříve vám řeknu něco málo o zemědělství, o kterém mi včera večer povídala moje babička, ona to totiž zažila, viděla to na vlastní oči.

Oni ti zemědělci prý obhospodařovali zemědělskou půdu, hlavně rýžová pole, aby měli dostatek rýže. A důležité pro přežití bylo také mít dostatek obilí a kravského mléka.

Příloha 4. Dotazník pro žáky

Je zde uveden dotazník, který byl rozdáván žákům šestého až devátého ročníku.

Dotazník pro žáky šestého až devátého ročníku

Milí žáci,

jako ředitelka základní školy se snažím vybrat vhodného kandidáta na pozici vyučujícího dějepisu. Dotazník slouží k ohodnocení osobních vlastností jednotlivých kandidátek (Vyučující A až Vyučující D) na základě audionahrávek, které nyní uslyšíte. Hodnocení vyplňujte přímo do předložených škál zanesených v tabulkách (každá tabulka je určena pro jednu kandidátku). V každém řádku vyberte jedno číslo na škále od 1 do 6. Odpovídejte, prosím, co nejpřímněji, žádná odpověď není špatná.

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.

Ročník (třída):

Věk:

Pohlaví:

Mateřský jazyk:

Pocházím/nepocházím z Moravskoslezského kraje. Matka pochází/nepochází a otec pochází/nepochází z Moravskoslezského kraje. (zakroužkujte Vaši odpověď)

Ohodnoťte vlastnosti **Vyučující A**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 6.

přátelská	1	2	3	4	5	6	odtažitá
sympatická	1	2	3	4	5	6	nesympatická
vzdělaná	1	2	3	4	5	6	nevzdělaná
kultivovaná	1	2	3	4	5	6	nekultivovaná
spolehlivá	1	2	3	4	5	6	nespolehlivá
důvěryhodná	1	2	3	4	5	6	nedůvěryhodná

Ohodnořte vlastnosti **Vyučující B**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 6.

přátelská	1	2	3	4	5	6	odtažitá
sympatická	1	2	3	4	5	6	nesympatická
vzdělaná	1	2	3	4	5	6	nevzdělaná
kultivovaná	1	2	3	4	5	6	nekultivovaná
spolehlivá	1	2	3	4	5	6	nespolehlivá
důvěryhodná	1	2	3	4	5	6	nedůvěryhodná

Ohodnořte vlastnosti **Vyučující C**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 6.

přátelská	1	2	3	4	5	6	odtažitá
sympatická	1	2	3	4	5	6	nesympatická
vzdělaná	1	2	3	4	5	6	nevzdělaná
kultivovaná	1	2	3	4	5	6	nekultivovaná
spolehlivá	1	2	3	4	5	6	nespolehlivá
důvěryhodná	1	2	3	4	5	6	nedůvěryhodná

Ohodnořte vlastnosti **Vyučující D**. V každém řádku vyberte číslo na škále od 1 do 6.

přátelská	1	2	3	4	5	6	odtažitá
sympatická	1	2	3	4	5	6	nesympatická
vzdělaná	1	2	3	4	5	6	nevzdělaná
kultivovaná	1	2	3	4	5	6	nekultivovaná
spolehlivá	1	2	3	4	5	6	nespolehlivá
důvěryhodná	1	2	3	4	5	6	nedůvěryhodná

Kterou z kandidátek byste vybrali na pozici vyučující? Svě rozhodnutí stručně zdůvodněte (napířte jeden hlavní důvod).

Vyberte nejvhodnější kandidátku: **Vyučující A** – **Vyučující B** – **Vyučující C** – **Vyučující D**

Důvod:

Příloha 5. Struktura rozhovorů

Je zde uvedeno schéma otázek pro rozhovory. Součástí je předkládaný text pro respondenty s předpřipravenými otázkami pro rozhovor.

Demografické otázky (pro žáky)

1. Ve kterém ročníku jsi a kolik je ti let?
2. Je tvým mateřským jazykem čeština?
3. Pocházíš z Moravskoslezského kraje, z okresu Frýdek-Místek?

Text a otázky pro rozhovor

Dobřej den, žáci.

Dnes bysme se měli bavit vo druhý světový válce, která probíhala v dvacátým století, konkrétně vod roku 1939 do roku 1945.

A abych s váma neprobírala hned teorii, nejdřív vám řeknu něco málo vo zemědělství, vo kterým mi včera večer povídala moje babička, vona to totiž zažila, viděla to na vlastní voči.

Voni ty zemědělci prej vobhospodařovali zemědělskou půdu, hlavně rejžový pole, aby měli dostatek rejže. A důležitý pro přežití bylo taky mít dostatek vobilí a kravskýho mlíka.

1. Najděte v ukázce takové tvary slov, které podle Vás do textu nepatří, které Vás ruší. Nahradejte je tvary, které jsou podle Vás vhodnější.
2. Uvedte, proč jste vybrali právě tyto tvary slov (proč je považujete v textu za rušivé). Kdo asi tyto tvary používá?
3. Dokázali byste rozčlenit vybrané tvary slov do kategorií a jednotlivé kategorie pojmenovat? Jak konkrétní jevy hodnotíte?
4. Jak celkově hodnotíte předložený text a užívání Vámi vybraných jevů v něm?